

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra teorie kultury

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Jitka Jechová

Most: město vytržené z kořenů

Most: the city wrested out of roots

Praha, 2010

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.

Prohlašuji, že jsem tuto předloženou diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 29. 08. 2010

Jitka Jechová

Anotace

Tato diplomová práce zpracovává ucelenou monografii města Most. Zaměřuje se při tom na základní otázky, které souvisí s městem jako komplexním kulturním jevem: Co pro urbánní osídlení představuje jeho přemístění z původní krajiny a likvidace historického jádra, zda je čistě novodobá zástavba schopná zastoupit funkce původního města, jaká je míra identifikace obyvatel s městem a jak celková ztráta kontinuity ovlivnila vývoj města. Práce kromě dostupné literatury a archivních pramenů vychází rovněž z vlastního empirického terénního šetření, provedeného s využitím kvantitativních i kvalitativních metod.

Klíčová slova: krajina, urbanismus, památka, kulturní kořeny a pocit domova

Annotation

This paper focuses on a compact monograph of the city of Most. It concentrates on the basic questions related to a city as a complex cultural phenomenon: What are the impacts on urban settlement when it is relocated from the original landscape and the historical centre is destroyed; if the completely modern building area is able to fulfill the functions of the original city; what is the degree of identification of the inhabitants with the city and what is the overall loss of continuity of the city's development. Apart from available literature and archival sources, the paper employs also own empirical research, carried out using both qualitative and quantitative methods.

Key words: landscape, urbanism, commemoration, cultural roots and feeling of home

Obsah

1	ÚVOD	6
2	HISTORICKÝ VÝVOJ MOSTU: UVEDENÍ DO SOUVISLOSTÍ	7
2.1	LOKACE, PŮVOD NÁZVU A PRVNÍ KULTURY	7
2.2	POČÁTKY MOSTU	7
2.3	MOST JAKO KRÁLOVSKÉ MĚSTO OD 13. DO 16. STOLETÍ	8
2.4	PROMĚNY A PODOBA MĚSTA OD 16. STOLETÍ DO 19. STOLETÍ	11
2.5	EXPANZE MĚSTA DO PROSTORU A PRŮMYSLOVÉ DĚJINY MOSTU	13
3	KRAJINA JE (NEJEN) TÍM, PROČ LEZEME NA ROZHLEDNU	16
3.1	ZÁKLADNÍ PODMÍNKY OBYVATELNOSTI KRAJINY	16
3.2	KRAJINNÁ SITUACE STARÉHO A NOVÉHO MOSTU	17
3.3	KRAJINA JAKO TVOŘIVÝ ČINITEL VÝSTAVBY MĚST	19
3.4	PŘETVÁŘENÍ KRAJINY PROCESEM REKULTIVACE	20
3.4.1	<i>Rekultivace jako proces obnovy krajiny</i>	21
3.4.2	<i>Historický vývoj rekultivačních procesů</i>	21
3.4.3	<i>Rekultivované plochy v okolí Mostu</i>	22
3.5	PAMĚŤ KRAJINY A JEJÍ PROMĚNY	23
4	MĚSTO JAKO ŽIVOUcí ORGANISMUS	26
4.1	HISTORICKÝ VÝVOJ URBANISMU MĚSTSKÝCH SÍDEL	26
4.2	MODERNÍ MĚSTA A JEJICH POŽADAVKY NA NOVÉ FUNKČNÍ ZÓNY	27
4.3	MĚSTSKÉ PANORAMA JAKO ZRCADLO SPOLEČENSKÝCH HODNOT	29
4.3.1	<i>Problém nového městského panoramatu</i>	30
4.4	PODOBA A PLÁN HISTORICKÉHO MĚSTA MOST	31
4.5	PODOBA A PLÁN NOVÉHO MĚSTA MOST	33
4.5.1	<i>Zhodnocení funkčního stavu města Most: aktuální situace</i>	35
4.6	MŮŽE SE V NOVÉM MĚSTĚ ZRODIT GENIUS LOCI?	37
5	PŘESUNUTÉ A ZACHOVANÉ MĚSTSKÉ PAMÁTKY	42
5.1	SOCHY ŽIVLŮ	43
5.2	KAŠNA	44
5.3	MOROVÝ SLOUP	45
5.4	MARIÁNSKÝ SLOUP	46
5.5	SLOUP SE SOCHAMI SV. JANA NEPOMUCKÉHO	47
5.6	SOUŠOŠÍ SV. JANA NEPOMUCKÉHO	48
5.7	KOSTEL SV. DUCHA A BAROKNÍ ŠPITÁL	49
5.8	MEZINÁRODNÍ PAMÁTNÍK OBĚTEM 2. SVĚTOVÉ VÁLKY	50
5.9	DĚKANSKÝ KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE	51
5.10	HRAD HNĚVÍN	57
5.11	KASÁRNA	58
5.12	DALŠÍ ZACHRÁNĚNÉ PAMÁTKY	60
6	PAMÁTKA JAKO NOSITEL KULTURNÍCH HODNOT?	61
6.1	ÚLOHA PAMÁTKY VE SPOLEČNOSTI	61
6.2	PAMÁTKY V SOUVISLOSTECH PROSTŘEDÍ	62
6.3	VZTAH OBYVATEL MOSTU K ZACHRÁNĚNÝM PAMÁTKÁM	62
6.3.1	<i>Hypotézy</i>	62
6.3.2	<i>Výsledky dotazníku</i>	63
6.3.3	<i>Ověření hypotéz a možné závěry</i>	65
7	OBYVATELSTVO: SRDCE MĚSTA I KRAJINY	67
7.1	PROMĚNY V POČTU OBYVATEL	67
7.2	NEZAMĚSTNANOST A KRIMINALITA	68
7.3	NE/SPOKOJENOST MOSTECKÝCH OBYVATEL	69
7.4	VYTRŽENÍ Z KOŘENŮ – DLOUHODOBÝ PROBLÉM	70
7.5	KDO JE V MOSTĚ DOMA?	71

	7.5.1	Výsledky rozhovorů.....	71
	7.5.2	Závěr.....	73
8		ZÁVĚR.....	74
9		POUŽITÉ ZDROJE.....	76
10		PŘÍLOHY	81

1. Úvod

Severočeské město Most představuje obsáhlé kulturologické téma. Základními prvky promítajícími se do městské situace tu totiž nejsou pouze krajina, obytnost a architektura, ale především kompletní likvidace starého města a jeho téměř zrcadlové přesunutí na nové místo, což následně nevyhnutelně ovlivňuje jeho obyvatelstvo.

Každé společenské osídlení a jeho uspořádání vyrůstá z konkrétní krajinné situace. Mezi krajinou a postupně vznikajícím městem existuje úzká zpětná vazba, která působí na současnou i budoucí podobu urbánního celku. Nové město Most vzniklo na zelené louce, podle socialistické architektury 60. - 80. let 20. století, bez vazeb na minulou architekturu a tradici. V územním plánu města tak kompletně chybí historické jádro. Zároveň však došlo k ojedinělému architektonickému experimentu – jak vytvořit projekt města tak, aby co nejlépe odpovídalo funkčním potřebám jeho obyvatelstva, soudobým estetickým požadavkům a do určité míry zachovávalo dojem příbuznosti s původním osídlením.

Z původního starého Mostu se zachovalo pouze malé množství památek, které byly buď přemístěny, nebo zachovány, pokud stály na okraji města. V souvislosti se zachovanými nebo přesunutými památkami se nabízí řada otázek. Váží si občané, potažmo magistrát, těchto jedinečných pozůstatků, nebo zde byla historická kontinuita rozrušena natolik, že chybí jakýkoliv respekt? Vypovídá jejich stav, umístění a význam pro současné obyvatelstvo o tom, že se je podařilo přetvořit v živoucí součást města zakomponovanou do každodenního života, nebo se staly pouze jakýmsi mementem starého zničeného města? A především: jak se změní funkce a charakter památky jejím vytržením z kontextu původního prostředí a zasazením do nového místa?

Z hlediska obyvatel města Mostu byla přerušena historická kontinuita obytného prostředí. Vlivem dlouhodobě nepříznivého vývoje v oblasti, který se projevil již po 2. světové válce, kdy došlo k téměř kompletní proměně obyvatelstva a který vyvrcholil likvidací města, se Most potýká s řadou sociologických problémů. Z nich nejpalčivějším je jistě malá až nulová identifikace Mostečanů se svým městem a ztráta pocitu domova.

Hlavním tématem této práce se tak pro mne stává protnutí historie a původní podoby města s jeho dnešním umístěním a architektonickým řešením. Práce má za cíl odpovědět na otázky proměny původní krajinné situace, navržení kompletně nového města, zdařilosti zakomponování zachovaných památek a v neposlední řadě úrovně kvality života a identifikace mosteckého obyvatelstva s městem Most.

2. Historický vývoj Mostu: uvedení do souvislostí

Město Most na českém území rozhodně nepatřilo mezi malá či bezvýznamná města. Po dlouhá staletí se naopak řadilo mezi nejdůležitější a nejbohatší městská sídla. Za svůj rozkvět vděčil Most zejména zdrojům nerostných surovin ve svém okolí a uhelné těžbě. Nerostné bohatství mostecké oblasti se však nakonec stalo příčinnou zkázy kdysi slavného města. Úvodní kapitola je věnována této bohaté historii města Most.

2.1 Lokace, původ názvu a první kultury

Most vznikl na okraji široké roviny mezi jižními svahy Krušných hor a Českým středohořím tam, kde se stýkal jeden s posledních západních výběžků Českého středohoří s Komořanským jezerem, zaplňujícím velkou část této roviny. Východní část Komořanského jezera dosahovala jen malé hloubky a na mnoha místech přecházela v bažiny, jež zarůstaly rákosím. Od doby keltské tudy vedly obchodní stezky, spojující vnitrozemí s oblastí severně od Krušných hor. Pro snadnější překonání bažinaté části roviny zde byl vybudován celý systém mostů a tato skutečnost zřejmě dala v době slovanského osídlení předpoklad pro jméno pozdějšího města. To mělo v minulosti různé podoby: Gnewin Mozt, Gnevinmost, latinsky Pons (případně Pons Gnewyn), německy pak Pruks, Bruck nebo Brück.

Krajina kolem Mostu byla příhodná pro život, o čemž svědčí řada vykopávek. Okolí bylo osídleno již v mladší době kamenné nositeli kultury s lineární a vypíchanou keramikou (5500 – 4200 př. n. l.). V pozdní době kamenné (4000 – 2000 př. n. l.) se na jeho území usídlili lidé s kulturou jordanovskou, kulturou nálevkovitých pohárů, kulturou řivnáčskou či kulturou se šňůrovou keramikou. Časté jsou i nálezy ze starší, střední a mladší doby bronzové (2000 – 900 př. n. l.), kultury únětická, mohylová a knovízská. V okolí Mostu byly nalezeny i pozůstatky osídlení ze starší a mladší doby železné (cca 700 – 50 př. n. l.) a doby římské (cca 50 př. n. l. – 376 n. l.)

2.2 Počátky Mostu

Počátky Mostu jsou obestřeny řadou nejasností. V 10. a 11. století byla tudy vedoucí obchodní stezka využívána především kupci, vezoucími zboží z Prahy do Freibergu a zpět. Přibližně tou dobou tu Hněva z rodu Hrabišiců založil tvrz a osadu. První historický zpráva o

tvrzi pochází z roku 1040. Často citovaný úryvek z Kosmovy kroniky popisuje neslavný konec tažení saského vévody u „Hněvina mostu nad řekou Bílinou“.¹

Skutečně nejstarší písemné prameny, vztahující se k Mostu, pocházejí z roku 1207. Dvě listiny, určené oseckému klášteru, dokládají, že klášteru příslušely v Mostě vinné a tržní desátky. Přemyslem Otakarem I. byla Mostu rovněž potvrzena práva silniční a mostní. Další písemné doklady jsou z roku 1227, kdy Kojata z rodu Hradišiců odkázal Most zderazskému klášteru. Přitom je opět doloženo tržní právo, konal se tu týdenní trh, a hovoří se i o platu z krčem. Most počátku 13. století byl tedy tržní osadou, hospodářským střediskem sloužícím svému okolí, a jako řada tržních osad té doby se stal zárodkem středověkého města.²

Jeho raně románská osada se rozkládala na návrší, později nazývaném jako předměstí Tašenberk. Na protějším návrší stál kostel sv. Václava s opevněným dvorcem. Obě návrší byla spojena mostem, který je chránil, stejně jako obchodní cestu i sídliště, rozkládající se v okolí v půlkruhovém shluku.³

2.3 Most jako královské město od 13. do 16. století

Ze zpráv z 13. století vyplývá, že pro přechod Mostu od tržní osady k městu je rozhodující období mezi léty 1227 – 1257. Tato zásadní změna souvisela s jeho přechodem do královských rukou. Není však zcela jasné, jak se Most, odkázaný zderazskému klášteru, stal královským majetkem. Jedním z vysvětlení se stal předpoklad, že král neuznal platnost Kojatovy závěti, darované majetky Zderazu odňal, opět si jej přivlastnil a vytvořil tak novou královskou doménu pod Krušnými horami. Dokladem tohoto tvrzení měla být zmínka z roku 1287, podle níž Václav II. potvrdil, že Most patřil zderazskému klášteru a přislíbil za něj zderazským náhradu. Kojata ovšem nedaroval zderazskému klášteru jen Most, ale i další osady, které Zderazu v roce 1301 potvrdil Václav II. Z toho vyplývá, že král si majetky darované klášteru nepřivlastnil. Výjimkou je ovšem samotný Most, který už v letech 1238 ani 1301 není zmiňován a místo něj se objevuje Ves sv. Václava. Pravděpodobným vysvětlením tedy může být, že tržní osada, předcházející město Most, byla lokalizována ke kostelu sv. Václava a nazývána podle zasvěcení kostela, zatímco město založené nově na pravém

¹ SÝKOROVÁ, J. *Zmizelé domovy*. Most: Okresní muzeum v Mostě; Státní okresní archiv v Mostě, 2002.

² KLÁPŠTĚ, J. – SLAVÍČEK, A. – VELÍMSKÝ, T. *Archeologický výzkum města Mostu 1970/1975*. Most : Archeologický ústav, 1976.

³ MANNLOVÁ-RAKOVÁ, H. Počátky, vývoj a proměny města Mostu. In *Most 1932/1982*. Most: Městský národní výbor; Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1982. Část 2. s. 88-144.

bílinském břehu převzalo staré jméno Most. To by znamenalo, že královské město Most se začalo formovat již před rokem 1238. Tento názor však nezastávají všichni historici.

Z roku 1238 jsou známy i další doklady nasvědčující tomu, že se Most mohl stát královským městem už v této době. V listině pro klášter v St. Marienthal v Horní Lužici vystupuje jako svědek Albertus iudex de Bruchiz, osoba často považovaná za mosteckého rychtáře, což je však podle novějších výzkumů méně pravděpodobné. Zároveň je na této listině poprvé zachycena německá forma jména města, která je prvním v řadě dokladů o národnostních změnách spojených s příchodem německých osadníků. Tehdy pravděpodobně vznikl mostecký hrad. Osada Bílina ztrácela svůj dosavadní význam a král ji proto daroval Ojřovi z Freidbergu, což napomohlo dalšímu rozvoji Mostu.

Údaj o hradbách z roku 1257 se vztahuje nejspíš k již zformovanému městu. Nejpozději od této doby tu již stál farní kostel, jehož patronát příslušel zderazskému klášteru. Už z roku 1264 je pak doložena městská pečeť. Vývoj předchozích desetiletí byl dovršen velkým privilegiem Přemysla Otakara II. z roku 1273, kterým bylo Mostu dáno například právo nuceného skladu, právo mílové a právo na dlužníky.⁴

V padesátých a šedesátých letech 13. století se tedy na dosud neosazené půdě zakládá město, které vyjadřuje ideál nové gotické doby. Po roce 1260 bylo město opevněno hradbami. Jak bylo výše řečeno, díky zachované listině je známé, že část hradebního okruhu s věžemi byla hotová již kolem roku 1257. Ostatní hradby s věžemi, příkopem a parkánem byly postupně dobudovávány, nejdéle však do roku 1342, kdy je popisováno pouze udržování a oprava hradeb, bran a mostů. Most 13. století se postupně stává důležitým středověkým městem. Jeho výstavba se rozvíjela tak rychle, že kamenným domům předcházely narychlo postavené zemnice, které mizely tak, jak postupně vyrůstalo nové město.⁵

Na konci tohoto vývoje se v okolí bílinského toku rozkládalo jedno z nejvýznamnějších měst přemyslovského státu. Nad ním se vypínal hrad zvaný Stráž (Landeswarte), ovládající celou mosteckou kotlinu. O významu města svědčí i to, že v poslední čtvrtině 13. století v něm pracovala mincovna, kterou však roku 1300 zrušila reforma Václava II., soustředující mincování českého státu do Kutné Hory.

Rychlý rozvoj Mostu dokazuje i řada církevních institucí vzniklých ve 13. století. V roce 1247 jsou v Mostě prvně uváděni křížovníci s červenou hvězdou, patřil jim špitál

⁴ KLÁPŠTĚ, J. – SLAVÍČEK, A. – VELÍMSKÝ, T. *Archeologický výzkum města Mostu 1970/1975*. Most : Archeologický ústav, 1976.

⁵ MANNLOVÁ-RAKOVÁ, H. Počátky, vývoj a proměny města Mostu. In *Most 1932/1982*. Most: Městský národní výbor; Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1982. Část 2. s. 88-144.

s komendou a kostelem sv. Václava. V roce 1283 se pak v Zahražanech u Mostu usadily magdalenitky. Král Václav II. jim věnoval královský kostel, při němž si vybudovaly klášter. Pod ochranu městských hradeb přesídlily po husitských válkách, během nichž byl roku 1421 jejich zahražanský klášter zničen. Na „českém rynku“ (pozdějším III. náměstím) pro ně byl postaven nový klášterní areál, do kterého přesídlily v roce 1515.⁶

Největší stavební ruch v Mostě ke konci 13. století patrně skončil. Politické události let 1278 – 1283 zapříčinily, že se Most na krátkou dobu dostal i s hradem do zástavy, když markrabě Oto Braniborský požadoval jako náhradu za poručnictví nad Václavem II. a odstoupení českého trůnu dvacet tisíc hřiven stříbra. Po celé období 14 století, za vlády Jana Lucemburského, Karla IV. a Václava IV., byl však Most městem dobře prosperujícím. Byla mu obnovována privilegia s právem skladu solených ryb a soli i privilegia, která nařizovala, aby cesty obchodníků nemíjely město. Jan Lucemburský povolil roku 1315 právo jednoho výročního čtrnáctidenního trhu. Městu byl též přiznán užitek z městských luk a povolen prodej piva i vína v celých sudech. S výhodami od panovníka byly však městu určeny i povinnosti vůči němu. Na základě povinnosti vojenské, od Karla IV. z roku 1363, musel mít Most v pohotovosti dvě stě padesát kusů zbroje. Ustaluje se také městská správa, do správy obce pronikají bohatí řemeslníci a začínají se cechovně organizovat. K rozkvětu města přispívá rovněž zemědělské hospodaření.

Husitské války zastihly Most na cestě hospodářského rozkvětu a v poměrném bohatství, přerůstajícím měřítko regionu. Od nového krále Zikmunda dosáhlo město za prokázanou věrnost potvrzení všech svých starých privilegií a takzvaného královnina cla. Od roku 1425 se však Most dostal do míšeňské zástavby a teprve zásahy Jiřího z Poděbrad a chebský mír z roku 1459 vrátily Most zpět české koruně. Most zůstal katolickým městem, uznal Jiřího z Poděbrad a setrval na králově straně. Význam Mostu a jeho postavení jsou patrné i z listin Vladislava Jagellonského, jimiž potvrzuje a rozšiřuje stará městská práva.

Objevem nových nalezišť stříbra v Krušných horách v druhé polovině 15. století začala druhá fáze kolonizace. Těžba vnášela do města nový blahobyt a přispívala k jeho rozvoji.

⁶ KLÁPŠTĚ, J. – SLAVÍČEK, A. – VELÍMSKÝ, T. *Archeologický výzkum města Mostu 1970/1975*. Most : Archeologický ústav, 1976.

2.4 Proměny a podoba města od 16. století do 19. století

Velká proměna gotického města Mostu nastala již v první polovině 16. století. Město postihlo v jeho počátcích 15 velkých požárů, avšak ten nejničivější z nich se rozpoutal 11. března roku 1515 a shořelo při něm skoro celé město včetně kostelů. V důsledku katastrofy král Vladislav osvobodil město do placení berně a daní na dobu deseti let. Život ve městě se ale postupně obnovil a vzkvétala i architektura veřejných budov a měšťanských domů. V letech 1517 – 1594 byl vystavěn děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie a v letech 1600 – 1602 zvonice.

Zbohatlým měšťanům už nestačily staré domy, a tak se stavěly nové, mnohem komfortnější. Po zmíněném požáru vyrostla ve městě další významná stavba, městská radnice. Jejím stavitelem byl Jakub Gross, jehož pobyt v Mostě datuje radnici do let 1545 – 1553.

Rozkvět krušnohorského dolování netrval příliš dlouho. Ve druhé polovině 16. století se v životě města projevují nepříznivé sociální a hospodářské poměry. V souvislosti s novými tureckými válkami roku 1595, půjčkami králi, neúrodou, drahotou a hladem roku 1582, morem a třemi požáry v letech 1575, 1578 a 1583 se Most hluboce zadlužoval. Těžká situace čekala město po bělohorské bitvě, obyvatelům byly ponechány pouze dluhy. Městem postupovalo protireformační hnutí, dovršené vypovídajícím patentem Ferdinanda II z roku 1624, podle něhož nesměl žádný nekatolík provozovat řemeslo. Během třicetileté války se Most ocitl i s hradem v moci průchozích armád. Pobělohorská doba město hospodářsky poškodila. Obchodu se nedařilo, protože všechna stará privilegia pozbyla platnosti.⁷

Bez nových staveb však město nezůstalo ani v 17. století. Při kostelu Nanebevzetí Panny Marie byl v letech 1616 – 1627 postaven a roku 1653 rozšířen areál kláštera kapucínů. Kapucíni se obrátili na choť císaře Matyáše, císařovnu Annu, aby doporučila stavbu kapucínského kláštera města Mostu. Městská rada na základě císařského dopisu z 2. srpna 1615 návrh přijala. Jméno zakladatele vzal na sebe svobodný pán Vilém z Lobkovic. Zvláštností byla klášterní vinárna. Kapucíni získali tuto výsadu při dlouhotrvající epidemii cholery, kdy nebylo dosti vína pro nemocné. Kapucíni tedy otevřeli své sklepy a poskytovali

⁷ MANNLOVÁ-RAKOVÁ, H. Počátky, vývoj a proměny města Mostu. In *Most 1932/1982*. Most: Městský národní výbor; Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1982. Část 2. s. 88-144.

nemocným své víno, za což obdrželi privilegium, které je opravňovalo víno nalévat a prodávat.⁸

Město se ze svízelné situace pomalu dostává počátkem 18. století. Roku 1783 pak Josef II. zrušil úřad císařského rychtáře. Celý nově vytvořený systém městské správy a magistrát, zvolený roku 1788, se stal součástí jednotné správy habsburské monarchie.⁹

Ustálení hospodářských poměrů se projevilo v některých městských úpravách a přestavbách. Během první poloviny 18. století bylo souborem plastik Živlů z let 1715 – 1718, dílem sochaře Michala Jana Brokofa, přizdobeno průčelí radnice. Sochař Arnošt Lierck k nim přidal kolem roku 1770 dvě rokokové sochy štítonošů a velký kamenný znak rakouské monarchie. V roce 1723 byla dostavěna budova špitálu u kostela sv. Ducha.

Život města Mostu se až do prosazení industrializace v průběhu druhé poloviny 19. století odvíjel zejména v okolí tří náměstí a to v podstatě až do roku 1848, kdy ztratil Most status královského města. Dominantou Teplického předměstí byl i nadále původně románský kostel sv. Václava, raně barokně přestavovaný v polovině 17. století a restaurovaný v roce 1929. V polovině 13. století jej získal již výše zmiňovaný pražský řád křížovníků s červenou hvězdou a v jeho těsné blízkosti vybudoval špitál s komendou.

Průmyslový rozvoj a jeho dopad na město se výrazně začal projevovat v 19. století. Na I. náměstí byla nejprve v roce 1881 zbořena renesanční radnice, která byla od roku 1848 věnována soudu. V letech 1881 – 1883 byla nahrazena neorenesanční budovou okresního a krajského soudu. Likvidace se nevyhnula ani měšťanským domům, které byly nahrazeny převážně budovami hotelů. Novou budovu radnice dostal počátkem 80. let 19. století také městský úřad. Řešena byla v pseudorenesančním slohu gdaňského typu.

Na II. náměstí zůstalo i v průběhu 19. století zachováno několik historicky významných objektů. V horní části náměstí to bylo kamenné sousoší sv. Jana Nepomuckého s českými patrony sv. Vojtěchem a sv. Václavem, které roku 1719 zhotovil sochař raného rokoka J. A. Dietz. Nejvýznamnější budovou II. náměstí byl klášter minoritů s původně gotickým kostelem sv. Františka Serafínského. Zhruba od roku 1240 prošel areál četnou řadou obměn. Po roce 1639 raně barokně přestavěn a po požáru v roce 1723 s přestávkami

⁸ POKORNÁ, L. Starý Most na pohlednicích. In *Starý Most na pohlednicích a razítkách pošty*. Most: Klub filatelistů, Městský úřad, Okresní muzeum, 1990. Část 3. s. 18-22.

⁹ MANNLOVÁ-RAKOVÁ, H. Počátky, vývoj a proměny města Mostu. In *Most 1932/1982*. Most: Městský národní výbor, Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1982. Část 2. s. 88-144.

obnovovaný do roku 1785. Výzdobu plastikami umístěnými na atice a průčelí kostela provedl kadaňský sochař Karel Weitzmann.

I nadále byl hlavní budovou III. náměstí piaristický kostel Sedm radostí Panny Marie. Původně pozdně gotická stavba z počátku 16. století, roku 1774 zbarokizovaná, tvořila s klášteřem a školou pro ruční ženské práce areál, který až do roku 1782, kdy byl zrušen patentem císaře Josefa II., sloužil řeholnicím řádu augustiniovských magdalenitek. Klášter a kostel byl převeden řádu piaristů, který byl v roce 1768 uveden do Mostu. Ze školy bylo zřízeno gymnázium. Plochu třetího náměstí doplňoval kamenný mariánský sloup z roku 1710.

Při výchozu z III. náměstí na Pražské předměstí stávala od roku 1730 kaple sv. Vavřince, kterou obklopoval hřbitov. Postavil ji mostecký rodák Josef Walker namísto původní a během třicetileté války zničené kaple. Roku 1874 byl zrušen hřbitov u sv. Vavřince a o čtyři roky později zbourána i kaple.

Začínající likvidace jednotlivých částí města se v první fázi dotkla také městských bran. Nejznámější byla Pražská brána, která byla zbořena roku 1829. V roce 1837 pak byly zbořeny i brány Jezerní, kterou se opouštělo město směrem na Chomutov, a Špitální, kterou bylo možno putovat směrem na Teplice. Jezerní brána získala své jméno podle Komořanského jezera, které bylo ovšem roku 1835 uměle vysušeno a navždy tak zmizelo z map. Špitální brána svým označením připomínala přítomnost špitálu, který spolu s komendou křížovníků červené hvězdy stával nedaleko této brány. Roku 1839 padla Vodní brána a jako poslední byla roku 1854 zbořena branka u masných krámků.

2.5 Expanze města do prostoru a průmyslové dějiny Mostu

S příjezdem prvního vlaku do Mostu roku 1870 se dostavil prudký průmyslový rozvoj. Uhlí se postupně stalo určujícím prvkem města. Proměňovaly se jednotlivé části města, jako prostory bývalé Pražské brány, hřbitova s kaplí sv. Vavřince a kláštera piaristů. Důsledkem sadové úpravy s promenádou bylo možné umístit sem roku 1882 památník císaře Josefa II. a zároveň počátkem 90. let 19. století vybudovat novou měšťanskou školu s tělocvičnou. Mimo město vyrostla v roce 1908 při žatecké silnici nová kasárna. Nové objekty dostávaly i stávající úřady.

Jedním z prvních průmyslových podniků, který byl ve městě založen v 60. letech 19. století, byla sklárna. Již v roce 1868 byla ale přebudována na cukrovar.¹⁰ Další cukrovary

¹⁰ POKORNÁ, L. Starý Most na pohlednicích. In *Starý Most na pohlednicích a razítkách pošty*. Most: Klub filatelistů, Městský úřad, Okresní muzeum, 1990. Část 3. s. 18-22.

vznikly v letech 1871 a 1887. Roku 1871 byl zřízen lihovar. V roce 1882 byla postavena porcelánka, roku 1890 ocelárna, 1899 pivovar a roku 1900 továrna na obvazový materiál.

Město začaly obklopovat hlubinné a povrchové šachty. V letech 1870, 1880, 1875, 1878 a 1900 byly postupně otevřeny doly Jan, Kaisergrube, Julius I, Julius II a Eugen a Richard.¹¹

K prvnímu závažnému problému spojenému s hlubinnou těžbou uhlí došlo v roce 1895. V podzemních prostorách pod nově vyrostlou čtvrtí u hlavního nádraží se provalily tekoucí písky, takzvaná kuřavka, do pomocné jámy dolu sv. Anna. Do vzniklé dutiny se postupně propadlo asi 82 domů a zhruba 2500 obyvatel zůstalo bez domova.

Město však pokračovalo ve svém rozšiřování. V roce 1911 dostávají Mostečané zcela novou budovu městského divadla v secesním slohu. Po přelomu století v roce 1902 se městu povolilo elektrické osvětlení, roku 1900 se rozšiřují pavilony nemocnice, o čtyři roky později je postavena nová pošta. Roku 1913 vyrostla těsně za pivovarem při žatecké silnici budova německého reálného gymnázia. Na úbočí Hněvína vznikla architektonicky podobná budova sirotčince.

Mohutný stavební ruch zasahoval také do bývalých předměstí. Roku 1885 vznikl první regulační plán výstavby, který začlenil do katastru Pražské předměstí, kde vznikaly převážně průmyslové podniky. Dále rozšiřoval město severním směrem spolu s bývalou osadou Tašenberk a Vsí sv. Václava o Teplické předměstí. To představovalo jakési zemědělské zázemí Mostu. Město se rozšiřovalo rovněž západním směrem k obci Souš a postupně tak splynulo s Jezerním předměstím.

V důsledku průmyslového rozvoje se ve městě postupně projevovaly sociální rozdíly. Vilové čtvrti kontrastovaly se čtvrtěmi dělnickými a hornickými koloniemi. Rozpory vyvrcholily generální stávkou horníků v letech 1920 a zejména v roce 1932. Pro socialistický režim tehdejšího Československa se právě tyto „boje dělnictva“ staly nejslavnější kapitolou dějin Mostecka.

Druhá světová válka zanechala v roce 1945 město zničené. Vzhledem k blízkosti chemického závodu bylo na Most a okolí podniknuto šestnáct náletů amerického letectva, z nichž devět zasáhlo samotný Most. Zničeno bylo 160 domů a 184 jich bylo těžce poškozeno. Dne 17. srpna 1945 byl stanoven program stavební obnovy. Předpokládal se velký příliv obyvatel, Most se měl stát průmyslovou tepnou severu.

¹¹ SÝKOROVÁ, J. *Zmizelé domovy*. Most: Okresní muzeum v Mostě; Státní okresní archiv v Mostě, 2002.

Původním předpokladem nové výstavby bylo pouze rozšíření města o nové sídlištní zástavby. Zvýšená těžba uhlí z původních 11 milionů tun ročně v roce 1945 na 50 milionů tun v roce 1957 však přinesla úvahy o likvidaci starého města a založení nového města pro 65 000 obyvatel. Stále se však jednalo o dvou variantách – zachování historického jádra města a jeho rekonstrukce, nebo jeho úplná likvidace a kompletní výstavba města nového. Zvolena byla druhá verze.

Osud mostecké oblasti a města byl zpečetěn usnesením č. 180 vlády z 26. března roku 1964 o vyuhlení zásob pod městem, jeho likvidaci a stavbě nového Mostu. Celé historické město Most, kromě části zvané Zahražany, tak bylo zlikvidováno v důsledku těžby lomem Most, k. p. Doly Ležáky Most, v letech 1967 – 1982.¹²

¹² MANNLOVÁ-RAKOVÁ, H. Počátky, vývoj a proměny města Mostu. In *Most 1932/1982*. Most: Městský národní výbor; Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1982. Část 2. s. 88-144.

3. Krajina je (nejen) tím, proč lezeme na rozhlednu

Název následující kapitoly odkazuje ne náhodou ke známému výroku teoretika krajiny Jiřího Sádla. Jejím tématem by se měl stát význam krajiny pro člověka z hlediska tvorby urbánního osídlení v jejím prostoru a vzájemných vztahů, které mezi nimi panují, stejně jako procesy změn, které v krajině probíhají.

Každá kulturní krajina je modelována dvěma základními činiteli – přírodními silami a přítomností člověka. Zároveň představuje skutečné zázemí člověka, trvale obhospodařované místo, se kterým se identifikuje, kterému rozumí a které chápe jako nedílnou součást svého života. Díky činnosti člověka v krajině představuje tento prostor obraz světa společnosti, otisk své doby. Z hlediska dlouhodobého historického vývoje je tak krajina v průběhu doby celým souborem otisků, z nichž nejvýraznější ovlivňují a předurčují její další vývoj a tvoří její paměť. Atmosféra krajiny je vždy dána kontinuitou jejího vývoje.¹³

V případě krajiny kolem města Most můžeme konstatovat, že zásah člověka proměnil její podobu mnohem výrazněji, než přirozený proces přírodních změn. Kontinuita jejího vývoje byla drasticky přerušena a nahrazena umělou proměnou krajinného prostředí.

3.1 Základní podmínky obyvatelnosti krajiny

Krajina je v ekologickém pojetí chápána jako část zemského povrchu se skalami, jezery, řekami, lesy, loukami, vesnicemi a městy. Všechny tyto krajinné složky neexistují nezávisle, ale navzájem se ovlivňují a vytvářejí ucelený systém propojených vztahů. Zároveň tvoří charakter krajiny, který jí nikdy nemůže být odebrán – může být pouze změněn nebo nahrazen jiným.

Obyvatelnost krajiny je základním předpokladem k vytvoření jakéhokoliv lidského sídla v jejím prostoru. Pojem obyvatelnost lze v případě krajiny chápat dvěma způsoby. Jednak jako základní vhodnost krajiny k lidskému pobytu, práci a osídlení; v druhém případě jako vhodnost krajiny k lidskému pobytu v přírodě a odpočinku.

Základní podmínkou obyvatelnosti jakéhokoliv místa je samotná podoba přírodního prostoru. Stejně jako zvířata si i lidé v přírodním prostředí hledají místo, které je částečně uzavřené a chráněné, ale zároveň otevřené volnému výhledu. Obyvatelnost místa je tvořena zemským povrchem, modelací země, skal, balvanů, keří, stromy, rostlinami, vodními toky i

¹³ HÁJEK, Pavel. *Česká krajina a baroko*. Praha: Malá Skála, 2003. ISBN 80-902777-6-4

plochami. Nejideálnějším modelem krajiny pro vznik sídel je z tohoto hlediska prostor, kde v zádech a jednom boku se vyskytuje svah, skála či hmota lesů.¹⁴ Kromě přirozené struktury zemského povrchu vhodné pro zbudování sídla, je další základní podmínkou obyvatelnosti pocit orientace v krajině. Schopnost směrové orientace je nejelementárnějším projevem života, který nás propojuje s okolním světem. Základním významem slova orientace je vědět, kde se v krajině nachází východ – místo, které je zdrojem tepla.¹⁵ Přirozený rozvrh krajiny spolu s pocitem orientace vymezuje jednotlivá významová centra v krajině – místa bezpečná a nebezpečná, cesty tam a zpět.

Krajinu lze do jisté míry chápat jako text, který člověka pobízí k interpretaci. Vztah člověka-subjektu a krajiny probíhá prostřednictvím „čtení“ krajiny, její interpretace a ve výsledku určením pozice, ve které se člověk v krajině nachází. Každé osidlování krajiny je vázáno na lokální podmínky a funkce, které má krajina vzhledem k subjektu splňovat. Každá složka krajiny je adaptována na místní podmínky a používá vlastní strategii obsazování prostoru, přičemž topologická dimenze krajiny je, jak již bylo řečeno, určujícím faktorem. Člověk dochází k poznání krajiny prostřednictvím míst, kterými prochází. Jelikož nikdy neprojdeme celou krajinou naráz, naše poznání krajiny a způsob žití v ní je určováno cestami, kterými člověk odchází a zase se navrácí.¹⁶

3.2 Krajinná situace starého a nového Mostu

Královské město Most se zformovalo na pravém břehu řeky Bíliny, v rovině mezi jižními svahy Krušných hor a Českého středohoří, poblíž Komořanského jezera. Tato jeho poloha byla z hlediska krajinné situace strategicky velmi výhodná. Město bylo ze západní strany chráněno kopcem Hněvín s královským hradem, ze severovýchodní strany řekou Bílinou. Svým opevněním dokonale uzavřelo prostor, kterým procházela cesta směřující ze Saska přes oblast kolem Komořanského jezera k Praze.¹⁷ Jedním z tvořivých činitelů se v případě historického Mostu stala příznivá krajinná situace. Přírodní podmínky do značné míry odpovídaly výše popsanému ideálu umístění obytného sídla v krajině. Souvislá masa

¹⁴ ŽÁK, Ladislav. *Obytná krajina*. Praha: S.V.U. Mánes – Svoboda, 1947.

¹⁵ HORÁČEK, Ivan. Krajina jako referenční systém In *Krajina zevnitř*. Praha: Malá Skála, 2002. ISBN 80-902777-8-0. Část 7. s. 100-110

¹⁶ SÁDLO, Jiří. Krajina jako interpretovaný text In *Archeologie a krajinná ekologie*. Most: Nadace Projekt Sever, 1994. Část 4. s. 47-54

¹⁷ KLÁPŠTĚ, J. – SLAVÍČEK, A. – VELÍMSKÝ, T. *Archeologický výzkum města Mostu 1970/1975*. Most: Archeologický ústav, 1976.

Krušných hor poskytovala dostatečnou ochranu městu z jeho severozápadní strany. Od západu se nad městem tyčil vrch Hněvín. Jihovýchodní prostor se otevíral do krajiny Českého středohoří a jasně tak určoval orientaci města – zdroj sluneční energie, směr příchozích a odchozích cest a obchodní cestu vedoucí směrem k Praze. Systém hlavních ulic historického Mostu byl orientován převážně východním směrem. Město však přesto nebylo od východu nechráněné. Přirozený ochranný pás mu poskytovaly vrchy Špičák, Zlatník a Bořeň.

Nové město Most vzniklo prakticky zrcadlovým překlopením jižním směrem. Postupné rozšiřování plochy původního města až na jihovýchodní úpatí vrchu Hněvín mělo za následek, že se tato oblast stala záchytným bodem a osou, podle které se přeložení města orientovalo. Město se tímto otočením přesunulo do míst, kde se před založením královského města Most nacházela osada považovaná za původní osídlení. K přeložení města na pravý břeh řeky Bíliny došlo ze strategických důvodů. Navrácením do původního umístění se tak Most opět ocitl v méně výhodné krajinné situaci. I nadále se město z jedné strany opírá o vrch Hněvín. Ten tvoří jeho západní ochranný bod, který rovnoměrně přechází v Široký a Koňský vrch. Tento pás působí jako jihozápadní zalesněná bariéra města. Severní část města odděluje od prostoru původního Mostu řeka Bílina. V původní dispozici tvořil severní hranici města masiv Krušných hor. Nové umístění Mostu se od krušnohorského pásu pohledově odděluje vrchem Hněvín. Severní hranice současného města je orientována převážně do míst, kde se nachází vytěžené území, dosud pouze částečně zrekultivované. Místy i nadále probíhající těžba pohledové panorama Krušných hor od města téměř úplně odtrhává. Pás Českého středohoří, který se táhne od vrchu Špičák až po vrch Bořeň, v krajinné situaci nového Mostu nehraje téměř žádnou roli, protože současné osídlení se k němu otáčí zády. Hlavní východní směr města, původně otevřený do krajiny, nyní zastiňují vršky Lajsník, Šibeník a Benedikt. Ačkoliv tak brání přirozenému výhledu do krajiny, neposkytují městu stejnou ochrannou funkci jako vrchy Českého středohoří. Nejotevřenějším směrem nového Mostu je jeho jižní strana. Směrem k jihu je ostatně orientováno celé město a jeho systém ulic. Přijíždíme-li k Mostu z jakékoliv světové strany, vždy je jeho panorama částečně kryté některým z kopců nebo vršků. Jedinou cestou, která otevírá celistvý pohled na město, je jižní směr. Můžeme považovat za symbolické, že právě z této jižní strany vidíme na obzoru vytěžený prostor starého města, který tak dovršuje celkový panoramatický pohled na nový Most.

3.3 Krajina jako tvořivý činitel výstavby měst

Obytné areály jsou základní jednotkou sídelní aktivity lidské společnosti v krajině. Domem si člověk v krajině vytváří prostor, který odráží jeho nároky a představy a kterým se vyděluje z okolní krajiny, tedy z vnějšího prostoru.¹⁸

Jak bylo naznačeno v úvodní části, topografie místa neplní z hlediska podoby města pouze funkci strategickou a obranou. Podoba krajiny naproti tomu přímo utváří výsledný vzhled města a s urbánním celkem tvoří vzájemně propojený celek. Jinými slovy, *město není solitérem v krajině, ale je vždy urbanistickou jednotkou komponovanou do krajinného obrazu.*¹⁹

Podoba krajiny se do městského útvaru promítá třemi způsoby. Člověk se v prvé řadě snaží stavbou vizualizovat to, co vidí. Kde je v přírodě ohraničený prostor, tam je také postaveno uzavřené místo, kde naopak příroda naznačuje směr, tam vzniká cesta. Stavby mají dále za úkol krajinu doplnit v momentě, kdy jí cosi schází a v neposlední řadě svou podobou symbolizovat přírodní charakter místa.²⁰

Krajina tak není pouze to, co se nachází vně města. Naopak město tvoří další vrstvu krajiny. Krajina ve městě existuje jako základ, ze kterého město vyrostlo a který mu sloužil jako inspirace.²¹ Jak naznačil výše popsany způsob orientace současného města, západní a východní hranici Mostu kryjí zalesněné a zatravněné pásy vrchů. Tím, že sídelní zástavba sahá až na úpatí těchto kopců, městský útvar se formuje do podoby mírného údolí. Jeho nejnižším bodem prochází hlavní městská tepna a zároveň orientačně otevřená jižní cesta.

Město, které je obyvatelné, nevytlačuje krajinu pryč ze svého středu, ale její vlastnosti interpretuje do vlastního jazyka a krajinu tak komponuje do své existence. Tím mohou vyrůstat jedinečná a originální společenská sídla. Jednotlivé vrstvy města se vytvářejí v průběhu věků, navazují na sebe a tvoří vždy základ pro složku příští. Tím je vytvářena kontinuita a vrstevnatost potřebná pro to, aby město bylo považováno za obyvatelné. Pokud však město začne krajinu upravovat podle vlastních uniformních potřeb, vznikne město, jemuž chybí základ, přirozený zdroj inspirace pro další vrstvy a vývoj. Takové město se stává

¹⁸ VAŘEKA, Pavel. Význam obřadů a zvyklostí spojených se stavbou vesnického domu pro poznání archaických představ o krajině In *Archeologie a krajinná ekologie*. Most: Nadace Projekt Sever, 1994. Část 11. s. 125-137

¹⁹ FUCHS, Bohuslav. *Nové zónování – urbanistická tvorba životního prostředí z hlediska sídelního a krajinného*. Praha: Academia, 1967. s. 27

²⁰ NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: k fenomenologii architektury*. Praha: Odeon, 1994. ISBN 80-207-0241-5

²¹ ERBAN, Vít. Krajina zevnitř In *Krajina zevnitř*. Praha: Malá Skála, 2002. ISBN 80-902777-8-0 Část 8. s. 111-117

místem bez minulosti a budoucnosti, stejně jako se nezakotvené stává jeho obyvatelstvo, jemuž chybí přirozená kontinuita vývoje.²²

Můžeme konstatovat, že současná podoba Mostu je rozhodně ovlivněna přírodními podmínkami terénu, na jehož základech město vyrostlo. Své centrum město umístilo do nejnižší oblasti, která se přirozeně otevírá jižním směrem. Kompenzaci jeho nízké polohy můžeme vidět ve výšce hlavních budov.

K postupnému rozšiřování města však došlo méně typickým způsobem. Základem nového Mostu se stala zástavba na úpatí vrchu Hněvína, která se táhla podél Širokého a Koňského vrchu. Teprve potom vzniklo městské centrum, které bylo umístěno do nejnižších poloh krajiny. Tím byla rozrušena obvyklá kontinuita přirozeného vývoje jakéhokoliv města – přístavba v historických městech vždy probíhala rozšiřováním z městského centra, překročením hradeb. Tedy nikoliv od obytných částí k ekonomickému, společenskému a kulturnímu středu, ale naopak. Plánované i faktické zvyšování počtu obyvatel dále vedlo k vystavění nové sídlištní zástavby na nejvyšším místě východní strany města, kolem vrchů Lajsník a Benedikt. Při pohledu z vrchu Hněvín se tato panelová masa jeví jako nejvyšší dominanta města. Otázkou tak zůstává, jak by celkové panorama Mostu a rozčlenění jeho dominant vypadalo v situaci, kdy by rozvoj města skutečně navazoval na jednotlivé historické části. Životnost města by tak vycházela z přirozeného koloběhu života a nikoliv z nutnosti přemístit naráz několik desítek tisíc obyvatel a narychlo jim vytvořit uspokojivé životní podmínky v prostředí vytěžené a zničené krajiny. Stavba totiž do krajiny nikdy nezapadá, pokud jsou jí obětovány krajinné hodnoty, jejichž cena je právě v jejich neporušitelnosti.²³

3.4 Přetváření krajiny procesem rekultivace

Mostecko je nejtypičtějším příkladem vlivu průmyslu na krajinu. Tak veliký zásah do přírodního prostředí, ke kterému zde došlo, s sebou nese mnoho negativních jevů. V první řadě dochází kvůli těžbě k redukci orné či lesní půdy. Dále je třeba překládat železnici, budovat náhradní silnice a cesty. Následuje asanace obcí, jejich znovuvybudování a tím další zabírání potenciální zemědělské půdy. Lomem je rovněž narušen vodní režim širokého okolí. Vytěžené jámy jsou zasypávány a rekultivací se mění na les nebo pole. V jiném případě jsou

²² ERBAN, Vít. Krajina zevnitř In *Krajina zevnitř*. Praha: Malá Skála, 2002. ISBN 80-902777-8-0 Část 8. s. 111-117

²³ ŽÁK, Ladislav. *Obytná krajina*. Praha: S.V.U. Mánes – Svoboda, 1947.

zaplavovány a přetvářeny v rekreační plochy. Krajina je tak neustále přetvářena a proměňována.²⁴

3.4.1 Rekultivace jako proces obnovy krajiny.

Pojem rekultivace zahrnuje aktivní obnovu půdního fondu v oblasti zdevastované průmyslovou důlní činností. Celkový proces musí splňovat několik základních požadavků. Rekultivovaná krajina musí být ekologicky vyvážená v množství lesů, parků, lesoparků a vodních ploch a zároveň ekonomicky efektivní. Vodní reliéf je podstatný z hlediska kvalitních klimatických podmínek. Podstatná je i kvalita rekultivovaných půd, kde musí být zastoupeny bakterie, houby a další mikroorganismy. Pro rekultivovanou krajinu je neméně podstatný i požadavek estetický.

Z hlediska jednotlivých fází rekultivačního procesu je v první řadě důležité založit kvalitní deponie – místa, kam se dočasně ukládá kvalitní půdotvorný materiál vytěžený z nejhornějších vrstev. Z hlediska rekultivačních procesů je výhodnější budovat spíše velké výsypky, než malé. Terénní úpravy pomohou výsypkám k požadovanému tvaru a sklonu. Navážka úrodné zeminy, nečastěji ornice, pak vytvoří souvislou vrstvu povrchu. V další fázi je třeba pro obnovení vodního režimu vybudovat odvodňovací a závlahové stavby. Na tyto práce navazuje vkládání melioračních substrátů, například rašeliny. Následuje výstavba vodních toků a nádrží. Závěrem předposlední etapy je výstavba komunikací a provozních staveb. Konečná fáze rekultivačního procesu zahrnuje osázení krajiny a její proměnu na jeden z následujících typů: zemědělskou rekultivaci (sady či vinice), lesnickou rekultivaci, vodní rekultivaci nebo rekreační rekultivaci.²⁵

3.4.2 Historický vývoj rekultivačních procesů

Historie rekultivací na českém území začíná již v polovině 19. století. Roku 1854 byl v říšském zákoníku vydán Obecný horní zákon, který ukládal, aby těžbou postižené pozemky "byly vráceny svému původnímu účelu". Postupující těžba a devastace území, která se v severních Čechách projevovala nejvýrazněji, vzbuzovala debaty o prohloubení rekultivačních zákonů a zřízení fondů pro rekultivaci. Z údajů z roku 1929 vyplývá, že se v severočeské oblasti nacházelo 3 372 hektarů zničených pozemků a 1 369 hektarů zrehabilitovaných.

²⁴ HADAČ, Emil. *Krajina a lidé*. Praha: Academia, 1982.

²⁵ ŠTÝS, S. – HELEŠICOVÁ, L. *Proměny měsíční krajiny*. Praha: Bílý slon, 1992. ISBN 80-901291-0-2

V období po druhé světové válce se na Mostecku rozvíjí povrchová těžba, která pro krajinu představuje ještě větší míru destrukce, než těžba hlubinná. Zároveň tím dochází k citelnému úbytku zemědělské půdy. V roce 1950 bylo proto zřízeno Rekultivační oddělení SHD. O pět let později vydala vláda rekultivační usnesení, které ukládalo vytěženou půdu zajistit tak, aby bylo možné její opětovné zemědělské využití. Rovněž byla ustavena rekultivační komise, která měla na starosti vytváření teoretických a praktických scénářů rekultivace. Během padesátých let rekultivační procesy probíhaly hlavně formou ozeleňování a zalesňování poddolovaných území, bez použití ornice a s minimální úpravou oblasti. Nejčastější výsadbou se staly akáty, olše, topoly a břízy. V rámci lesnických rekultivací byly vysazovány i jehličnany, zejména borovice. Vlivem špatných podmínek ovzduší však většina z nich rychle odumřela.

V šedesátých letech se k výsadbě přidaly i javory, jasany, duby, jilmy a modříny. V tomto období už také probíhaly důkladnější terénní úpravy přetěženého území a navážky humózních zemin. Došlo rovněž k vydání zákona o lesích a lesním hospodářství, který se vztahoval i k ochraně a rekultivaci lesních pozemků a v roce 1966 byl novelizován zákon na ochranu zemědělského půdního fondu, který prohloubil ochranu zemědělských pozemků. Rozsah a intenzita povrchové těžby se až do osmdesátých let neustále zvětšovaly.

Během sedmdesátých a osmdesátých let byly nejvíce zastoupeny zemědělské rekultivace a to ve výrazném nepoměru nad skutečnou potřebou. Na exponovaných místech byly zakládány ovocné plantáže a vinice. Rozvíjela se i tvorba lesnických a vodních ekosystémů.

Devadesátá léta vnesla do systémů rekultivací orientaci na ekologická hlediska, preferenci lesnických rekultivací před zemědělskými a celkovou vyváženost souboru lesních, zemědělských a vodních ekosystémů. K dnešnímu dni bylo z více než 275 kilometrů čtverečních přetěženého území zrekultivováno přibližně 150 kilometrů čtverečních.²⁶

3.4.3 Rekultivované plochy v okolí Mostu

Většina rekultivovaného území v okolí města Most byla upravena na rekreační plochy sportovišť či odpočinkových areálů. V oblasti bývalého dolu Vrbenský, v oblasti obce Souš na západním úpatí Hněvína, vznikla rozsáhlá vodní nádrž Matylda o ploše 39 hektarů, koncipovaná jako příměstská rekreační oblast. Okolí nádrže s pláží a sadovými úpravami je

²⁶ ŠTÝS, Stanislav. *Historie rekultivací* [online]. [cit. 2010-08-11]. Dostupné z: <<http://www.ecmost.cz/index.php>>.

upraveno pro koupání a provozování vodních sportů. Další část oblasti patří od roku 1983 areálu autodromu.

Rekultivované území tvoří také okolí přesunutého děkanského kostela. Proces zahrnoval mimo jiné parkové úpravy, vybudování komunikačního propojení prostoru kostela s areálem nového hřbitova průtočné vodní nádrže s plochou 1,83 hektarů.

Rekreační areál vznikl rovněž v oblasti Benedikt. Zalesněná plocha s vodní plochou tvoří oddechové a sportovní centrum pro obyvatele přilehlých sídlištních oblastí. Po úpravách z roku 2000 disponuje oblast bruslařskou dráhou a několika sportovními plochami.

Rozsáhlou rekultivaci tvoří prostor bývalé Velebudické výsypky. Terénní úpravy zde probíhaly již od poloviny 60. let 20. století. V oblasti vznikl prostor dostihového závodiště s celkovou plochou 82 hektarů a lesoparku o rozsahu 152 hektarů, jehož součástí je i golfové hřiště.

Mezi aktuálně probíhající procesy rekultivace patří úprava lomu Ležáky, kde vzniká příměstský areál o rozloze 1 235 hektarů, z čehož vodní plocha jezera bude mít výměru 320 hektarů. Dále úprava lomu Most, kde byla v roce 2000 ukončena těžba a následně byla zahájena rekultivace formou vybudování vodní nádrže o výměře 325 hektarů.²⁷

3.5 Paměť krajiny a její proměny

Nenahraditelnými hodnotami každého krajinného prostředí jsou původní přírodní modelace v podobě vodních zdrojů, skal, strání a rostlinné a živočišné vegetace.²⁸ Původní rozmanitost severočeské krajiny, její geodiverzita, prošla od počátku mnoha změnami. Nejvýraznější proměnou byla celková změna systému říčních toků. Město Most bylo v počátcích přístupné jen po dlouhých haťových mostech, které vedly přes mokřady a odstavené tůně. Tato pramenná místa byla ze zemědělských důvodů vysušována, čímž se jich z krajiny většina ztratila. Výrazným činitelem přírodních poměrů v oblasti Mostecké pánve bylo rovněž Komořanské jezero. Jeho obsah tvořila voda stékající z Krušných hor. Tím pádem příval vody do jezera značně kolísal. Komořanské jezero bylo uměle vysušeno v roce 1835 a svým zmizením přispělo k prvním výrazným změnám mostecké krajiny v novodobé historii města. Následné zásahy v důsledku těžební činnosti a rozsáhlé rekultivace završily kompletní proměnu krajiny Mostecká.

²⁷ Průvodce po rekultivačních akcích, Báňské projekty Teplice [online]. [cit. 2010-08-11]. Dostupné z: <<http://www.ecmost.cz/index.php>>.

²⁸ ŽÁK, Ladislav. *Obytná krajina*. Praha: S.V.U. Mánes – Svoboda, 1947.

Proměny krajiny ovšem nemusejí vždy působit nutně negativně. Pokaždé, když zaniká část geodiverzity krajiny, vzniká zároveň geodiverzita nová. Ta může původní krajinný ráz potlačovat, ale i obohacovat. Malé a tvarově členité lomy krajinu mohou obohatit, lineární násep dálnice naopak spíše potlačit. Obecně vytváření menších vodních ploch nebo půdních odkryvů je pro proměnu krajiny žádoucí, velké změny už jsou však problematické. Krajinu postupem času mění sebemenší změna geodiverzity a změny natolik veliké, které proběhly v okolí Mostu, tak vyústily spíše v kompletní rozrušení charakteru této krajiny.²⁹

Jak bylo naznačeno v úvodu této kapitoly, paměť krajiny disponuje specifickým mechanismem se zabudovanou zpětnou vazbou. Oblast Severočeské uhelné pánve v důsledku intenzivní těžby ztratila zcela zásadně tuto svou paměť a identitu. Procesy rekonstrukce už krajině paměť vrátit nedokážou, mohou se pouze pokusit co nejvěrněji napodobit původní stav. Zničením paměti krajiny dochází ke ztrátě osobnosti krajiny, původního genia loci a navození stavu chaosu. Ovšem i tento chaos se postupem doby navrací do jakéhosi řádu. Rozsáhlé rekultivace v okolí Mostu jsou právě takovou snahou o navrácení krajiny do uspokojivého a obyvatelného vztahu. Ve zničeném prostředí tak vyrůstá krajina nová. Ta už však nenavazuje na starou paměť krajiny, ale vytváří si paměť zcela novou, bez původních souvislostí. Malá vzájemná provázanost tím způsobuje nedostatečnou zpětnou vazbu v paměti krajiny.³⁰

Podle geologa Václava Cíleka se však může stát, že v dalších padesáti letech se změní pohled na krajinu Severočeské pánve jako na jednu z nejvíce zničených oblastí světa. Severní Čechy se podle jeho názoru mohou stát důležitou turistickou oblastí, která bude kombinovat horskou a lesní krajinu Krušných hor i rozsáhlé vodní plochy bývalých těžebních jam. Zásoby uhlí budou tou dobou již vytěžené, prostředí celkově čistší a značná část krajiny ponechána bez lidských sídel. Bude-li rekultivace krajiny správná a důkladná, mohou příští generace prohlašovat, že jsme sice jednu krásnou krajinu zničili, ale na jejím místě vytvořili jinou krásnou krajinu.³¹

Zda se opravdu současná krajina v oblasti Mostecké pánve svou kvalitou vyrovná krajině původní, posoudí až vývoj v příštích desetiletích. Pravdou je, že již nyní přijíždějí do mostecké oblasti turisté, kteří si chtějí prohlédnout unikátní vytěženou měsíční krajinu. Jiní

²⁹ CÍLEK, Václav. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-042-7

³⁰ BENEŠ, Jaromír – BRŮNA, Vladimír. *Archeologie a krajinná ekologie*. Most: Nadace Projekt Sever, 1994.

³¹ CÍLEK, Václav. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-042-7

návštěvníci města jsou naopak překvapeni bohatostí zeleně v jeho okolí. Podle jejich slov je nyní Most příjemné město k životu, s velkým množstvím ploch ke sportu a rekreaci. Možná jsou ale tito jedinci jen překvapeni, že Most se nenachází uprostřed holé krajiny a kolem něj se vyskytuje i cosi jako stromy. Není důležité, že většina této méně kvalitní zeleně způsobuje velkému množství obyvatel pylové alergie. Bez jakéhokoliv náznaku podobné ironie je ovšem faktem jedna věc. Mostecká krajina dostává rekultivačními úpravami novou šanci. Je sice krajinou bez paměti, ale s čistým štítem. Společně s poznatky a zkušenostmi z minulosti má nyní současná generace možnost poučit se a přistoupit k péči o krajinu novým a zodpovědným způsobem.

Podobných snah už však v minulosti pár bylo. Jak optimisticky viděl například v první polovině minulého století budoucnost vztahu lidí ke krajinnému prostředí a péče o krajinu Ladislav Žák? Podle něj lidé budou čím dál více volného času trávit v přírodním prostředí. Tím pro ně veškeré přírodní prvky nabudou velkého významu a budou v plné míře oceněny. Z těchto důvodů nebude možno krajinu rovnoměrně zničit základním přebudováním, které by kraj pokrylo novými průmyslovými sídlišti. Soustavná síť sídlišť se tím za nových podmínek stane nevyhovující a zastaralou. Stroj a průmyslová výroba stojí na počátku vývojového řetězce, který logicky pokračuje volným časem, úctou k přírodě, zdokonalení člověka a vrcholí v novém krajinném plánu, životním slohu a životním prostředí.³² Vývoj následujících několika desetiletí prokázal na českém území pravý opak. Panelová sídliště vyrostla prakticky v každém městě, v lepším případě na jeho okraji. V případě Mostu tvoří panelová masa obytných domů jeho převážnou část. Průmyslová výroba a mechanizace se zde v krajinném plánu rozhodně odrazila. Nikoliv však jako výsledek dlouhodobého procesu, završeného úctou ke krajinným hodnotám, ale rovnou jako projev přeceněného vlivu průmyslu a důrazu na technologický pokrok. Je otázkou, nakolik vzdálenou budoucnost Ladislav Žák ve svých teoriích vykreslil. V současné době se skutečně zdá, že stavba panelových sídlišť je již minulostí. Na druhé straně mnohé současné obytné budovy postrádají respekt ke krajině ve stejné míře jako v nedávné době panelová sídliště. Neutuchající debaty o rozšíření těžby a tím i zničení dalších krajinných i sídelních území v okolí Mostu jsou dalším důkazem, že úcta k původním hodnotám přírodního prostředí stále nestojí na jednom z prvních míst pomyslného žebříčku hodnot vlády a obyvatelstva (nejen) mosteckého regionu.

³²ŽÁK, Ladislav. *Obytná krajina*. Praha: S.V.U. Mánes – Svoboda, 1947.

4. Město jako živoucí organismus

Město není jen pouhým shlukem ulic, budov, dopravních tepen a obyvatel. Můžeme ho považovat za živoucí, stále se proměňující proces a zároveň produkt lidské mysli a podstaty. Každé urbánní osídlení je utvářeno hranicemi městského plánu, obchodem a řemesly, migrací obyvatel, sekundárními institucemi a oddělenými zónami.³³ Následující kapitola se věnuje historickému vývoji struktury urbánních sídel na českém území a proměnám, ke kterým došlo pod vlivem nových společenských požadavků na způsob a kvalitu života ve městě. V otázce likvidace historického Mostu a vystavění města nového se dotkne problematiky proměny scenérie města a městského plánu. Výsledkem této části by se mělo stát zhodnocení dnešní podoby města s ohledem na estetické a funkční požadavky historické i současné architektury.

4.1 Historický vývoj urbanismu městských sídel

Evropské město při svém vzniku navazovalo na dvojí tradici – antickou a prehistorickou. Klasické středověké město vzniká počátkem 13. století jako centrum obchodu. První města na území Čech tak v krajině vyrůstala nejčastěji při ložiscích rud a na obchodních stezkách, většinou pod ochranou hradu. Původní středověká města měla na českém území podobu opevněného centra, jehož jádrem byl trh. Město tím plnilo hlavní ekonomické a obranné funkce. Jeho okolí bylo obvykle obklopeno zemědělskými plochami.³⁴

Sevřená plocha městského centra umožňovala jeho obyvatelům plné využití sítě ulic a veřejných prostor. Tato města vycházela ve svých půdorysech nejprve pouze z topografických a geografických podmínek krajiny, později se do jejich podoby začalo promítat i plánování podle pravidelných půdorysných schémat. Charakteristickým rysem středověké kompozice města byla téměř důsledná asymetričnost. Hlavní dominantou města byl obvykle dóm či radnice. S renesancí byla gotická sevřenost nahrazena prosvětleným otevřeným prostorem. Renesanční stavitelství vneslo na české území pravidelné osy a baroko tyto osnovy rozvinulo do zdobných a bohatých forem. Veřejná prostranství byla v historických městech obohacena o pomníky, kašny, atributy veřejné moci, domovní znamení a jiné vedlejší architektonické články, které obohacovaly zdobnost města i jeho základní funkce: obranu, obchod, víru, slavnosti a shromažďování. Důležitým prvkem, který do měst navracel iluzi neporušené

³³ PARK, Robert E. Human behavior in urban environment In *The City*. Chicago: The University of Chicago Press, 1967.

³⁴ CÍLEK, Václav. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-042-7

krajiny, se stala městská zeleň a parky. Městský život odehrávající se prakticky jen uvnitř městských hradeb měl za následek, že se rozrůstání města dělo převážně ve směru vzhůru.

Teprve s růstem průmyslu a jeho vlivem na rozvoj urbanizace se města postupně vymanila z pevného půdorysu městských hradeb a center a vznikla tak nedílná součást moderních měst – městská periferie. Průmyslová města vznikla buď na základech středověkých měst, nebo byla vybudována zcela nově kolem velkého továrního nebo důlního či hutního komplexu.

4.2 Moderní města a jejich požadavky na nové funkční zóny

Vznik velkých měst vnesl do městské sítě neorganizovanost a neohraničenost. Zároveň se však objevuje potřeba nalezení nového kompozičního principu, který by splňoval nároky stále početnějšího městského obyvatelstva na funkční urbánní zóny.³⁵ Požadavky moderní architektury na vytváření funkčních městských zón se odrážejí již ve studiích chicagské školy. Ideální městská síť podle E. W. Burgesse je tvořena městským jádrem, kolem kterého obíhá přechodová zóna, obvykle zóna obchodu. Třetí zónu tvoří obydlí lidí pracujících v centru či přilehlých průmyslových oblastech. Následuje zóna rezidenčního bydlení, která přechází do okrajových částí města – periferie dojíždějících obyvatel a satelitního městečka.³⁶

Snaha o hledání ideálu nového města se ještě zintenzivnila během vlády socialistických režimů. Hlavní podstatou města se měla stát kombinace vědecko-ekonomických potřeb s uměleckými a kulturními. Nové město mělo vytvářet prostředí, které by odpovídalo nárokům na pracovní zázemí, kulturní, relaxační a sportovní zóny, vzdělávání a zdravotní péči.³⁷

Rozšiřování měst s historickými centry podle těchto požadavků však přesto mělo zachovávat jejich osobitost a rozvoj tím byl poměrně omezen. Nové město Most se tak do jisté míry stalo ojedinělým experimentem. Tím, že Most vyrostl na zcela nových základech, odpadla nutnost komponovat jeho historické jádro do ústřední zóny. V podobě nového města tak vznikl prostor pro architektonickou výzvu: postavit nové urbánní sídlo, které by

³⁵ FUCHS, Bohuslav. *Nové zónování – urbanistická tvorba životního prostředí z hlediska sídelního a krajinného*. Praha: Academia, 1967.

³⁶ BURGESS, Ernest W. The growth of the city. In *The City*. Chicago: The University of Chicago Press, 1967.

³⁷ FUCHS, Bohuslav. *Nové zónování – urbanistická tvorba životního prostředí z hlediska sídelního a krajinného*. Praha: Academia, 1967.

odpovídalo výše zmiňovaným podmínkám soudobé společnosti i estetickým požadavkům moderní architektury a zároveň splňovalo veškeré funkce městských zón - nejen v aktuální situaci, ale i z hlediska dlouhodobého vývoje.

*Struktura města není nikdy náhodným artefaktem, vždy je stejně tak produktem přírody jako cíleného plánování.*³⁸ Pro strukturu moderního města je určující směr jeho hlavních ulic a cest, potažmo dopravy. Poblíž ulic, obvykle paralelně s nimi, jsou vystavěny domy a obchody. Hlavní přímkou může být kolejiště, dálnice, řeka, oceán nebo záliv, v každém případě město obvykle vzniká kolem podobné dominantní linie. Jak se populace akumuluje, vzniká osídlení nejprve na jedné straně této přímky, postupně pak na obou stranách. Místo, kde se kříží dvě takové hlavní linie, se obvykle stává počátečním a hlavním centrem města. S rozšiřováním městské komunity nemusí nutně docházet jen k rozrůstání domů a cest, ale nastává také proces diferenciací a segregace jednotlivých městských částí. Rezidence a instituce se odstředivou silou šíří z městského centra, zatímco obchodní sídla se více a více koncentrují v oblastech s vysokými hodnotami pozemků, tedy v centru. Každé zvýšení populace je doprovázeno větší segregací městských částí. V momentě, kdy městská populace dosahuje deseti až dvanácti tisíc obyvatel, disponuje již město zřetelně rozdělenou strukturou.³⁹

Každé nově vznikající městské prostředí by mělo plynule propojovat architektonické prvky, průmyslovou výrobu a zemědělskou krajinu, přičemž tyto oblasti přecházejí jedna v druhou a tvoří rovnovážný celek. Základním charakter města by měla tvořit jednoduchá, avšak orientačně výrazná osa. Kolem této komunikační sítě by každé město mělo mít své kompoziční centrum, tvořené propojenými uzly křížení a setkávání. Jedním ze základních požadavků pro rozvržení městských zón je funkční propojení obytných sídel a pracoviště. Dostatečná vzájemná dostupnost obou jednotek se stává základem nízkého dopravního zatížení městské infrastruktury. Současné s kompozicí města vzniká i plán systému městské zeleně. Ten je navrhován v souladu s rozvržením veřejných ploch, hřišť a sportovišť, školních areálů a jiných rekreačních ploch. Do prostoru dobře dostupného z městského centra je nutné zakomponovat i stavby určené pro služby. S kompletně novou zástavbou, která nastala v případě nového Mostu, odpadá problém přizpůsobení historické městské sítě požadavkům na moderní dopravní systém. Ideální komunikační síť ve městě by měla propojit jednotlivé funkční celky, umožnit maximální přístupnost všech oblastí a plynule navázat na dálkové

³⁸ PARK, Robert. E. The romantic temper. In *The City*. Chicago: The University of Chicago Press, 1967. s. 116

³⁹ McKENZIE, Roderick D. The ecological approach. In *The City*. Chicago: The University of Chicago Press, 1967.

napojení dalších mimoměstských komunikačních sítí. Doprava místní a dálková by ve své funkci měla být oddělena.⁴⁰

Výrazným problémem moderních velkoměst je způsob jejich rozrůstání. Současná městská centra expandují vertikálně, což v dané oblasti způsobuje extrémní hustotu, předměstské zástavby expandují horizontálně a působí tím nízkou zastavěností užitných ploch. Společně se zohledněním požadavku na funkční zóny tak vzniká jakési „ne-město“, které je ve své struktuře značně nevyrovnané.⁴¹ Tím, že Most vznikl jako kompletně nově a relativně najednou vystavěné město, dostal svým způsobem šanci se tomuto problému vyhnout. Zda se z nového města podařilo vytvořit skutečně obyvatelné místo, se kterým se jeho obyvatelstvo plně identifikuje, je tématem poslední části této kapitoly.

4.3 Městské panorama jako zrcadlo společenských hodnot

Typické panorama historických měst odpovídalo do určité míry představám o hierarchii soudobé společnosti. Dominanty města symbolizovaly jasně daný řád, který přesně definoval místo jedince ve společnosti, a zároveň sloužily jako připomenutí a vyjádření životních hodnot středověkého člověka.⁴²

Dominantním prvkem menších měst byla obvykle špička místního kostela, budova radnice a výstavní domy kolem náměstí. U větších měst tvořil pohledové panorama shluk věží a postupně se snižujících budov. Mimo hlavní sídlo se obvykle nacházel hrad či zámek. Hierarchie společenských hodnot tak byla jednoznačně určena: na jejím vrcholu stála církev, pod ní světská moc a následně obyvatelstvo města podle výše dosaženého postavení.⁴³

Panorama historického Mostu dosti přesně odpovídalo výše popsaným zákonům. Nejvýraznějším prvkem města byl děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie. Společně s renesanční radnicí na I. náměstí tvořily hlavní dominanty Mostu. Dalšími výraznými prvky byly zvonice vedle děkanského kostela a věž kostela u kláštera Minoritů. Celkovou scénérii doplňovaly měšťanské a správní budovy. Nad celým městem se pak tyčil vrch Hněvín se

⁴⁰ FUCHS, Bohuslav. *Nové zónování – urbanistická tvorba životního prostředí z hlediska sídelního a krajinného*. Praha: Academia, 1967.

⁴¹ KRIER, Léon. *Architektura: volba nebo osud*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0012-7

⁴² ŠEVČÍK, Oldřich. *Architektura, historie, umění. Kulturně-civilizační vývoj v Evropě od antiky do počátku 19. století*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0345-9

⁴³ CÍLEK, Václav. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-042-7

strážním hradem. I zde tedy platilo, že nejnápadnější bod představoval symbol moci církevní, následovaný mocí světskou a poté vyjádřený společenským postavením jednotlivých institucí a obyvatel města. Při pohledu z Hněvína celkové panorama Mostu dotvářel pás Českého středohoří a Krušných hor, který se táhl po celé severovýchodní straně města. Nad jasně danými hodnotami společnosti tak vystupovaly hodnoty přírodní a krajinné, které připomínaly nadřazenost přírody nad společenskými institucemi. Zároveň se stávaly připomínkou sounáležitosti lidské společnosti s přírodou a rovnováhy urbánní zástavby s přírodními podmínkami. Při pohledu z města vzhůru se obyvatelům města otevíral pohled pro změnu vzhůru k hradu Hněvín. Měšťané tak registrovali přirozené panorama svého sídla, vrch jim však připomínal, že faktickou stránku jejich bezpečnosti tvoří panovník a stát.

4.3.1 Problém nového městského panoramatu

Nastane-li situace, kdy, stejně jako v případě Mostu, plánování městské struktury nenavazuje na historickou situaci, dochází k nutnosti stanovení nových dominant města. Ty by měly být navrženy v souladu s celkovým panoramatem krajiny, nahlíženým z různých úhlů. Hlavní dominantu nového Mostu tvoří moderně projektované městské centrum. Nejvýraznějšími stavbami jsou zde budova bývalého SHD, kulturní centrum Repre, městský úřad, divadlo a hotel, od roku 2008 také obchodní centrum Central Most. Ostatní pozornost strhávají panelové bloky obytných domů – výškové činžovní domy v centru města a zejména masivní panelová zástavba v oblasti vrchů Lajsník a Benedikt. Při pohledu z vrchu Hněvín už panorama města nezaštiťuje pás Krušných hor a Českého středohoří – ten se nyní vzhledem k poloze města posunul více vlevo a tvoří tak pouze jeho okrajovou hranici. Zcela mimo centrum se ocitl děkanský kostel, umístěný za hlavním dopravním koridorem. Jasně tak vystupují nové hodnoty města. Panelová sídliště ve velkém počtu zosobňují potřeby nového města k ubytování několika desítek obyvatel. Jejich uniformita a nerozlišitelnost pak vypovídá o ideálu socialistické společnosti, bez rozdílů v majetku a postavení. Nová výrazná budova divadla, stejně jako kulturní dům, se snaží vzbudit dojem města, které plní svou funkci v otázce kultury a trávení volného času. Hotel ukazuje na snahu města prezentovat se jako turisticky atraktivní místo. Obchodní centrum je ukázkou konzumního vlivu na současné obyvatelstvo. Poloha kostela zcela odpovídá snaze co nejvíce vytěsnit jakékoliv připomínky starého historického města a zároveň potřebě socialistického režimu potlačit instituci církve. Jedinou uznávanou autoritou je státní moc, zpodobněná městským úřadem. Jako nejvíce symbolická se jeví nejvýraznější a nejvyšší budova ve městě. Stavba dřívějšího SHD (Severočeských hnědouhelných dolů) většinou zaujme každého pozorovatele, který na město

shlíží z Hněvína. Je zároveň tím prvním, co spatříme, pokud k městu přijíždíme jeho nejotevřenější jižní stranou. Budova se tak stává připomínkou příčiny zkázy historického města a důvodu výstavby města nového. Jediné, co z hlediska pohledu na Most zůstalo stejné, je vrch Hněvín. I na dále se tyčí nad Mostem. Avšak moderní napodobenina hradu připomíná umělost města, které v minulém století pod ochranou státu rozhodně nebylo. Město Most novým panoramatem definovalo pořadí svých hodnoty zcela jasně: těžba a průmysl, státní moc, volný čas a unifikované bydlení. Pro duchovní hodnoty, přírodu a krajinu je zde místo jen minimální a okrajové.

4.4 Podoba a plán historického města Most

Půdorys starého města se skládal ze dvou na první pohled odlišných částí. Jeho severní část byla méně pravidelná a osnovy jeho ulic tvořily trojúhelníkový tvar I. náměstí. Systém ulic okolo III. náměstí byl naproti tomu pravoúhle pravidelný.

Město Most bylo založeno v době gotiky 13. století. Jeho půdorys i stavba odpovídaly nárokům své doby. V půdorysu města se projevovalo užití pravidelné šachovnicové dispozice. Součtem jednotlivých stavebních parcel vznikaly bloky domů, které rozdělovala pravidelná síť úzkých ulic, probíhající od hradeb ke koutům pravidelného čtvercového náměstí. Tyto ulice vytvářely komunikační síť přirostlou k nové hlavní ose dálkových cest. Sloučením starých románských cest vznikla jediná gotická cesta, spojující směry na Prahu, Bílinu a Žatec. Městské centrum obehaly v druhé polovině 13. století hradby. Most se během svého rychlého rozvoje postupně zaplňoval jednoduchými domy měšťanů a prvními kostely. Masivní rozšiřování zástavby dokládaly nesourodé bloky domů, skládající se z věžových domů románských a průjezdových kolonizačních domů.

Obnova města po požárech v 16. století probíhala v duchu nových stavebních slohů. Uplatnila se zde saská a česká pozdní gotika s nastupující renesancí. V těchto slozích byl vystavěn děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie a severně od něj zvonice. Kostel tvořil jakýsi centrální bod celého města. Tím, že nestál přímo na některém z mosteckých náměstí se stával přirozenou dominantou jakéhokoliv pohledu, snadno dostupnou ze systému mnoha uliček mezi I. a II. náměstím. Nové měšťanské domy ze 16. a 17. století byly vybaveny velkými mázhausy se šnekovým schodištěm v přízemí a rozlehlými obytnými síněmi v patrech. Kromě novostaveb byla řada domů po požáru přestavěna tak, že zvětšila a sjednotila okna a průčelí zakončila volutovými štíty. Charakter města dotvořila také městská radnice, postavená ve zcela renesančním stylu. Její štítová kulisa vedle starší gotické věže

vznikla sloučením tří gotických domů, nad nimiž běželo sedm polí renesančního podloubí s lunetovými klenbami. V přízemí využila stavba původních dispozic domu s průjezdy a pásy komor, jen do čela průjezdu středního domu byl osazen renesanční portál s nikami v ostění. Patro bylo sjednoceno do velké síně, jejíž valená klenba spočívala na třech párech toskánských sloupů. Toto uspořádání se v průčelí projevilo třemi velkými sdruženými okny. Fasádu mezi nimi vyplňovala sgrafitová výzdoba.⁴⁴ V 18. století byla radnice ozdobena sochami živlů, štítonošů a velkým kamenným znakem. Renesanční radnice tvořila skutečnou dominantu I. náměstí. Jeho podobu doplňoval morový sloup vztyčený v roce 1681.

Půdorys města se v průběhu doby v podstatě až do roku 1848, kdy ztratil Most status královského města, příliš nezměnil. Charakter II. náměstí dotvářel původně gotický klášter minoritů, který postupnými přestavbami dosáhl stylově téměř jednolitého slohu pozdního baroka. Přirozený bod setkávání zde tvořila kašna, kolem které se pravidelně pořádaly městské trhy. Dominantou III. náměstí byl pozdně gotický kostel Sedm radostí Panny Marie, později přestavěný v barokním slohu. Všechna tři náměstí byla až do 19. století sevřena městskými hradbami. Přístup do města umožňovaly městské brány, které svým umístěním určovaly směr důležitých obchodních cest.⁴⁵

S průmyslovým rozvojem města v 19. století se začala výrazně proměňovat i jeho podoba. Renesanční budova radnice byla zbořena a místo ní byla na I. náměstí postavena neorenesanční budova soudu. Tato budova pak přetrvala téměř bez stavebních změn v téže podobě až do zániku starého Mostu. Zbořeno bylo i mnoho měšťanských domů s podloubími. Ulice spojující I. a II. náměstí byly již koncem 19. století lemovány architektonicky nově řešenými domy. Jednou z nejvýraznějších budov se stalo také secesní městské divadlo.

Stále se rozšiřující zástavba zvětšila město západním směrem a jihozápadním směrem, kde na úpatí Hněvína vznikla individuální zástavba honosných vil. Bývalá předměstí tak získala městskou strukturu a splynula se starým městem, s Okružní ulicí jako novou hranicí. Nové čtvrti byly stavěny podle okamžité potřeby, stroze lineární a sledující staré směry polních cest. Stavby byly budovány v pseudorenesančním stylu, na počátku 20. století do Mostu pronikl i styl vídeňské secese.

Posledními stavebními kroky byla přestavba někdejších hospodářských budov na dělnické byty a roku 1923 budova hornického domu. Stavební dějiny starého Mostu končí ve

⁴⁴ MANNLOVÁ-RAKOVÁ, H. Počátky, vývoj a proměny města Mostu. In *Most 1932/1982*. Most: Městský národní výbor; Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1982. Část 2. s. 88-144.

⁴⁵ POKORNÁ, L. Starý Most na pohlednicích. In *Starý Most na pohlednicích a razítkách pošty*. Most: Klub filatelistů, Městský úřad, Okresní muzeum, 1990. Část 3. s. 18-22.

30. letech 20. století.⁴⁶ Ojedinělé stavby, které proběhly v následujících letech, zahrnovaly převážně jen obytné domy.

Obsazení českého pohraničí v roce 1938, pokračující těžba a stále sílící hlasy pro zboření města se projeví v nedostatku motivace k další údržbě města a potřebným rekonstrukcím. Kvalita bytů byla nedostačující: 60 % z nich mělo jen jednu místnost nebo pouze kuchyň a pokoj. Z nich 84 % nemělo koupelny. Jen 15 % bytů bylo větších než kuchyň a dva pokoje, ale z toho 50 % jich nemělo koupelnu. Kritická byla i situace v technických sítích a kanalizaci, inženýrské sítě byly obtížně udržovány v provozuschopném stavu.

4.5 Podoba a plán nového města Most

První plán na výstavbu nového Mostu z roku 1954 počítal se zbudováním města pro 100 000 obyvatel, což byl předpokládaný počet budoucího vývoje. Úvodní územní plány nového Mostu v sobě zahrnovaly již postavené nové obvody kolem ulic Stalingradská a Skupova, jihozápadním směrem od starého města. Plány výstavby nového města byly už od počátku limitovány jeho přesným vymezením v prostoru. Severní hranici udával hlavní koridor inženýrských sítí, západní vrchy Hněvína, Širokého a Koňského vrchu a lom v Čepirozích. Na jihu se stalo limitujícím území Velebudické výsypky, na východě pak stále ještě nezrekultivované území lomu Benedikt. I z těchto důvodů byl konečný plán města upraven na reálnou velikost pro 66 - 80 000 obyvatel. Nový Most měl být schopen samostatného života do roku 1970, kdy měla být zahájena těžba na území Mostu starého.

V roce 1961 již byla realizována velká část západní zástavby města kolem hlavní třídy Budovatelů a část jižní zástavby města. V obou případech se však jednalo hlavně o obytné jednotky. Správní, obchodní i kulturní budovy nadále fungovaly ve starém Mostě. Proto byl při stavbě jednotlivých obvodů města kladen stále větší důraz na rychlý vznik těchto funkčních budov.

Most byl navržen jako celistvý útvar, kombinující obytná území a další funkční zóny, který se rozvíjel podél základního městského komunikačního kříže – severojižní třídy Budovatelů, procházející od sportovních areálů až k Velebudicům a východozápadní třídy, která prochází od Souše k hlavnímu nádraží. Obě tyto větve jsou připojeny na silniční tahy Teplice – Most – Chomutov a Most – Žatec. Zároveň je do tohoto systému zapojena i komunikace směřující do Prahy. Hlavní městskou kompoziční osou se stalo propojení hlavního

⁴⁶ MANNLOVÁ-RAKOVÁ, H. Počátky, vývoj a proměny města Mostu. In *Most 1932/1982*. Most: Městský národní výbor; Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1982. Část 2. s. 88-144.

centra města s parkem Šibeník, s pokračováním až do rekreačního areálu Benedikt. Území parku Šibeník vytváří jádro města, u jehož paty leží centrum města.⁴⁷

Město se při svém vzniku rozdělilo do sedmi obvodů. Prvním dvěma obvodům dominoval obytný věžový dům kavárny Luna. Hlavní budovou třetího obvodu se staly Báňské stavby z roku 1963. V roce 1973 byly v jejím sousedství dokončeny trojúhelníkové pavilony služeb. Čtvrtý obvod byl stavěn v letech 1962 – 1965. Tento obvod severní stranou dosahoval k centrálnímu náměstí a byl ukončen stavbou rozlehlé budovy banky, spořitelny a bytových objektů. Další dominantou této části je pět čtrnáctipodlažních bytových objektů. Jeho součástí se stalo i dvoupodlažní nákupní středisko Rozkvět, kino Kosmos a lidová škola umění s hudebním sálem. V obvodech číslo pět a šest se objevuje tržnice, další dům služeb, budova soudu, knihovna s kinem a další pavilon lidové školy umění. Začátek těchto dvou obvodů byl utvářen areálem nádraží. V sedmém obvodě byly naprojektovány průmyslová škola, kulturní středisko Máj, dnes dětské divadlo, a vyhřívané koupaliště. Z ostatních účelových staveb ve městě byly zbudovány nová nemocnice s poliklinikou, budova sportovní haly a kulturní dům s kinem a výškovou obytnou budovou na Zahražanech.⁴⁸

Hlavní návrh městského centra do jisté míry vycházel ze snahy o historickou návaznost na staré původní centrum Mostu. Jeho jádro utvořila tři náměstí. Dolní náměstí v severní části centra, kde oblasti s obchodním domem a budovou magistrátu (původně národních výborů) dominuje kulturní dům s kulovou nástavbou planetária a rozsáhlou vodní plochou v okolí. Horní náměstí v jižní části, kde objektům magistrátu a nově také obchodního centra a dnešní spořitelny dominuje budova divadla. Prostor třetího náměstí se severojižní osou obrací k parku Šibeník a je tvořen zadní částí kulturního domu, budovou pošty a terasového hotelu Cascade (původně Murom). Výškový rozdíl na území městského centra se rozděluje do čtyř úrovní a teras. Dominantou centra se stala nejvyšší budova bývalých Severočeských hnědouhelných dolů.

Hlavní část výstavby nového města byla dokončena dostavbou osmého obytného obvodu v oblasti Benedikt na konci 80. let. 20. století. Významným novodobým počinem byla dostavba plochy jižního náměstí v oblasti před divadlem. Stavební činnost současného Mostu pokračuje prozatím pouze v podobě rekultivací, nových vilových čtvrtí, vznikajících na

⁴⁷ KREJČÍ, Václav. *Most: zánik a vznik města. Z deníku architekta Václava Krejčího*. Most: AA 2000, 2008. ISBN 978-80-254-3157-3

⁴⁸ MANNLOVÁ-RAKOVÁ, H. Počátky, vývoj a proměny města Mostu. In *Most 1932/1982*. Most: Městský národní výbor; Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1982. Část 2. s. 88-144.

okrajích města - zejména na úpatí kopce Ressler a v okolí areálu Benedikt - a stále nových supermarketů a obchodních center, která postupně zahušťují půdorys města.

4.5.1 Zhodnocení funkčního stavu města Most: aktuální situace

Živoucím srdcem každého města, které utváří jeho charakter, je městské centrum. Podle obecného mínění by úspěšné městské centrum mělo splňovat několik základních předpokladů. Jeho části by měly být pravidelně propojené a dobře přístupné nejen pěšky, ale i dopravními prostředky. Prostředí centra by mělo být atraktivní pro obyvatele i návštěvníky města. Zároveň by se v něm měli lidé cítit bezpečně a mít dostatek možností ke kulturnímu a rekreačnímu vyžití. V každém případě by městské centrum pro své obyvatele mělo sloužit jako hlavní a přirozený prostor k setkávání. Jediným bodem, který je v případě centra nového Mostu bez diskuze splněn, je jeho dobrá dopravní dostupnost. Centrum ve své struktuře nedisponuje zřetelně viditelným ohraničením. Nelze jednoznačně určit, kde začíná či končí městské centrum a kde už město přechází do obytných a okrajových částí. Příčinou je zejména jednotvárná síť ulic kolem městského centra. Aby bylo městské centrum výraznější, jeho okolí by mělo disponovat mnohem hustším systémem cest.

Základními prvky kompozice městského centra se měly stát parky Šibeník a park Střed v okolí budovy bývalého SHD. Zatímco Šibeník byl koncipován jako městský lesopark a místo delších procházek či sportovních aktivit, park Střed byl původně klasickou klidovou zónou se systémem fontán, květinových záhonů a laviček. Ani jedno z míst dnes svou funkci příliš dobře neplní. Park na Šibeníku se mohl po vzoru Stromovky v Praze stát hlavním místem oddechu obyvatel města. Přírodní zóny v centrech měst jsou dnes čím dál častěji využívány jako místa procházek, pikniků nebo sportovních aktivit. Lidé si už zvykli odskočit si z práce sníst do parku oběd nebo se po cestě domů sejít s přáteli na deku. Šibeník místo toho působí i v jarních a letních měsících jako holý kopec. Jeho zalesněná část má pověst místa, kam není radno zavítat ani za denního světla, natož v podvečer. Ačkoliv se přechod skrz les na Šibeníku jeví z mnoha míst jako zkratka, většina pěších lesík raději obejde. Izolovanost parku vychází pravděpodobně i z jeho odstřižení od centra jednou z hlavních městských silnic. Od vzniku města existovala řada plánů, jak tuto komunikaci přeložit nebo svést pod zem, čímž by se Šibeník přímo vtáhl do městského centra. Ani jeden z těchto plánů však zatím nedošel své realizace. Umístění druhého odpočinkového areálu, parku Střed, je neméně problematické. Ačkoliv tak byl park od svého počátku koncipován, nikdy se nestal přirozeným místem setkávání. Pokud vycházíme z obecné teorie města, v každém urbánním osídlení existují body, které díky konfrontačnímu pohybu svých obyvatel vytvářejí místa

umožňující setkání. Park se však bohužel řadí mezi druhý typ míst, kde nekonfrontační pohyb lidí způsobuje, že do této oblasti přirozeně nikdy nedojdou. Park leží na výjezdu z centra, za budovou bývalého SHD, kde ve svažujícím se prostoru už „nic“ není. Kdo potřebuje do centra za službami, zábavou nebo nákupy, do těchto míst už nedojde. Park tak od svého založení chátrá a stává se opět místem, kde se scházejí podivné existence. Skutečně využívanými sportovně-relaxačními areály tak zůstávají jen zrekultivovaná území kolem vodní plochy Matylda a zejména areál Benedikt, který je dobře dostupný pro nejpočetnější panelovou zástavbu ve východní části města a stává se tak oblíbeným sportovištěm i místem procházek.

Myšlenka tří náměstí, která by v historické tradici navazovala na koncepci starého Mostu, se na první pohled jeví jako promyšlená. Skutečným dojmem náměstí však nepůsobí ani jedno z nich. Aby náměstí bylo živoucím prostorem, mělo by ho obklopovat množství kaváren a obchodů, které sem přivedou lidi a donutí je chvíli zde pobýt nebo posedět. V Mostě se nejbližší této klasické představě blíží prostor kolem kulturního domu, který obklopuje obchodní dům a budova magistrátu, jejíž dolní terasu tvoří pás obchodů a malých restaurací. Plocha se od začátku ocitla na hlavní zóně průchodu centrem. Obchody a restaurace v okolí sem přivádí obyvatele města. Lavičky kolem vodní plochy bývají v letních měsících obsazené. Přesto však prostor nepůsobí sevřeným dojmem klasického náměstí a ani jeho tvar není pravidelný. Téměř žádnou funkci naproti tomu neplní prostor ze zadní části kulturního domu, mezi poštou a hotelem. Místo působí jako nedostavěné, jeho velkou plochu zabírá parkoviště a původně zamýšlené náměstí tak slouží pouze k přecházení mezi jednotlivými objekty budov. Tradičním prostorem naproti tomu disponuje hlavní mostecké náměstí před divadlem. V prvních letech své existence však bylo jen loukou uprostřed města, z jedné strany obklopenou parkovištěm. Teprve v polovině devadesátých let bylo vydlážděno a před dvěma lety ho uzavřel objekt obytného a obchodního centra, který vyrostl místo parkoviště. Ačkoliv jeho trojúhelníková dispozice navazuje na tradici starého prvního náměstí, oproti historickému prostoru se toto náměstí přirozeným místem setkávání nestává. Jeho okolí obklopuje divadlo, kam obyvatelé proudí jen nárazově, a obchodní centrum Central, které je však prostorem, kde se život odehrává uvnitř a většina návštěvníků do něj vstupuje z podzemního parkoviště. Jedinou návazností na tradiční budovy hlavního náměstí je tak budova magistrátu města.

Co se týká funkčního využití jednotlivých budov, na většině z nich se projevuje předimenzovanost typická pro socialistické stavitelství. Velkolepé plány na rostoucí počet obyvatel města i dostatek volné plochy k zástavbě způsobily, že dnešní využitelnost hlavních staveb je značně problematická a jejich technický stav mnohdy neudržitelný, zejména

z finančních důvodů. V centru města je tato situace nejviditelnější u budov kulturního a obchodního domu. Prostory obchodního domu jsou poloprázdné, komerčně zajímavější se pro obchodníky ukazuje mostecký Central. Podobná situace je i v kulturním domě. Velkokapacitní restaurace se tu neuživí, prostory kinosálu jsou nevyužívané už více než 15 let a reprezentační sály nejsou dostatečně technicky zajištěné na to, aby se v nich mohly konat například koncerty. Tím pádem ožívají jen v období plesů. Centrum města však bylo v poslední době přesto zahuštěno zástavbou nejrůznějších „přílepků“ – komerčních prostor, které byly přistavěny k hlavním budovám v centru. I ty jsou ale dnes převážně prázdné.

Tím, že bylo město koncipováno do jednotlivých obvodů, zbyla téměř v každém z nich typická stavba – socialistické středisko obchodu a služeb. Dnes jsou i tato centra poloprázdná a chátrající. Pro obchodníky nejsou komerčně zajímavá a na jejich opravu nejsou finance. To samé platí i o jednotlivých kulturních domech mimo hlavní centrum. Kinosál v budově knihovny byl zrušen už v devadesátých letech, zábavní středisko na Zahražanech je vybydlenou stavbou už přes dvacet let.

Existují však i stavby, které svůj původní účel úspěšně plní. Asi o největším úspěchu se dá mluvit v případě mosteckého divadla, které patří k nejlépe hodnoceným budovám i mezi samotnými Mostečany. Stále fungující jsou i kinosály střediska Kosmos. Živoucím místem je během existence nového města i tržnice pod Kosmosem.

Samostatnou kapitolou je při hodnocení současného stavu města jeho obytná část. Most je z většinové části tvořen unifikovanou panelovou zástavbou. Panelová sídliště nejsou z hlediska České republiky rozhodně jen záležitostí Mostu. Vzhledem k jejich jasně omezené životnosti se ale právě pro Most, kde se vyskytují v tak masové míře, mohou do budoucna stát zásadním problémem.

4.6 Může se v novém městě zrodit genius loci?

Bydlení je pro člověka něco víc, než pouhým funkčním úkrytem. Skutečný pocit domova v sobě zahrnuje smysluplnost místa a jeho jasně určený charakter. Tento přirozený duch místa, genius loci, byl od pradávna považován za protivníka, s nímž musí člověk dobře vycházet, aby mohl bydlet. Architektura pomáhá genia loci zviditelňovat a její úlohou je tak vytvářet místa naplněná významy. Charakter místa závisí především na tom, jak jsou věci zhotoveny a je proto určován způsobem stavění. Člověk s v místě svého obydlí musí nejen

orientovat, ale musí se s ním i identifikovat. Identifikaci je možné chápat jako spřátelení se s prostředím.⁴⁹

Stejně jako v případě zahrnutí krajinného prostředí do kompozice města a jeho samotného plánu a struktury, také celkový duch místa vychází z dlouhodobé a kontinuální tradice. Naši předkové tuto přirozenou atmosféru uměli vytvořit. Dařilo se jim to zejména zhuštěním ulic, které působily zároveň jako útočiště i přehledný systém vedoucí vždy na přirozené místo setkání – náměstí, trh či park, zastávku nebo křižovatku. Město bylo přehledně členěno na horizontály a vertikály. Z výše uvedených popisů krajinné situace, panoramatu i městského plánu starého Mostu vyplývá, že toto historické město charakterem i atmosférou rozhodně disponovalo. Hustší systém ulic na severozápadní straně města kolem I. náměstí se postupně přes II. náměstí přeléval do otevřenější sítě cest kolem III. náměstí, kterou se tak na jihovýchodní straně otevírala přirozená cesta příchoďů i odchodů. Ulice ochraňovaly i přiváděly na centrální místa. Dominanty v podobě církevních staveb, pomníků, kašen nebo správních budov napomáhaly orientaci obyvatel v městském prostředí. Přehledná struktura města umožňovala automatickou tvorbu mentálních map, které jasně určovaly každodenní směr a rytmus života, a tím zároveň působila na pocit identifikace obyvatel se svým městem. Ostatně městský prostor získává svou plnohodnotnost až se skutečným používáním místa. Ulice se z urbanistického plánu v žitý prostor proměňuje až přítomností chodců.⁵⁰

Ani přirozenou proměnou míst v proudu času se původní *genius loci* nemusí vytrácet. Jak konstatuje Norberg-Schulz, *uchovávat génia loci znamená konkretizovat jeho podstatu ve stále novém historickém kontextu*.⁵¹ V případě nového Mostu však chybí podstatné hledisko – navázání na historickou tradici. Tvůrci nového urbánního řešení se museli pokusit vytvořit pocit domova v naprosto novém prostředí, v rámci čistě soudobých požadavků na funkci i estetiku. Skutečný *genius loci* místa však vzniká pomalu a na základech, které se postupně mění a vyvíjejí v čase. Jeho součástí je dlouhodobé užívání místa. Kde dojde ke zničení místa, tam je zničena i kultura a rozrušeno zakotvení člověka v prostoru i čase.⁵²

⁴⁹ NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: k fenomenologii architektury*. Praha: Odeon, 1994. ISBN 80-207-0241-5

⁵⁰ CERTEAU, Michel. Vynalézání každodennosti. In *Antologie francouzských společenských věd: Město*. Cahiers du Cefres, č. 10. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1996. ISBN 80-901759-7-X Část 4. s. 77-98

⁵¹ NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: k fenomenologii architektury*. Praha: Odeon, 1994. ISBN 80-207-0241-5. s. 18

⁵² DAY, Christopher. *Duch a místo*. Šlapanice: Era, 2004. ISBN 80-865517-95-0

Z hlediska orientace ve městě je nový Most přehledným místem. Dopravně jsou všechny jeho části snadno dostupné. Většina objektů se rovněž nachází ve vzdálenosti, kterou je člověk schopen dojít pěšky. Ostatně rozloha celého města umožňuje přejít ho naráz z jednoho konce na druhý. Tady už však narazíme na první problém. V Mostě nezabloudíme – víme, kde je centrum, kde nejstarší vilová část a kde jsou největší sídliště. Při průchodu městem však většinu času kráčíme „nikudy“. Cesta není potěšením, ale jen prostředkem, jak se z bodu A dostat do bodu B. Místům schází atmosféra a kompaktnost. Tím, že byl Most vystavěn naráz, zdánlivě odpadlo jeho nevyrovnané rozrůstání, což bylo na začátku této kapitoly zmíněno jako nejakutnější problém moderních velkoměst. Město není ani klasickým představitelem funkčního zónování. Svým způsobem byla každá část Mostu projektována jako samostatná – s vlastním centrem služeb nebo kulturním zařízením. Opuštěnost a chátrající stav mnoha těchto budov však svědčí o tom, že se je nepodařilo správně „zabydlet“. Lidé si k těmto místům nevytvořili přirozený vztah a neidentifikovali se s nimi. První příčinou tohoto stavu může být celková rychlost, se kterou musel být Most vystavěn. Potřeba urychleně přesunout více než 50 000 obyvatel způsobila, že vyrostlo místo projektované bez postupného vývoje a ověřovací zpětné vazby. Až dnes zjišťujeme, kudy obyvatelé Mostu chodí a kudy ne, co potřebují a jak žijí. S tím souvisí i další faktor, působící na identifikaci obyvatel s městským prostředím. Tím, že město obvykle vzniká dlouhodobým a postupným vývojem, proměny, které se dějí ve společnosti, stihne přirozeně absorbovat. Most vznikl jako typický produkt vrcholného období socialismu. Jeho veřejné prostory byly přizpůsobeny zájmům a způsobu trávení volného času socialistického člověka, stejně jako centrálnímu plánování. Změny, ke kterým došlo po listopadu 1989, se projevují právě v prázdných a chátrajících naddimenzovaných prostorách bez duše, kde se dnes jen honí vítr. Lidé se sice stále chtějí bavit a chodí jíst do restaurací, jejich požadavky, stejně jako zákony tržní ekonomiky, jsou už ale jiné. Most se dosud těmto změnám nepřizpůsobil. Veškeré pokusy o modernizaci nebo novou městskou zástavbu působí spíše jako provizorium, než jako živoucí část celku. Právě v Mostě by se přitom více než kde jinde mělo dbát na zvýšená funkční i estetická hlediska nových staveb. Jen tak lze docílit alespoň postupné změny aktuálního neuspokojujícího stavu.

Problém ztráty *genia loci* můžeme samozřejmě hledat i v samotné moderní architektuře. Nová sídla už dlouho nejsou stavěna jako uzavřená a hustá místa, která nás chrání a zároveň logicky vedou. Otevřeností a volným umístěním do prostoru dochází k rozptýlení místa. Přestože tak místo, jak už bylo řečeno, na první pohled vykazuje určitý

řád, město nepůsobí jako kompaktní celek a stává se jednotvárným. Odtud pocit, že v Mostě skoro vždy kráčíme „nikudy“. Moderní stavby obvykle nemají vztah ke krajině ani k městskému celku.⁵³

Stavba obvykle zapadá do krajiny, jestliže je vytvořena z přírodních hmot místního původu a stane-li se po postavení nenápadnou.⁵⁴ Současné stavitelství přitom přírodní materiály téměř úplně nahradilo umělými. Obvodové zdi byly zredukovány na jednoduché rošty, podřadné materiály často způsobují omezenou životnost staveb a vyžadují vysoké náklady na údržbu. Standardizace a prefabrikace se tak ukazuje užitečnou jen v určitých mezích.⁵⁵ Jak už bylo naznačeno, největším problémem se z hlediska technické udržitelnosti v Mostě jeví rozsáhlá panelová zástavba obytných domů. Tato typická sídliště jsou ve své šedivé barvě a unifikovanosti rovněž největší skvrnou estetické podoby města. Stejně jako v jiných městech České republiky, i zde se v posledních letech projevuje snaha panelové domy opravovat a oživovat nejrůznějšími nástavbami a nátěry. Tyto úpravy ale mnohdy působí ještě horším a násilnějším dojmem než původní stav.

I v podobě hlavních reprezentačních budov Mostu se odráží rysy soudobé modernity. Období ve vývoji architektury, které vrcholilo právě v období stavby nového Mostu, se opíralo o přesvědčení, že přímé linie a jednoduchá geometrická schémata jsou pravým vyjádřením efektivnosti, pokroku a estetiky. V současné architektuře je přitom stále častější názor, že pravý úhel je jen matematickým výmyslem, který ve skutečném světě nalezneme jen vzácně nebo přibližně. Mnohem přirozenější jsou linie, kde každý směr navazuje na směr předchozí.⁵⁶ Ač se architekti v případě mosteckého centra snažili o rovnováhu ve výškách jednotlivých budov, užití horizontálních linií a oživení v podobě jiných geometrických tvarů než je rovná přímka (kulová nástavba planetária na kulturním domě, kaskádová terasa hotelu Murom), celek přesto působí chladně a uměle, bez vazby na organickou rozmanitost přírody. Jedinou výjimkou je v tomto případě opět budova městského divadla. Vyrovnanost zděné a skleněné plochy, nepravidelnost linií a náznak zaoblených tvarů propůjčují budově nadčasového ducha, díky kterému obstojí i z hlediska současného hodnocení. Bohužel se jedná o solitér, kterému žádný z dalších objektů ve městě nemůže konkurovat.

Moderní architektura je přirozenou a nutnou součástí každého urbánního sídla. Soudobé vidění a estetické a funkční ideály představují důležitý odkaz, který město zanechává budoucím generacím jako záznam doby a na který je možno dále navazovat. Nový

⁵³ NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: k fenomenologii architektury*. Praha: Odeon, 1994. ISBN 80-207-0241-5

⁵⁴ ŽÁK, Ladislav. *Obytná krajina*. Praha: S.V.U. Mánes – Svoboda, 1947.

⁵⁵ KRIER, Léon. *Architektura: volba nebo osud*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0012-7

⁵⁶ tamtéž.

Most jako celek je však otiskem pouze jednoho historického období. Minulost do něj byla více či méně úspěšně včleněna pouze okrajově, prostřednictvím několika málo zachovaných památek z původního města.

5. Přesunuté a zachované městské památky

Bohaté dějiny původního města Most přinesly nejen řadu událostí, ale také pamětihodností. Ačkoliv se Most v důsledku těžby velmi proměňoval už od 19. století a jeho kouzlo zachovaného středověkého města začínalo mizet, stále se jednalo o historické město, které vznikalo v souladu s dějinnými událostmi a krajinou a kde každý dům, náměstí, ulice, socha nebo freska měly své logické místo. Každý památník nebo kašna byly ve městě umístěny podle jeho struktury a nikoliv podle rozvržení jednotlivých zón.

Celá řada památek byla kvůli likvidaci starého města nenávratně zničena. Jednalo se především o drtivou většinu budov s tradicí dlouhou několik staletí. Čestnou výjimkou se stal děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie. Těžkou dnes posoudit, zda byli socialističtí inženýři a architekti natolik osvícení, že věděli, o jaký klenot se jedná. Možná se jen chrám na to, aby si ho mohli dovolit prostě zlikvidovat, objevoval až v příliš mnoha pramenech o saské pozdní gotice. Ať tak či tak, chrám byl zachován a přemístěn. Stejně tak velká část sochařské výzdoby města a některé interiéry kostelů a klášterů včetně fresek. Nutno však podotknout, že církevní památky byly zachovávány jen se značnou nelibostí vládnoucího režimu.

Jelikož likvidace starého města probíhala postupně, našly některé sochy prvotní útočiště v lapidáriu ve starém Mostě. Z památkových staveb, odsouzených k zániku, byly vyjímány architektonické články – ostění portálů, oken, vestavěné náhrobky, mříže, stavební části – a z budov a náměstí snášeny a rozebírány kamenné plastiky. Postupně byly restaurovány a převáženy na další provizorní nebo už konečná stanoviště. Původně uvažovanými místy byly Bílina, Most, Osek a Jezeří. Naplánované bylo i jejich tematické rozdělení: Bílina se měla stát útočištěm archeologických nálezů, do Oseku měly být převezeny galerijní sbírky, na Jezeří památky mající vztah k vývoji společnosti a Most se měl stát domovem pro dokumenty o dělnickém hnutí. Některé plány byly naplněny, jiné samozřejmě ne a i v Mostě a přilehlém Vtelně se nakonec objevila sochařská výzdoba starého Mostu.

Staré město Most však nebylo zlikvidováno úplně. Zachována zůstala jeho část od bývalého německého reálného gymnázia jihozápadním směrem ke čtvrti Zahražany. Tím se z této dosud nejmladší oblasti rázem stala jediná původní historická čtvrť Mostu. I zde přežily některé významnější budovy. Kromě zmíněného gymnázia to jsou zejména stará kasárna. Dominantu města i dnes tvoří hrad Hněvín, vypínající se nad Mostem na stejnojmenném vrchu.

Následující kapitola je tedy věnována nejdůležitějším z památek, které přežily. Jejich vzniku, podobě, původnímu umístění, dalším přechodným místům jejich pobytu a v neposlední řadě stavu a místu v jakém a kde jsou umístěny v dnešní době.

5.1 Sochy živelů

Pískovcové sochy z let 1715 – 1718 pocházejí ze sochařské dílny Brokoffů. Čtveřice alegorických soch personifikuje Zemi, Vzduch, Vodu a Oheň. Vodu symbolizuje socha obnaženého korunovaného Neptuna, stojícího na rybě. Bohyně Ceres představuje Zemi a je znázorněna poloobnaženou dívkou s rohem hojnosti v náručí, u jejíchž nohou sedí psík. Alegorii Vzduchu ztvárňuje poloobnažená žena s bohatě aranžovanou drapérií, stojící na oblačné podnoži a přidržující pravou rukou holuba; u její levé nohy je umístěna plastika orla. Alegorii Ohně pak představuje Prométheus, stojící na břevnech hranice. Socha levou rukou přidržuje plastiku zvířete v plamenech a pravou rukou svírá mezi nohama lana; pravé chodidlo zakrývá nástavec s hnízdem, na němž sedí pták s roztaženými křídly.⁵⁷

Jak bylo již řečeno, soubor plastik byl od první poloviny 18. století součástí výzdoby průčelí radnice. Po jejím zboření roku 1881 již nebyly vráceny do budovy soudu, ale roku 1882 byly osazeny na zvonici vedle děkanského kostela. Později byly odborně sejmuty a přechodně umístěny ve dvoře historické budovy Městského muzea (zvonice byla zbořena ještě před přesunutím kostela.). Ke třetímu přestěhování soch došlo na konci roku 1977, kdy byly umístěny před budovu tehdejších národních výborů v novém Mostě. V současné době tedy doplňují vnější prostranství magistrátu.

Umístění soch se, vzhledem k jejich původní poloze na radnici města, jeví jako logické a v souladu s historickou tradicí. I nyní dotvářejí budovu, ve které sídlí vedení města. Historická kontinuita je zde tedy vzdáleně zachována. Bohužel však nejsou plastiky součástí přední stěny magistrátu, která je viditelná z hlavní třídy, ani boční vchodové strany, která tvoří jednu z hran I. náměstí. Důvodem by mohlo být, že přední strana kvůli těsné blízkosti chodníku a parkoviště neposkytuje dostatečný prostor pro jejich umístění. Sousední hlavní dopravní tepna je dalším negativním faktorem. V době přemísťování soch neexistovalo současné náměstí a postavením plastik k bočnímu vchodu by tak znamenalo jejich nasměrování do tehdejší louky. Z těchto skutečností vyplývá dnešní poloha Živelů před zadní stranou budovy magistrátu. V tehdejším Mostě se jednalo o součást chodníku, vedoucího od

⁵⁷ TROJNOVÁ, P. *Památky ve městě* [online]. Poslední revize 20.11.2009 [cit. 2010-08-10]. Dostupné z: <http://www.mesto-most.cz/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=9959&id_ktg=1497&p1=1229>.

hotelu Murom podél divadla směrem k prostranství před kulturním domem Repre. Dnes k nim směřuje i stezka od náměstí. Ačkoliv by se tedy mělo jednat o dosti zalidněné místo, většina obyvatel má svou cestu městem zafixovanou po chodnicích podél hlavní třídy a plastiky Živlů tak stojí v jakémsi zákrytu. Při pohledu od náměstí sice vytvářejí zajímavý architektonický kontrast s novou budovou a okolní zástavbou, nejsou ale pro obyvatelstvo exponované tak, jak by si zasloužily. Celé sousoší by také potřebovalo kompletně zrestaurovat.

5.2 Kašna

Městskou kašnu objednali Mostečtí v roce 1587 u mistra kameníka a občana Mostu Vincence Petraše, s nímž uzavřeli písemnou smlouvu. Kašna měla být osmiboká, široká a dlouhá jedenáct loktů, hluboká či vysoká čtyři lokty, se dvěma stupni kolem dokola. Vincenc Petraš se dále zavázal zhotovit chrlič, z něhož tryskala voda do čtyř stran. Zároveň mu byl předán příslušný vzor. Pro své dílo měl mistr vybrat vhodný kámen nalámaný v kamenolomu v Oseku. Jeho přepravu se zavázalo zajistit město Most, stejně jako výkop základů, dodávku potřebného nářadí a dalších materiálů pro spojení a utěsnění kašny. Mistru Petrašovi byla stanovena odměna 160 kop grošů míšeňských po dokončení celého díla. Už v květnu roku 1587 bylo mezi radou města Mostu a Jiřím Bernerem z Nové Vsi písemně dohodnuto nalámání vhodného kamene v potřebném množství. Pro něj byla stanovena odměna ve výši 40 kop grošů míšeňských, dále strych žita a strych ječmene.

Mistr vytesal z tvrdého oseckého kamene osmibokou, ve tvarech jednoduchou kašnu. Její boky, zdobené mělkými obdélnými zrcadly, zapřel na osmi místech nakoso postavenými pilířky. Zachovaly se i ve smlouvě požadované dva stupně obíhající kolem dokola. Uprostřed kašny se nachází bohatě členěný sokl z oblounů a výžlabků, zdobený akantovými listy a rozetami, na nárožích jsou umístěny čtyři lví hlavy jako chrliče vody. Vrchol tvoří socha kamenného lva, který stojí na zadních nohách a přidržuje tlapami kartuši s tradičním znakem města Mostu. Autorem této sochy je Jan Adam Dietz z Jezeří, který se tímto způsobem vyrovnal s objednávkou města z roku 1729 na zhotovení erbovního štítu kašny.

Mostecká kašna stávala původně na I. náměstí naproti mostecké radnici. Před instalováním Masarykova pomníku na I. náměstí ve třicátých letech byla přemístěna na II. náměstí. Po jeho likvidaci a přesunu se stala součástí nové městské tržnice. Sokl chrliče byl roku 1974 znovu vytesán sochařem Františkem Radou. Přestože kašnu tehdy restauroval akademický sochař Bořivoj Rak, umístění na tržnici jí evidentně nesvědčilo a velice brzy zde znovu zchátrala a pozbyla svou funkčnost. Socha lva byla zdevastována a nyní tak kašnu

místo originálu zdobí výdusek z umělého kamene. Originál lva byl renovován a je uložen v oblastním muzeu.⁵⁸

Historickou hodnotu kašny také velmi poškodilo nesmyslné vymalování jejího vnitřní části modrou barvou. Pro město, které v této době nemělo plnohodnotné náměstí se mohlo jevit umístění kašny na tržnici jako dobrá myšlenka. Vždyť i dříve se trhy konaly na náměstích, kde stály i kašny. Samotná nová tržnice však byla umístěna mimo střed města, prakticky do centra panelové výstavby. Její poměrně úzký a malý prostor nedal vyniknout kráse kašny. Panelová zástavba v okolí ji pak degradovala pouze na „nějakou“ kašnu, na rádobu historický doplněk nového města a především pak jen na další vodní plochu, stejnou jako nespočet těch, které socialističtí architekti tak rádi stavěli do panelových sídlišť s myšlenkou styčného bodu pro obyvatelstvo.

V dubnu roku 1999 bylo rozhodnuto o přemístění kašny na nově vzniklé I. náměstí. Na kašně začal pracovat tým restaurátorů. Kašna byla nejprve rozebrána na jednotlivé články, které byly přemístěny na I. náměstí, kde probíhaly vlastní restaurátorské práce. Ty skončily v červnu téhož roku.

Kašna tedy dnes dotváří charakter I. náměstí. Stojí v jeho severním cípu proti boční vchodové straně magistrátu. Její stav je po rekonstrukci uspokojivý, stejně jako místo, které jí bylo po letech konečně vhodně vybráno. Pohled, který se na kašnu otevíral kolemjdoucím z hlavní třídy Budovatelů, však od jara roku 2008 z větší části kryje nevzhledná a masivní zástavba nákupního a obytného centra. Kdo se chce těšit pohledem na kašnu, musí dojít přímo na plochu I. náměstí.

5.3 Morový sloup

V roce 1680 zasáhl Mostecko veliký mor. Jen v samotném Mostě zemřelo tehdy údajně 1100 osob. Již následujícího roku 1681 byl na paměť velké morové epidemie vztyčen morový sloup. Ten byl dílem vlašského kameníka J. Pietra de Toscano. Sochař za své dílo podle dobových pramenů obdržel 706 zlatých, 15 korců žita, 6 korců pšenice a ovsu a jeden věrtel piva.

Z hranolového podstavce, který je osazen na nárožích čtyřmi kamennými plastikami světců se zvedá vysoký válcový sloup, podpíraný čtyřmi stojícími putti u paty a zakončený korintskou hlavicí doplněnou o masky. Sochy světců v téměř životní velikosti představují sv.

⁵⁸ TROJNOVÁ, P. *Památky ve městě* [online]. Poslední revize 20.11.2009 [cit. 2010-08-10]. Dostupné z: <http://www.mesto-most.cz/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=9959&id_ktg=1497&p1=1229>.

Šebestiána, v podobě mladíka připoutaného ke kůlu s četnými ranami po šípech; sv. Rocha, který ukazuje na své rány na noze, při níž leží pes; sv. Anežku Římskou, znázorněnou s dlouhými vlasy a sv. Rosalii Palermskou, znázorněnou s hlavou ověčenou růžemi, v ruce držící lebku a s beránkem při noze. Vrchol sloupu tvoří socha sv. Anny Samotřetí s Ježíškem a Pannou Marií v náručí. Právě tradiční ochránkyni města sv. Anně Stotřetí byl morový sloup zasvěcen.⁵⁹

Původní umístění morového sloupu bylo na I. náměstí. Během likvidace starého Mostu bylo roku 1976 sousoší rozebráno a sloup byl přechodně umístěn v areálu fary v Českých Zlatnících. V roce 1988 byl instalován v okolí přesunutého děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie. Tam vydržel až do postavení nového I. náměstí. Vzhledem k neexistenci náměstí bylo umístění vedle kostela pravděpodobně nejlepší variantou. Zároveň však došlo k jeho zastínění děkanským kostelem a také soustředění téměř veškerých křesťanských symbolů a památek na jedno místo, od města „spolehlivě“ izolované.

V roce 1998 bylo ministerstvem kultury schváleno, aby byl sloup konečně přemístěn na nové náměstí. Morový sloup se tak vrátil do centra města. Jeho současné umístění je uprostřed I. náměstí. Spolu s kašnou a při prodlouženém pohledu i se sochami Živlů dotváří okolí městského divadla a magistrátu. Je symbolem starého města a jeho osudu. Pozbývá tak svou křesťanskou symboliku ochrany a stává se symbolem změny a nové doby. Zda změny pozitivní, to už je samozřejmě diskutabilní. Co je ovšem jednoznačně kladné, je rekonstrukce sloupu a jeho navrácení do místa kam patří, tedy do středu města. Pro jeho současné umístění však v ještě větší míře platí to samé, co pro mosteckou kašnu – kvůli nové komerční zástavbě jsou architektonické památky na náměstí mnohem hůř dostupné a viditelné.

5.4 Mariánský sloup

Pískovcový mariánský sloup pochází z roku 1710. Dlouho byl považován za dílo neznámého autora, ale podle nalezeného nápisu na spodním soklu jej pravděpodobně vytvořil kameník F. B. Allio a spolu s ním tovaryš Mateo Turba. Je zde uváděn také sochař P. F. Kühl. Celková kompozice raně barokní sochy je založena na elipsovitém, kompaktním podstavci osazeném původně na třech, dnes už jen na dvou, jednoduchých věncích předstupňů. Prolamovaný základový sokl nese po obvodu řadu více či méně čitelných textů. Hlavní sokl je z boků zapřen esovitými volutami, které se vzhůru rozšiřují. Na čele i vzadu jsou ozdobné

⁵⁹ TROJNOVÁ, P. *Památky ve městě* [online]. Poslední revize 20.11.2009 [cit. 2010-08-10]. Dostupné z: <http://www.mesto-most.cz/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=9959&id_ktg=1497&p1=1229>.

kartuše s hlavami andílků a textem. Nad překladovou římsou soklu je středově umístěn soklík se zrcátky a po jeho levé i pravé straně stojí doprovodné plastiky světců. Na levé straně se nachází socha sv. Josefa s Ježíškem, po pravé straně stojí socha sv. Jana Nepomuckého. Nad překladovou římsou soklíku je osazena jednoduchá patka sloupu. Sloup je nad krčkem ukončen volutovou hlavicí, na níž spočívá hlavní plastika Panny Marie se sepjatýma rukama a drakem pod nohama.⁶⁰

Sloup, který stával na III. náměstí ve starém Mostě, byl již v 1952 kvůli přeměně náměstí v autobusové nádraží podobně jako řada dalších kamenných soch umístěn v lapidáriu okresního muzea starého Mostu. V 70. letech 20. století byla plastika osazena ke kostelu Povýšení sv. Kříže ve Vtelně a zrestaurována. Ve Vtelně bylo zřízeno lapidárium a byla sem umístěna většina soch ze starého města. Památkový areál se měl v souladu s kostelem stát jakousi rekreačně historickou zónou a místem vycházek a výletů. Svou izolovaností od města a lokací v obci, kam většina obyvatel města příliš často nezabloudí, se však stal spíše dalším shromaždištěm církevních symbolů, které jsou „uklizeny“ z očí veřejnosti a naopak vystaveny jsou pro nejrůznější skupiny vandalů. Mariánský sloup svým pobytem ve Vtelně utrpěl, což se týkalo zejména soch na postranních soklech. Pravá zmizela úplně a levá přišla o hlavu. Po restaurátorských zásazích jsou sochy opět kompletní a mariánský sloup našel své nové místo v parku u křižovatky třídy Budovatelů a ulice Josefa Skupy. Doplnuje zde dřívější odpočinkovou parkovou zónu se zpívající fontánou, která v minulých letech značně zpustla a město se nyní snaží o její rekonstrukci. Tato zóna je dnes spíše izolovaná, okolní zástavbu tvoří spíše komerční objekty a sousedství s nejrůznější křižovatkou centra z ní nečiní právě často navštěvované místo. Zůstává tak otázkou, zda se sloupu dostane dostatečné pozornosti. Na druhou stranu je pravdou, že město svým stylem zástavby právě neoplývá velkým počtem míst přirozeného setkávání a pokud nemají být veškeré památkové objekty soustředěny pouze na dvou místech, jako tomu bylo v minulosti, tedy náměstí a areálu kostela, nezbyvá než hledat nová řešení.

5.5 Sloup se sochami sv. Jana Nepomuckého

Sloup sv. Jana Nepomuckého z let 1719 – 1722 od J. A. Dietze je tvořen mohutným kamenným válcem. V jeho spodní rozšířené části jsou v bohatých barokních kartuších nápisy s chronogramem. Volutovité konsoly, podpírající římsu, nesou volné plastiky sv. Václava a

⁶⁰ TROJNOVÁ, P. *Památky ve městě* [online]. Poslední revize 20.11.2009 [cit. 2010-08-10]. Dostupné z: <http://www.mesto-most.cz/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=9959&id_ktg=1497&p1=1229>.

sv. Vojtěcha v nadživotní velikosti. Nad římsu ze středu vyrůstá zúžený válcovitý sloup se zdobným motivem pod prolamovanou římsovou hlavicí, v podobě zavěšeného polověnce z květů, listů či plodů, propleteného stuhou. Na vrcholu sloupu stojí postava Jana Nepomuckého v nadživotní velikosti.⁶¹

Sloup stál ve starém Mostě na II. náměstí. V roce 1976 byl prozatímně přemístěn na zahradu fary do Českých Zlatníků. V roce 1988 se stěhoval zpět do Mostu a byl usazen do okolí děkanského kostela. Součástí toho areálu je tedy již poměrně dlouhou dobu a většina obyvatel ho zde již zaregistrovalo. Zvláště po nové rekonstrukci celého prostoru vyniká jako dominanta plochy před vchodem do kostela. Svým umístěním nad obvodovou zídku vhodně doplňuje scénérii kostela a barokního špitálu. Sloup zde není terčem vandalů, brzy však bude nutná jeho nová restaurace.

5.6 Sousoší sv. Jana Nepomuckého

Toto barokní pískovcové sousoší z roku 1728 od neznámého autora je založeno na kontrastu tří horizontálních schodišťových předstupňů a čtyř vertikálních soklů. Na trojstupňové bázi je postaveno pětidílné plastické seskupení. Největší je středový sokl nesoucí ústřední plastiku Jana Nepomuckého. Na hranolovitý základový podstavec navazuje hlavní sokl, který je dole z boků sevřený mohutnými volutami. Nad čelem jeho překladové římsy ústí kamenný pramen vody, stékající v kaskádách přes tři mísy kašen k zemi. Ve spodní části je vysekáno pět hvězd, představujících atribut světce. Vyšší, štíhlý sokl nad římsou je ze stran znovu zapřen volutami, dole širšími, vzhůru se zužujícími. Nad výraznou, bohatě profilovanou římsou je umístěn jednotící zdobný článek. Na něm je mohutná mušle, z níž vedle hlav čtyř putti vystupuje postava světce, vybavená jeho atributy – krucifixem, palmovou ratolestí a biretem. Po levé straně na protaženém vertikálním podstavci stojí figura kardinála Karla Boromejského, udílejícího svátost oltářní umírajícímu. Symetricky na ozdobném soklu z pravé strany je postava královny Alžběty Durynské, podávající chléb žebrákovi. Památka je sesazena ze 74 kamenných bloků propojených maltou, betonem a železnými čepy. Krajní sokly kdysi také nesly sochařské práce. Ty už jsou dnes definitivně ztracené.⁶²

Sousoší má za sebou bohaté putování okolím Mostecka. Původně stávalo poblíž Jezerní brány. Když byla v roce 1837 brána zbořena, bylo sousoší přemístěno na křižovatku ulic Jezerní, Soukenické a Na Ptáku. V průběhu likvidace starého města bylo rozebráno a

⁶¹ TROJNOVÁ, P. *Památky ve městě* [online]. Poslední revize 20.11.2009 [cit. 2010-08-10]. Dostupné z: <http://www.mesto-most.cz/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=9959&id_ktg=1497&p1=1229>.

⁶² tamtéž

uloženo v lapidáriu okresního muzea. Odtud bylo v roce 1978 převezeno do Vtelna, kde bylo po zrestaurování instalováno u kostela Povýšení sv. Kříže. Zde spolu s dalšími památkami tvořilo historický areál. Umělecké dílo tu ale ohrožovaly větve a kořeny stromů rostoucích v jeho blízkosti a stejně jako další objekty poškozovali vandalové. Na konci svého pobytu bylo ve značně dezolátním stavu. Proto bylo v roce 2005 rozhodnuto o jeho dalším stěhování. Sousoší bylo v roce 2006 nejprve dopraveno do ateliéru akademického sochaře Michaela Bílka a na jaře roku 2008 dílo doputovalo na své nové stanoviště v areálu u děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie. Zde je tedy relativně krátkou dobu. Sousoší je umístěno při okraji malého parkoviště, směrem vlevo od věže kostela. Je dobře viditelné již od vjezdu do areálu. Společně se scenérií hradu Hněvína v pozadí vytváří alespoň na malou chvíli dojem starého města. Mohlo by se zdát, že ani lokace vedle parkoviště není ideální, při obhlédnutí celé zóny kostela je ale jasné, že vhodnější místo zde pro něj není. Jeho odsunutím na kraj areálu alespoň vynikají dvě různá zobrazení Jana Nepomuckého (společně se sloupem J. A. Dietze) a vzniká prodloužení historické zóny až k zatopenému dolu, na nějž plastika v podstatě navazuje. Sousoší je nově zrestaurováno a tedy ve velmi dobrém stavu. Jeho instalaci doplňují lavičky, které jsou před ním umístěny do půlkruhu a poskytují tak místo k odpočinku a rozjímání.

5.7 Kostel sv. Ducha a barokní špitál

Na svém původním stanovišti, bývalém Pražském náměstí, zůstal gotický kostelík sv. Ducha, původně z poloviny 14. století, k němuž se přimyká barokní špitál. Od roku 1975 těsně sousedí s přemístěným kostelem Nanebevzetí Panny Marie.

Špitál, který prošel roku 1723 barokní přestavbou, je obdélný, jednopatrový, trojtraktový, s dlouhou střední chodbou s lunetovou klenbou. Hlavní průčelí o pěti okenních osách je členěno patrovou a korunní římsou. Okna jsou ve štukových pásových rámech, střecha valbová, krytá taškami.

Špitální kostel sv. Ducha je dnes nejstarší dochovanou stavbou ze starého Mostu. Tento jednolodní kostel, postavený před polovinou 14. století, je jediným dokladem gotické architektury v Mostě před rokem 1515. Jde o podélnou stavbu s trojbokým závěrem. Interiér je osvětlen dvěma okny a přístupný lomeným profilovaným portálem. Jeden ze svorníků

klenebních žeber nesl erb řádu křížovníků Božího hrobu na Zderaze. Chór je zaklenutý jedním polem křížové klenby a závěrem. Loď kostela má plochý dřevěný strop.⁶³

Objekt špitálu sv. Ducha byl od roku 1993, kdy byl na pokraji rozpadu, rekonstruován. Otevřen pro veřejnost byl v říjnu 1995. V roce 1995 se začalo i s opravou gotického kostelíka sv. Ducha, tvořícího celek s městským špitálem. Kaple sv. Ducha se pro návštěvníky otevřela v roce 1998. V současnosti má v objektech zázemí Galerie výtvarného umění. V barokním špitále prakticky již od jeho rekonstrukce funguje restaurace. Kostel sv. Ducha slouží zejména jako výstavní síň.

Umístění těchto dvou budov na okraji města bylo od počátku logicky dané. Již během existence starého Mostu byly prakticky na jeho okraji a dnes je tento okraj navíc oddělen silnicí. Z hlediska pohledu minulého režimu na církevní stavby je téměř zázrak, že špitál s kostelem zůstaly na svém místě. Ovšem čekací doba na jejich rekonstrukci se málem rovnala jejich likvidaci. Je škoda, že kostel již neslouží svým církevním účelům. Galerie je jen jakési poloviční řešení. Velmi negativní také je, že povědomí o těchto budovách je velmi malé, což se týká zejména kostela.

5.8 Mezinárodní památník obětem 2. světové války

Mezi zachované původní stavby patří i budova bývalého krematoria na mosteckém hřbitově z let 1923 – 1924, postavená Antonínem Svítilem podle plánů vídeňského architekta Augusta Kirsteina. Objektu je ve své půdorysné dispozici podobný se stavbou brémského krematoria podle návrhu architekta H. W. Behrense. Pro vnější formu krematoria byl architektem Svítilem jako předloha zvolen klasicistní chrám. Stavba je postavena ve stylu české individualistické moderny. Užita byla železobetonová konstrukce a žula. Hlavní část objektu tvoří čtvercová obřadní síň, která má prodlouženou a půlkruhově zakončenou apsidu s přiléhajícími místnostmi po stranách. Síň je zastřešena kopulí. V průčelí stojí na nárožích dva mohutné pylony, které jsou završeny válci s reliéfní výzdobou, kterou tvoří smuteční průvod nahých postav spojených v jeden řetěz jako symbol jednoty a rovnosti ve smrti. Mezi pilíři je nástupní prostor se čtyřmi sloupy s hladkými hlavicemi, které nesou zastřešení sedlovou střechou s trojúhelným nástavcem a nápisem PAX. Nástupní plocha se schodištěm je omezena zídkami po obou stranách. Objekt je umístěn v mírném svahu a kaskádovitě je k němu přimknut bazén s dominujícím reliéfem, v němž uprostřed sedí se zkříženými nohama

⁶³ TROJNOVÁ, P. *Památky ve městě* [online]. Poslední revize 20.11.2009 [cit. 2010-08-10]. Dostupné z: <http://www.mesto-most.cz/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=9959&id_ktg=1497&p1=1229>.

hermafrodit, znázorňující dokonalost, kolem jehož těla vyzařují sluneční paprsky a obracejí se k němu ženské a mužské postavy. Reliéf má dle dobových dokumentů symbolizovat "věčnost, k níž se z obou stran ubírají osoby obého pohlaví a různého věku".⁶⁴

V červnu roku 1987 byl objekt zapsán do seznamu nemovitých kulturních památek. Jeho stav však byl po dlouhou dobu velmi zchátralý i přes drobné rekonstrukční práce z roku 1989. Na konci 90. let 20. století se však objekt dočkal kompletní opravy a byl přebudován na památník obětem 2. světové války. Součástí památníku je expozice věnovaná období druhé světové války na Mostecku.

Budova památníku dominuje úpatí kopce Ressleru a to i přesto, že je čím dál více obklopována vilovou zástavbou pod hřbitovem. Bývalé krematorium je z hlediska terénní situace Mostu velmi exponovanou stavbou. Při sestupování z jednoho kopce – sídlištní části – do centra – údolí – je stále na očích chodců. Je tedy velmi pozitivní, že budova zůstala zachována a dočkala se opravy. Přestože je však myšlenka památníku II. světové války dobrá, měla funkce budovy uprostřed hřbitova zůstat tím, čím byla původně, tedy krematoriem.

5.9 Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie

Nejvýznamnější a také nejznámější dochovanou a přesunutou památkou starého Mostu je bezesporu děkanský kostel. Jeho stavba začala v 16. století a mostečtí občané na jeho realizaci povolali architekta Jakuba Heilmanna, žáka Benedikta Rieda, který už v té době stál v centru uměleckého dění v sousedním Sasku. Nový kostel v Mostě měl být výraznou dominantou a chloubou města. Na jeho stavbu probíhala v letech 1517-1519 veřejná sbírka. Vybralo se 12 tisíc 673 kopy, 20 grošů a 4 denáry.

Základní kámen kostela byl položen za přítomnosti Jakuba Heilmanna 15. srpna 1517, na svátek Panny Marie. Technické vedení stavby bylo svěřeno provádějícímu architektovi Jakubu Heilmanovi, kterému pomáhal Jiří z Maulbronnu. Ten také řídil stavbu za Jakubovi nepřítomnosti. Kromě nich na stavbě pracovalo asi dvacet kameníků. Současně se stavbou nového kostela se postupně rozebíral starý kostel zničený požárem roku 1515. V lednu 1518 se bourala klenba starého presbyteria, v červnu 1519 se snášel krov, v letech 1518-1520 se opravovala stará věž a na její novou stolicí se zavěšoval zvon. Roku 1519 se stavělo obvodové zdivo od východu k západu kolem kostela starého, jehož obvodní zdi se bořily v dubnu 1520. V prosinci 1530 se odstranil starý zpěvácký chór, aby nepřekážel stavbě

⁶⁴ TROJNOVÁ, P. *Památky ve městě* [online]. Poslední revize 20.11.2009 [cit. 2010-08-10]. Dostupné z: <http://www.mesto-most.cz/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=9959&id_ktg=1497&p1=1229>.

posledních dvou západních pilířů nového kostela. Objevují se první výběžky klenby nového kostela. Dokončení prací na klenbě datuje štítek s letopočtem 1549.

Na klenbách kaplí pod emporami jsou zaznamenáni všichni ti, kteří na stavbu kostela přispěli a starali se o ni. Jejich monogramy se objevují na svorníčcích nebo erbech v jednotlivých kaplích – jsou tu například erby ředitelů stavby, Michala Kolbinga a Urbana Rösslera, erb oseckého opata Baltazara a pána na Jezeří Mikuláše z Hochhauzu. Svou kapli tu měli sladovníci, bečváři, koželuzi, střelci, řezníci, pekaři, krejčí, vinaři a tesaři.

Stavbu kostela vedl Jakub Heilmann až do rozhraní první a druhé čtvrti 16. století, osobně se zúčastnil stavby východních částí kostela. Partie postavené po roce 1526 jsou s největší pravděpodobností dílem Jiřího z Maulbronnu.

Příspěvkem mistra Heilmanna k podobě kostela se stala trojlodní síň, jejíž boční lodi obíhají jako halový ochoz i kolem východní části kostela. Ochoz je doprovázen řadou kaplí, přetáých kruchtou a vložených do prostorů mezi vtaženými opěrnými pilíři.

Účast Jiřího z Maulbronnu na stavbě kostela lze tušit v některých okenních kružbách, v klenbě a profilaci jižní předsíně a zaklenutí západní zpěvácké kruchty.

Na kostele pracovali i jiní kameničtí mistři – roku 1531-32 klenul mistr Petr západní část kostela a roku 1548 uzavřeli mostečtí s mistrem Jakubem Grossem. Mistr Petr pracoval pod vedením Jiřího z Maulbronnu, který ze stavby odešel roku 1548. Mistr Jakub Gross pak dokončil zaklenutí kostela a otevřel novou epochu stavby, k níž patří poprsníky empor a příslušné schodiště.

V době, kdy se stavělo na obvodovém zdivu, ovládl saské malířství Lukáš Cranach, který ovlivnil i umělce u nás. Obraz Vavřince Hengsta, Korunování Panny Marie, který pochází z děkanského kostela a je datován rokem 1520, ukazuje dobu nástupu saských vlivů na české malířství. Ze zachovaných fragmentů oltářů se Cranachovu umění nejvíce podobají dvě velká křídla se sv. Barborou a sv. Kateřinou. Soudí se, že obě desky byly pohyblivými bočními křídly hlavního oltáře, jehož střední část se zničila pravděpodobně při požáru kostela v roce 1582. Autorství obrazů je připisováno mistru Tylmanovi.

K dalším pozoruhodným pracím jiného Cranachova žáka patří obraz datovaný rokem 1520 s výjevem stětí sv. Kateřiny. K tomuto obrazu patřila ještě dvě postranní křídla se čtyřmi výjevy z legendy o utrpení světice na vnitřní straně a s postavami sv. Kryštofa a sv. Ondřeje na vnější straně křídel. Z uměleckého okruhu ovlivněného Cranachem pochází v mosteckém kostele také votivní obraz, který dal roku 1538 namalovat pro svůj oltář některý z bohatých mosteckých občanů. Obraz je připisován mistru I. W. a znázorňuje oblíbený motiv madony s dítětem na pŕlměsíci.

K tvorbě českých malířů ve druhé polovině 16. století se řadí obrazy sv. Vendelína a sv. Burgharda, Proměnění Páně a Zvěstování Panny Marie.

Mnohé obrazy a votivní desky jsou dokladem, pro kterou třídu společnosti malíři pracovali. Patří k nim nejstarší zachované portréty úspěšných mosteckých obchodníků, podnikatelů a prosperujících řemeslníků.

Záznamy v účtech kostela dokládají uměleckořemeslné práce zlatníka Mikuláš Riese. Pro kostel zhotovil tři pečetidla, formu s výjevem Ukřižování a malou monstranci. K umělecky cennému vybavení kostela, které se zachovalo, náleží také dvě chórové lavice z roku 1520.

V souladu s dobovým cítěním druhé poloviny 16. století byl mostecký kostel doplněn renesančním zařízením. Renesanční figurální epitaf rodiny z Veitmile, tehdejších zástavních pánů mosteckého hradu, byl prací Samuela Lorenze z Freibergu z roku 1584. Z let 1560-1565 je šestiboká křtitelnice z červeného mramoru s figurálním alabastrovým reliéfem Hanse Watra z Drážďan. Z tohoto renesančního směru je i kamenné věžovité pastoforium, opatřené šesti deskami s figurálními reliéfy, nebo portál dvojitého šnekového schodiště, kterým se vstupovalo na empory za hlavním oltářem. Bylo dokončeno někdy kolem roku 1530 a předpokládá se tedy, že ho projektoval ještě Heilmann.

Empory kostela jsou zdobeny po celém obvodu kamennými, raně renesančními figurálními reliéfy ze Starého a Nového zákona. Tyto naivní kamenické práce byly opatřeny ještě gotickou pestrá polychromií.

Přestože hlavní práce na kostele byly v podstatě již dokončeny zaklenutím bočních lodí Jakubem Grossem, pracovalo se v kostele dlouho na drobných detailech. Ještě roku 1551 se tesal nový portálek do přízemí západní věže a až roku 1570 bylo dokončeno šnekové schodiště v jihozápadním koutě.

Roku 1578 kostel znovu vyhořel, škody byly sice rychle napraveny, ale teprve roku 1597 – po sedmdesáti letech stavby – slavnostně vysvětil dokončenou stavbu arcibiskup Zbyněk Berka z Dubé.⁶⁵

V děkanském kostele se během 18. století prosadilo barokní umění. Autorem souboru osmi plastik Apoštolů byl Jan Adam Dietz z Jezeří, který je umístil na pilíře do vnitřního prostoru chrámové lodi. Tyto polychromované a zlacené dřevořezby pocházejí z let 1730-1738.

⁶⁵ MANNLOVÁ-RAKOVÁ, H. Počátky, vývoj a proměny města Mostu. In *Most 1932/1982*. Most: Městský národní výbor; Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1982. Část 2. s. 88-144.

Barokní architektura se prosadila také u hlavního oltáře s titulním obrazem Nanebevzetí Panny Marie od Josefa Kramolína, který nahradil gotickou oltářní archu. Další barokní oltáře byly vyzdobeny obrazy Františka Kašpara Fahrenschona, aby nově zaplnily ochozní kaple.⁶⁶

Po vydání souhlasu k likvidaci starého Mostu začala diskuze o záchraně kostela. Nebylo ihned jasné, jestli záchrana kostela bude realizována přesunem. Diskutovány byly i možnosti jako ponechání kostela na uhelném pilíři nebo mohutném sloupu vytvořeném obklopením zeminy pod kostelem betonovou stěnou. Tato řešení však byla zavržena. Jednak by na kostel zůstalo vázáno určité množství uhlí, práce by byly příliš technicky náročné a neúměrně nákladné, a jednak by kostel vlastně stál uprostřed lomu, byl by nepřístupný a tudíž i nevyužitelný. Uvažovalo se i o rozebrání „kámen po kameni“ a opětovném postavení na jiném místě. Nakonec padlo rozhodnutí, že kostel bude přemístěn celý. Rozhodnutí o přesunu bylo schváleno usnesením předsednictva vlády ČSSR ze dne 17. ledna 1967.

Pro jeho realizaci byla ministerstvem kultury zřízena speciální organizace Transfera Praha. V roce 1970 se přikročilo k rozsáhlému průzkumu kostela, oblasti přesunu a nového založení. Zjistilo se, že věž kostela je z chatrného zdiva o mimořádně velké hmotnosti. Bylo povoleno věž zbourat a po přesunu postavit kopii. V části trasy přesunu byl zřízen kvůli návězím konsolidační násyp tak, aby velikost přetížení pod násypem byla rovna přetížení, které způsobí přesouvání kostel. Vlastní transportní dráhy byly uloženy na mohutné ocelové nosníky, které by přenesly zatížení při přejíždění menších podzemních prostor. Po skončení průzkumných prací byly zahájeny vlastní projektové práce, v jejichž průběhu byl prováděn vývoj a zkoušky řady zařízení a systémů vhodných pro přesun.

V letech 1972-73, po vystěhování mobiliáře, demontáži barokního oltáře a obojích varhan, bylo prováděno přichycení kamenných žeber klenby a vyztužení rubu kleneb železobetonovou skořepinou. Štíhlé kamenné vnitřní sloupky byly obloženy ocelovou trubkovou konstrukcí a sepnuty ocelovými pásy. Toto zpevnění sloužilo při podchycení sloupů a jejich nadzvednutí hydraulickými lisami. Spodní část sloupů byla ubourána a nahrazena železobetonem s vloženými ocelovými profily, které umožnily naložení sloupů transportem. Podchyceno bylo i mezilehlé zdivo a byl vytvořen železobetonový pás pod celým obvodem kostela, oddělený od původních základů dvojicí plechů. Souběžně byla demontována věž a

⁶⁶ POKORNÁ, L. *Města ČSFR. Most*. Praha: ČTK Pressfoto, 1991. ISBN 80-7046-012-1

nahrazena kombinovaným ocelovým a železobetonovým skeletem a speciální konstrukcí, která podpírala hlavní klenby a klenby empory v blízkosti odbourané věže.

O rok později bylo nutno vybudovat dráhy pro přesun v samotném objektu. Uvnitř kostely byly postaveny pilotové stěny, zabezpečující základy proti sednutí a pak vytěženy pruhy zeminy pro jednotlivé dráhy. Dráhy pro přesun byly čtyři, dvě uvnitř a dvě vně kostela. Celá dráha přesunu měřila 841 m, přesun byl pak prováděn v části kružnice o středním poloměru cca 540 m. Vrchní stavbu drah tvořily dvojice ocelových nosníků a roznášecí železobetonové panely. Pro značnou délku dráhy bylo rozhodnuto vyrobit pouze část prvků drah a postupně tyto prvky překládat před přesunovaný objekt.

Jednou z nejobtížnějších částí přesunu kostela bylo technické řešení základů na novém místě. Nakonec byla pro založení zvolena tuhá skříňová konstrukce.

Pracovníci Státní památkové péče odmítli zbourání raně gotické krypty pod kostelem. Klenba krypty byla tedy vyztužena železobetonovou skořepinou a zavěšena na ztužující ocelovou konstrukci. Celý kostel byl pak naložen do jakéhosi obrovského kontejneru tvořeného ocelovou prostorovou příhradovou konstrukcí, podvěšenou pod nosníky zabetonovanými ve spodní části sloupů a pilířů.

Vlastní pohyb objektu byl uskutečněn trakčním zařízením, hydraulickými válci. Za objektem válce tlačily a před objektem brzdily. Další důležitou součástí technologického zařízení byla regulační technika. Neméně podstatné byly i induktivní snímače pro zaznamenávání chování zdiva kostela během transportu.

V roce 1975, po stavební přípravě objektu, vybudování drah, nových základů, montáži ztužující konstrukce, veškerého technologického zařízení, regulace a měření, byl kostel připraven k přesunu. 15. 9. 1975 byl programovatelnému kalkulátoru vydán povel ke zvedání. Opatrnou manipulací se bez komplikací podařilo kostel naložit na transportní zařízení. O den později byl zahájen vlastní transport, zatím jen o několik metrů, aby mohly být ubourány části opuštěných základů, které překážely dalšímu posunu. 30. 9. 1975 se kolos 60 metrů dlouhý, 31,5 metrů široký a 29,7 metrů vysoký dal do pohybu průměrnou rychlostí 2,8 centimetru za minutu. Přemísťovaná hmota objektu činila zhruba 10 000 tun. Souběžně byly také prováděny demolice objektů pro uvolnění jízdní dráhy kostela. 27. 10. 1975 v 8 hodin a 52 minut byl po 646 hodinách 841 m dlouhý přesun ukončen a kostel spuštěn na nové základy.⁶⁷

⁶⁷ KLÁPŠTĚ, J. *Gotický kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mostě*. Praha: Propagační tvorba; Ústí nad Labem: Památkový ústav, 1992. ISBN 80-85386-05-4

Kostel byl zpřístupněn široké veřejnosti jako kulturní památka v listopadu 1988. Byl otevřen jako výstavní síň; bez zvonů, oltáře, křížů a dalších církevních památek. V chrámovém prostoru byla po dvou letech expozice zrušena, protože se do kostela mohl vrátit monumentálně pojatý, pozdně barokní hlavní oltář, který nesměl být z ideologických důvodů instalován. Na počátku 90. let se začalo do kostela navracet jeho vnitřní vybavení. Roku 1991 to byly zvony a kříž na hlavní věži kostela, v průběhu následujících dvou let i varhany a oltář. V červnu roku 1993 byl děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie znovu otevřen a vysvěcen.

Dnes je v kostele instalována expozice gotického a renesančního umění severozápadních Čech – především nejvýznamnější díla původního inventáře, jehož část byla v době regotizace kostela v letech 1880 až 1883 uložena do mosteckého muzea. Suterén kostela slouží jako výstavní prostor Severočeské galerie. Zároveň je zde v malém sálku možné shlédnout krátký film o přesunu kostela.

Přestože je děkanský kostel ve vlastnictví církve, pravidelné mše se zde v současné době neslouží. Výjimkou jsou Vánoce, kdy zde probíhá půlnoční mše, dále pak srpnová pouť Nanebevzetí Panny Marie a jiné slavnostní příležitosti. V kostele mimo církevních obřadů probíhá i řada koncertů vážné hudby.

Samotné umístění kostela se vždy jevilo problematické nejméně ze dvou důvodů. Základy kostela jsou v těsné blízkosti zavezeného dolu Gottes Segen. Těžba v tomto prostoru byla původně hlubinná, prostor byl pak přetěžen povrchově a v uhelných slojích jsou založené nebo zaplavené prostory po hlubinném těžení. Díky tomu je zde silně agresivní spodní voda, která prakticky po celou novodobou historii kostela působí památkářům problémy. Proniká totiž do nejspodnějších pater kostela.

Jako další problém se ukázalo, že kostel byl na novém místě ukotven v rozporu s církevními pravidly. Nemá totiž správnou polohu vzhledem ke světovým stranám a dlouhou dobu ho kvůli tomu nebylo možno vysvětit.

Výběr nového místa je v poslední řadě diskutabilní i ze samotného urbánního hlediska. Umístění kostela bylo určeno jednak technickými možnostmi přesunu a časovým předstihem postupující výstavby takzvaného koridoru, což v době realizace přesunu znemožnilo jeho umístění do městské zástavby. Dalším hlediskem pak byla myšlenka vytvoření jakéhosi památkového areálu, jehož součástí se spolu se špitálem a kostelem sv. Ducha stal i děkanský kostel. Okrajová část města však kostel přeměňuje v izolované stavební individuum a ruší tak jeho původní funkci nejen církevního objektu, ale i přirozeného centrálního městského bodu.

Přesto se vedení města snaží k této památce obrátit pozornost veřejnosti. Každoročně se v jeho okolí konají Mostecké slavnosti. Neustále upravováno je jeho okolí, včetně vybudování nových silnic, chodníků, sadové úpravy, parkových cest, parkoviště a přírodního mostu, který k areálu vede přes železniční trať. Sporné je ale postavení dětského hřiště přímo před areálem kostela. Do celkové koncepce prostoru nezapadá a není ani příliš často využíváno. Areál narušuje také přilehlá továrna, jejíž komín je v ostrém kontrastu s církevními stavbami.

Myšlenka zřízení historického areálu je velmi dobrá. Chvályhodné je i neustálá investice města do této památky. Magistrát si je dobře vědom skutečnosti, že stavba je jakousi ikonou města. Z hlediska techniky přesunu a také nekřesťanské tradice minulého režimu nebylo pravděpodobně možné, aby kostel zaujímal ve městě centralizovanější polohu. Obyvatelům nezbyvá, než k němu dojet autem či městskou dopravou. Pro jeho návštěvu musí vynaložit větší energii, než by bylo dojít například na náměstí. Mostecký děkanský kostel se tak z církevní budovy proměnil v dobře udržované *memento* starého zmizelého města.

5.10 Hrad Hněvín

Hrad Hněvín byl postaven na stejnojmenném vrchu, který vévodil celé okolní krajině a byl významným strategickým bodem. Hrad se začal stavět za vlády Václava I. v letech 1938 – 1948 a z roku 1248 pochází také první zpráva o jeho existenci.

Hrad byl původně orientován k západu, kde byla do oválu okružní zdi vklíněná okrouhlá věž, k níž nejspíš přiléhal hradní palác. K hradu vedla jen jediná cesta vycházející od Zahražan. Zachované části Hněvína jsou většinou součástí pozdně gotického opevnění v předdvoří hradu, zařízené pro dělostřelbu.⁶⁸

Královský hrad byl už od 13. století panovníky často zastavován, až jej v roce 1595 císař Rudolf II. i s rozsáhlým majetkem v podobě vsí v bližším i vzdálenějším okolí prodal městu Mostu, které centrem své pozemkové državy učinilo nedaleké Kopisty. Hrad během třicetileté války přitahoval četná vojska, a proto byl po jejím skončení v letech 1651 – 1653 na žádost měšťanů rozebrán. Zachovaly se pouze základy hranolové věže, část příkopu vylámaného ve skále a zbytky původního zdiva. Současná podoba hradu vyrostla postupnými romantickými přestavbami na starých ruinách v letech 1879-1900.⁶⁹

⁶⁸ MANNLOVÁ-RAKOVÁ, H. Počátky, vývoj a proměny města Mostu. In *Most 1932/1982*. Most: Městský národní výbor; Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1982. Část 2. s. 88-144.

⁶⁹ POKORNÁ, L. Starý Most na pohlednicích. In *Starý Most na pohlednicích a razítkách pošty*. Most: Klub filatelistů, Městský úřad, Okresní muzeum, 1990. Část 3. s. 18-22.

Hrad je po celou svou novodobou existenci průběžně opravován. Roku 1969 tu byla instalována nová kovaná vstupní brána, celý objekt prošel rekonstrukcí zahrnující i stavbu parkoviště a osvětlení a byla zde otevřena restaurace. Další rekonstrukcí prošel areál v roce 1993. Do současné zrekonstruované podoby ho však uvedla až oprava v roce 2000. Zahrnovala výměnu rozvodů, střešní krytiny, oken, stavební úpravy interiéru, statické zajištění věže, nové technické zázemí, opravu hvězdárny, nové lavičky, opravu hradeb a novou parkovou úpravu. V areálu byla vztyčena socha Edwarda Kellyho, který tu byl v 17. století vězněn. Dosud se nerealizovaly plány magistrátu na umístění medvědů do hradního příkopu.

V současnosti na hradě stále funguje restaurace a hotelové zařízení. V areálu se pak během roku konají svatby, koncerty, divadelní představení a slavnosti Edwarda Kellyho. Celý vrch včetně hradního areálu je oblíbeným místem procházek a schůzek.

Z historického či archeologického hlediska je současná podoba hradu téměř bezcenná, respektive památkou už je v podstatě pouze budova z konce 19. století. Nicméně i přesto je pozitivní, že Hněvín je neustále rekonstruován a tvoří tak udržovanou dominantu města. Je stále centrem pozornosti a místem setkávání a výletů.

5.11 Kasárna

Budovy mosteckých kasáren, postavené v secesním slohu, jsou jednou z památek, která zůstala na svém původním místě. Ačkoliv nebyly stavěny jako reprezentativní budovy, vyznačují jistou originalitou svého vzhledu.

Jejich vznik se datuje rokem 1906, kdy byl na jednání městské rady vysloven souhlas se stavbou jezdeckých kasáren, a bylo rozhodnuto o vykoupení pozemků při Žatecké ulici městem. Město se zavázalo k přemístění regimentu a k postavení ubikací a jezdecké školy. Již 2. 1. 1907 byly pozemky převedeny a zaknihovány na obec Most. Městská rada pak zadala firmám vypracování projektové dokumentace a návrhů na stavební celky budoucích kasáren. Budovy měly být postaveny z tehdy moderního železobetonu, střechy měly mít konstrukci ocelovou. Projekty střechy vypracovaly Škodovy závody. Na stavbě se podílely i místní firmy, projekt jízdní je dílem Erste Brüxer Fabrik, ale také firmy regionální jako Josef Ulbricht – Baumeister Aussig, Robert Malik – Leitmeritz.

Stavět se začalo ještě roku 1906. Celkem bylo vystavěno 18 budov – důstojnický a poddůstojnický pavilon, dvě budovy mužstva, strážnice s vězením, 4 budovy stájí, marodka,

infekční pavilon, márnice, budova pro nemocné koně, kovárna, malá a velká jízdárna, remíza pro vozy, opravná postrojů a vozů. Financování stavby mělo na starosti město. Na stavbu se od roku 1906 do 31. 1. 1909 nasbíralo celkem 1 870 115 korun, 65 haléřů. Kasárna byla oficiálně nazvána "Nová jezdecká kasárna jubilea císaře Františka Josefa I." Umístěn zde měl být Dragounský regiment císaře Fr. Josefa číslo 1. Početní stav byl dle protokolu určen na 363 poddůstojníků a mužstva a na 405 koní.

Během června 1920 byly provedeny první opravy budov a v červenci téhož roku do kasáren dorazil legionářský pluk. V následujících letech probíhala snaha armády o stavební úpravy areálu. V roce 1927 se změnil název kasáren na Nové jezdecké kasárny Štefánikovy. V září 1936 přišel do kasáren dragounský pluk z Brandýsa, který zde zůstal až do Mnichova 1938. Roku 1940 byla kasárna z majetku města prodána německé branné moci. V kasárnách bylo cvičeno vojsko pro nasazení na frontu. V poválečných letech 1948 – 1951 obsadila kasárna vojenská správa a pomocný technický prapor. Mezi roky 1952 – 1977 je pak vystřídali protiletadloví dělostřelci. V roce 1981 byla kasárna uvolněna a došlo ke stavebním úpravám budovy. Byl postaven kinosál, přístřešky pro bojovou techniku, nové nástupiště a nová vrátnice. Definitivně byla kasárna armádou opuštěna v roce 1994.⁷⁰

Co s budovami kasáren podniknout je otázka, která až do dnešních dní nepřestala být aktuální. Od roku 1994 se v objektu postupně začali usazovat mostečtí podnikatelé. Ti na konci 90. let poněkud skandálně koupili jejich pozemky za 800000 korun a v minulých letech je za několik milionů korun chtěli prodat řetězci supermarketů Plus. Proti likvidaci budov se však postavila řada obyvatel, památkářů i politiků. Rozhodnutím Ministerstva kultury byl nakonec v roce 2007 soubor nemovitostí prohlášen za kulturní památku.

V současné době slouží kasárna jako sídla různých firem; najdeme zde autobazar, skladovací prostory, v secesní budově podél hlavní třídy pizzerii a penzion. Řada dalších budov se však stále nachází v dezolátním stavu. Mezi plány jak s nimi naložit se v průběhu uplynulých let objevovala řešení jako služebna městské policie, penzion pro důchodce, sportoviště, hotel nebo vysokoškolské zařízení; častým návrhem obyvatel je i galerie. Co se tedy nakonec s celým areálem stane a kdy se dočká tolik potřebné rekonstrukce ukáže čas. Jisté je, že se bude jednat o poměrně značnou investici. Ať už jí bude provádět kdokoliv, měl by mít na paměti bohaté dějiny kasáren a jejich uměleckou i historickou hodnotu.

⁷⁰ VEJRAŽKA, Z. Mostecká kasárna v proměnách doby a jejich úloha v architektuře současného města. In *Mostecko, Litvínovsko, Lounsko, Žatecko v historických studiích. Sborník učitelských prací z kurzů univerzitních extenzí v Mostě*. Most: Okresní muzeum, Dialog; Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2002. Část 8. s. 130-148. ISBN 80-85843-39-0.

5.12 Další zachráněné památky

Výše dopodrobna popsané památky nejsou jediné dochované či přemístěné budovy a plastiky. Z dalších stojí za zmínku i dva erbovní štíty z 16. století z dílen renesančních kameníků, které byly součástí výzdoby průčelí budovy neorenesančního soudu, postaveného po zboření radnice. Po svém sejmutí byly přechodně instalovány v budově krajského střediska Státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem. V novém Mostě byly instalovány na budovu národních výborů. V současnosti je jeden z erbů umístěn před bočním vchodem do budovy magistrátu. Vyžadoval by však kompletní restauraci. Té se pravděpodobně dostává erbu druhému, který v současné době vystaven není.

Na svém původním místě zůstala zachována i budova německého reálného gymnázia. Od roku 1982 zde svou činnost provozovalo okresní muzeum a po rekonstrukci zde bylo roku 1996 otevřeno muzeum pro veřejnost.

Součást vtelenského lapidária tvoří, dnes už jako téměř poslední exponáty, které zde zůstaly, také 4 přemístěné smírčí kříže.

Areál děkanského kostela doplňují, kromě již zmíněného, také dvě sochy Kajícníku od Matyáše Brauna z pilířů brány někdejší ohradní zdi hřbitova u děkanského kostela. Jejich umístění je na obvodové zídce před vchodem do kostela. Stojí na dvou pilířích po stranách příchodových schůdků. Vzdáleně tedy korespondují se svým původním osazením ve vchodové bráně.

Dalším zachovaným mementem starého města je renesanční portál z poloviny 16. století z kostela sv. Václava, který je po nedávné rekonstrukci akademickým sochařem Bořivojem Rákem instalován na samostatné zídce v zadní části areálu kostela. Stojí při zídce, jejíž součástí je 8 soch alegorie Ctnosti sochaře Karla Weitzmanna, které sem byly přemístěny z atiky kostela minoritů a doplňují tak celkovou sbírku zachovaných církevních památek.

V neposlední řadě je významným dochovaným souborem vybavení z kostela minoritů, zahrnující mramorované oltáře, sochařskou a malířskou výzdobu, vzácné varhany a především soubor fresek ze života sv. Františka z Assai od J. Václava Tschöppera. Tento památkový celek byl přemístěn do kostela sv. Jiří v Českých Zlatnících. Ten byl kompletně zrekonstruován, znovu vysvěcen a otevřen roku 1994.

6. Památka jako nositel kulturních hodnot?

Ačkoliv při likvidaci starého Mostu zmizela většina historicky hodnotných budov a cenné inventární soubory byly rozprášeny, zničeny nebo poztráceny, díky zachování několika málo staveb a přesunutí některých památek má současné obyvatelstvo možnost spatřit střípek historie původního města.

Co ovšem pro městský celek památka jako taková představuje a jak se mění její účel a charakter po vytržení z původního prostředí?

6.1 Úloha památky ve společnosti

Památka z obecného hlediska představuje hmotný doklad společenského vývoje, určený svým tvarem, hmotou, způsobem zpracování, místem a dobou vzniku, ale také změnami vzhledu a funkce, nastalými v průběhu její existence. Jedná se o hmotný výtvar lidské ruky, dokládající nejen původcovu myšlenku, ale zrcadlící zároveň technickou vyspělost, společenské zřízení i myšlenkový řád své doby. Památka působí esteticky a je nositelem kulturních tradic.⁷¹ Zároveň je i nositelem vztahu k dějinným událostem a má takové hodnoty a význam, že její uchování a funkční uplatnění pro příští generace je celospolečenským zájmem.⁷²

Památky jakožto svědkové doby, se však v moderní společnosti stávají spíše reliktem a připomínkou posvátných časů. Dá se říci, že péče o památky jistým způsobem nahrazuje rituální chování. Místa paměti, ztělesněná v monumentech, navozují jakousi iluzi věčnosti a trvání v čase. V současné době mohou proto působit až pateticky bez toho, aby byla chápána jejich skutečná hodnota. Pietní starost o historické artefakty kompenzuje tradiční, sdílenou paměť společnosti. A tak uchovávání těchto památek napomáhá uchovávání paměti, přestože dost často již nevíme, ke které paměti náleží.⁷³

⁷¹ BLAŽÍČEK, O. *Slovník památkové péče*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, 1962. s. 154

⁷² VINTER, V. *Stručný slovník památkové péče*. Ústí nad Labem: Krajské středisko památkové péče a ochrany přírody, 1983. s. 61

⁷³ NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií: problematika míst. In *Antologie francouzských společenských věd: Město*. Cahiers du Cefres, č. 10. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1996. ISBN 80-901759-7-X. Část 2. s. 39-64

6.2 Památky v souvislostech prostředí

Památky v každém případě zobrazuje historický vývoj a jako taková je úzce vázána na místo svého vzniku či umístění. Zachráněné památky tím nutně vyvolávají otázku jejich dalšího uplatnění. Jsou jen reprezentantem určitého historického období a patří do lapidárií a historických areálů jakožto soubor „rekvizit“, a nebo zůstávají uměleckým dílem schopným života v jiném prostředí?

Jisté je, že se mění jejich samotná podstata. Vytržením z původních souvislostí se ztrácí jejich svébytná individualita a stávají se exponáty. Pro někoho představují alespoň malou satisfakci za zničené město, pro jiného jsou pouze bolestnou vzpomínkou na navždy ztracenou součást života. Vytvořit si k nim nezaújatý vztah je však těžké. Již nikdy se nemohou stát přirozenou součástí města. Nebyly při jeho vzniku. V případě Mostu by snad bylo lepší říci: město bylo nejprve vytvořeno a do něj tato mementa zakomponována; jejich původní souvislosti vzniku jim však byly odebrány. Součástí jejich hodnoty a působení byla atmosféra, stvořená životem v původním městě. Byly přirozeným prvkem komplexu města a právě v této skutečnosti spočívala velká část jejich hodnoty. K té dnešní se však opravdu navrch přidala jakási pieta, která brání v jejich nezaújatém vnímání. Zachované či přesunuté památky odkazují k historickému městu, zároveň však čím dál méně obyvatel tuší, k čemu se vlastně vztahují.

6.3 Vztah obyvatel Mostu k zachráněným památkám

V souvislosti se záchranou několika objektů a artefaktů ze starého města a jejich umístěním do nového Mostu se nabízí logické otázky: Jak vnímá obyvatelstvo zachráněné památky, jaké má o nich vědomosti, registruje jejich přesuny a putování po městě a jeho okolí? A co pro ně tyto solitéry představují v běhu každodennosti? Pro zodpovězení těchto otázek byl mezi současným obyvatelstvem města realizován dotazník, jehož zadání tvoří první přílohu této práce.

6.3.1 Hypotézy

Respondenty dotazníku se stala skupina 20 dotazovaných ve věku od 23 do 62 let. Všichni dotazovaní se v Mostě buď přímo narodili, nebo zde alespoň prožili převážnou část svého života. Všichni respondenti patří mezi osoby s minimálně středoškolským vzděláním. Tato skupina byla vybrána z důvodů jasných vazeb na město, z potřeby generačního průřezu,

který lépe zachytí vývoj v čase, a z předpokladu, že se jedná o vzdělanější část mosteckého obyvatelstva.

Výchozí hypotézou se stal předpoklad, že vytržením památek z jejich originálního prostředí a jejich následnými (často několikanásobnými) přesuny z místa na místo, se vytrácí znalost obyvatelstva o jejich původu. Občané během let ztratili stopu a možná i zájem sledovat, jaké nové umístění pro památky představitelé města zvolí. Tyto historické připomínky starého města jsou proto často opomíjené, mnohé z nich obyvatelé ani neregistrují nebo nepovažují za památku. Pro mnoho z nich bylo až nyní vybráno vhodné stanoviště – je pravděpodobné, že povědomí o mnoha památkách utrpělo právě umístěním do lokality, kam občané města často nechodí. Dá se předpokládat, že jedinou památkou, na které se shodnou všichni dotazovaní a o které panuje dostatečné povědomí, je přesunutý děkanský kostel. Za symbol města pravděpodobně většina dotazovaných označí hrad Hněvín.

6.3.2 Výsledky dotazníku

Pro 13 dotázaných představuje historickou oblast nového Mostu vilová zástavba v oblasti Zahražany a celém podhradí Hněvína. Ostatních sedm respondentů si myslí, že město žádnou historickou část nemá.

Návštěvám, které do Mostu zavítají, ukazují obyvatelé z památek nejvíce hrad Hněvín a přesunutý děkanský kostel, případně zmiňovanou nejstarší čtvrť Zahražany. Tuto odpověď uvedlo všech 20 respondentů. Z dalších atrakcí byly dále jmenovány už jen zrekultivované oblasti kolem Mostu (autodrom, hipodrom, areál Benedikt) a centrum města, zejména budova divadla. Pro mnoho návštěv je také zajímavé romské sídliště Chanov.

O existenci mosteckého muzea ví všech 20 respondentů, 15 z nich ho již navštívilo. Pouze šest z nich však ví o obou institucích, které zde v předchozích desetiletích sídlily, tedy o německém gymnáziu a průmyslové škole. V dalších případech jmenovali respondenti jen průmyslovou školu, ve dvou případech jen gymnázium a tři lidé nevěděli o existenci ani jedné předchozí instituce, která v budově sídlila.

Ačkoliv je hrad Hněvín v podstatě novodobou stavbou, za historickou památku jej přesto považuje 16 z dotazovaných. Všech 20 respondentů ho vnímá jako hlavní symbol města a jeho dominantu a navštěvuje ho minimálně třikrát ročně jako oblíbené místo procházek.

Jako historickou památku vnímá mostecká kasárna celkem 15 respondentů, jejich zboření by vadilo 17 z nich. Nejčastějšími návrhy na jejich novodobé využití jsou penzion pro důchodce, obytná budova, hotel, galerie nebo komerční a průmyslová zóna.

O existenci kostela sv. Ducha ví pouze devět respondentů z 20 a pouze čtyři z těchto devíti dotazovaných ho již navštívili. Zbytek respondentů registruje pouze špitál, ve kterém nyní sídlí restaurace a který k této církevní památce přiléhá.

Téměř všichni respondenti nenavštěvují obec Vtelno více než jedenkrát ročně, pouze čtyři z 20 dotazovaných ho navštěvují často při příležitosti procházek. Osm respondentů však uvedlo, že ho nenavštěvuje vůbec. O památkách, které zde byly umístěné, tak ví pouze šest respondentů, z nichž jen dva se shodují s častými návštěvníky obce. Čtyři z šesti respondentů, kteří věděli o vtelenských památkách, zaregistrovali křížovou cestu, přemístěnou sem z jedné ze zlikvidovaných obcí. Jeden z nich dále věděl o dřívějším umístění mariánského sloupu a jiný respondent uvedl zmíněnou křížovou cestu a sochy s náboženskou tematikou.

Celkem 13 respondentů vnímá velký rozdíl v umístění kostela oproti starému městu. Kostel je podle nich z církevního hlediska špatně otočen, izolací vyloučen z celého urbánního prostoru a postaven tak mimo hlavní dění ve městě. Naopak sedm respondentů si myslí, že současné umístění kostela je zvoleno vhodně, protože do nové zástavby Mostu se stavba nehodí a je zde tak alespoň chráněna před obklopením panelovými sídlišti. Okolí kostela považuje těchto sedm dotazovaných za příjemně zrekultivovanou a upravenou zónu, která má své kouzlo. Alespoň jednou kostel navštívilo již všech 20 respondentů, 13 z nich ho navštěvuje více než dvakrát ročně při příležitosti půlnoční mše, koncertů nebo promocií. Celkovou úpravu okolí děkanského kostela považuje za dobrou 16 respondentů, dva z nich však mají námitku proti dětským prolézačkám. Zbývající respondenti areál vnímají jako intenzivní rekultivaci (v negativním smyslu) a nepříznivě na ně působí větrný okraj města a sousedství s nepříliš důstojným novým krematoriem. Z prostoru celého areálu si všichni dotazovaní vybavují barokní špitál, zatopený důl, park a posezení, zmíněný hřbitov a pohled směrem na hrad Hněvín.

Pouze čtyři respondenti kompletně registrují putování mostecké kašny a vědí o jejích dvou předchozích umístěních. Dalších šest si pamatuje umístění ve starém Mostě, pět dotázaných si naopak pamatuje jen umístění na nové tržnici. Zbýlých pět respondentů nezná ani jedno z předcházejících umístění kašny. Celkem 18 respondentů si však myslím, že její současná lokace na I. náměstí nového Mostu je v novém městě nejvhodnější možnost.

Obě předcházející umístění morového sloupu nezná žádný z dotazovaných. Jeho lokaci ve starém Mostě zná osm respondentů, následné umístění u děkanského kostela pouze

jeden dotázaný a ani jedno z dřívějších umístění sloupu nezná zbylých 11 respondentů. Za nejvhodněji zvolené považuje jeho současné umístění 13 respondentů, zbylých sedm respondentů morový sloup na náměstí nijak neregistruje. Pro většinu z dotázaných představuje sloup symbol ochrany proti moru, čtyři respondenti ho pak považují za symbol zničeného města a starých časů. Pro tři respondenty nemá sloup žádný zvláštní význam.

6.3.3 Ověření hypotéz a možné závěry

Jak vyplývá z výsledků dotazníku, obyvatelé Mostu mají přehled zejména o budovách či památkách, které zůstaly na svém původním místě. Jejich lokace v sobě nese jistou historickou kontinuitu a lidé je berou na vědomí a komponují do své mentální mapy města. Nejsilnější vztah mají z tohoto hlediska Mostečané k hradu Hněvín. To ověřuje výchozí hypotézu o negativním vlivu vytržení památky z originálního prostředí. Výjimkou je v tomto ohledu děkanský kostel, který je sice přesunutý, ale přesto o něm obyvatelstvo má dostatečné povědomí. Kostel se stal novodobým symbolem města, který touží navštívit každý turista. Zde se však jedná pravděpodobně o celkový význam objektu v historickém a uměleckém kontextu českého státu.

Ostatní památky už však takové štěstí nemají. Plastiky přesunuté v okolí děkanského kostela téměř nikdo neregistruje a zdá se, že bývalému zatopenému dolu v podobě nynější rekultivace se dostává větší pozornosti, než zachráněným sochám.

Velmi překvapivá se jeví neznalost kostela sv. Ducha - stavby, která také nezměnila své původní umístění a která je zároveň nejstarší budovou celého města. Důvodem může být již jednou uvedené zastínění jeho lokality slávou děkanského kostela, jeho nenápadností a malým počtem zde konaných akcí. Město by se mělo snažit navrátit tuto budovu do povědomí lidí a přítomnost tohoto kostela zdůrazňovat při všech kulturních událostech, které se odehrávají v přilehlém areálu.

Někdejší rozhodnutí o vytvoření historického lapidária v obci Vtelno se také nejvíce jako nejšťastnější krok. Obyvatelé města sem příliš nejezdí a mnoho památek se tím vytratilo z povědomí lidí. Ukáže až čas, zda se je do něj opět povede navrátit díky jejich relativně novým stanovištím.

Případy morového sloupu nebo kašny nakonec nejnázorněji ukazují, jak se neustálým stěhováním památek z místa na místo, nebo jejich nevhodným umístěním v novém městě, skutečně vytrácí souvislosti a kontinuální vnímání jejich existence. Pro obyvatele města není snadnou záležitostí vysledovat všechny cesty všech památek, které putují a přesouvají se. Pokud by zůstaly po staletí na svých místech, obecné povědomí by o nich bylo jistě větší.

Zde tedy vzniká ono odlišné vnímání památky před a po přesunutí. Organická součást města a místa je vytržena, vymazána z povědomí a je pro ni vytvořeno místo nové. Na něm ho s větší či menší úspěšností musí lidé znovu zaregistrovat a fixovat do paměti. Pokud se proces opakuje vícekrát, je to o to těžší. I když však lidé vezmou památku v novém místě na vědomí a podaří se jí relativně úspěšně zakomponovat do nového celku, už navždy zůstane vzpomínkou na jiné město, na zbytek historie a nestane se plnohodnotnou součástí historie nové.

Z dosaženého vzdělání všech respondentů dotazníku vyplývá, že nevzdělanost rozhodně nehraje roli v povědomí obyvatel. Jedná se spíše o problém malé informovanosti a nedostatečného důrazu na poznání minulosti – našich kořenů. Jediné, co tedy může současné vedení města podniknout, je šířit co největší osvětu mezi svými obyvateli. Pouze neustálým připomínám a upozorňováním na všechny historické objekty a souvislosti, nikoliv jen na kostel Nanebevzetí Panny Marie, je možné probudit znalost a zájem Mostečanů o minulost. Pouze úplným pochopením minulosti mají tyto jediné připomínky starého města šanci stát se něčím víc, než jen pietou a pomoci tak oživit celkovou podobu současného města.

7. Obyvatelstvo: srdce města i krajiny

7.1 Proměny v počtu obyvatel

Jedním z nejdůležitějších dochovaných písemných pramenů o počtu mosteckých obyvatel je berní rejstřík města z roku 1525. Propočtem jeho záznamů bylo zjištěno, že v době vzniku města žilo v Mostě přibližně 2 200 obyvatel, zhruba 453 rodin, což ho řadilo mezi města střední velikosti, jako byly tou dobou Plzeň nebo České Budějovice.

Válečná léta s sebou přinesla úbytek obyvatel. Roku 1631 bylo v Mostě jen 228 měšťanů a 416 poddaných, roku 1643 dokonce pouze 28 měšťanů a čtyři poddaní.⁷⁴ Třicetiletá válka město velmi zruinovala. Po jejím skončení zde bylo jen 36 obydlených domů a 183 spálenišť. Kromě toho musela město opustit řada měšťanů, jež neuznávala katolickou víru. K roku 1651 bylo napočteno v Mostě celkem 407 obyvatel. V roce 1757 je pro Most uváděno 355 hospodářů, což představuje vlastníky půdy, k nimž se dále přičítali řemeslníci (nezjistitelný počet) a jejich rodinní příslušníci. V roce 1848 měl Most 487 domů, v nichž žilo 3 378 obyvatel, roku 1861 3 666 obyvatel a v roce 1869 to bylo 539 domů a 6 308 obyvatel. V souvislosti s výstavbou řady dolů v okolí města a řady průmyslových podniků v poslední čtvrtině 19. století, došlo ke zvýšené potřebě pracovních sil a rapidnímu vzrůstu počtu obyvatel. V roce 1890 to bylo 14 894, v roce 1930 už 28 212 obyvatel.⁷⁵

V následujících letech se počet obyvatel stále zvětšoval. V roce 1951 to bylo 34 170, roku 1958 dosáhl čísla 41 500, ale již v roce 1959 překročil hranici 43 000 lidí. V roce 1961 dosáhl Most stavu 44 460 obyvatel. Avšak nejvýraznější nárůst byl zaznamenán o rok později. V roce 1962 byl dosažen a překročen stav 50 000. Trvalo prakticky necelé další dvouletí, aby se počet navýšil na 55 471 lidí. Nárůst dále pokračoval až do začátku 90. let 20. století. Plány na vybudování města pro 100 000 lidí se však neuskutečnily a od roku 1993, kdy měl Most 72 521 obyvatel, jejich počet trvale klesá. V současnosti se stav pohybuje kolem 67 053 obyvatel. Průměrný věk obyvatel se přitom od roku 1997 zvýšil z 35 na 40 let.

76

⁷⁴ MANNLOVÁ-RAKOVÁ, H. Počátky, vývoj a proměny města Mostu. In *Most 1932/1982*. Most: Městský národní výbor; Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1982. Část 2. s. 88-144.

⁷⁵ SÝKOROVÁ, J. *Zmizelé domovy*. Most: Okresní muzeum v Mostě; Státní okresní archiv v Mostě, 2002.

⁷⁶ Oficiální stránky města Mostu. *Počet obyvatel a jeho změny*. [online] Poslední revize 9.4.2010 [cit. 2010-08-15]. Dostupné z: < http://www.mumost.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=9959&id=4616&p1=1194 >

7.2 Nezaměstnanost a kriminalita

Jak je vidět, mostecká populace se v posledních letech neustále zmenšuje a stárne. Nárůst i pokles počtu obyvatel v historii Mostu velmi dobře odráží vývoj společnosti a průmyslu. S rozmachem chemického průmyslu a hlavně těžby se město stalo pro mnoho rodin ideálním místem k životu, s dostatkem pracovních příležitostí. S omezením těžby a společensko-ekonomickými proměnami po roce 1989 se však najednou podmínky změnily. Mostecký region patří v posledních letech mezi místa, která se v České republice potýkají s největší nezaměstnaností. Ta v Mostě v roce 2004 dosahovala dokonce 22,8 %. O čtyři roky později sice postupně klesla až na 13 %, v současnosti se však opět pohybuje kolem 16 %.⁷⁷ Nezaměstnanost v Mostě významně přispívá k celkové míře nezaměstnanosti v Ústeckém kraji, která je druhá nejhorší v republice. I samotné obyvatelstvo vnímá právě nezaměstnanost jako nejpalčivější problém regionu.⁷⁸

Pro mladé lidi už tak dnes Most není místem, kam by se stěhovali, nebo kde by zůstávali z důvodů dobré práce. Jak již v první polovině 20. století konstatovali představitelé chicagské sociologické školy, právě mladá městská populace je mnohem citlivější k nedostatku příležitostí ve městě. A to se týká zejména společnosti, kde rozhodující vliv hraje zemědělství nebo těžba. Snaha udržet tuto mladou generaci v jejich rodném městě je pak téměř bezvýsledná. V momentě, kdy začne městská populace vlivem ekonomických faktorů klesat, dochází často k rozkladu společnosti a nárůstu kriminality.⁷⁹ Zvýšená mobilita městského života přispívá k demoralizaci obyvatel. V místech s největší mobilitou dochází k úplnému rozkladu vlivu primárních vazeb a tím i nárůstu kriminality. Zároveň se v oblastech s velkou mobilitou vyskytuje mnohem více mladistvých delikventů, gangů a kriminálních činů.⁸⁰

Pravdou skutečně je, že Most patří v Čechách mezi města s největší kriminalitou. A to i přesto, že během posledních měsíců zde kriminální činnost lehce poklesla. Nejčastějšími trestnými činy jsou krádeže a vandalství. Problémem je ovšem i fakt, že Most si jako útočiště vybírají trestně stíhaní z celé republiky. Není překvapivé, že kriminalita je nejsilnější

⁷⁷ Integrovaný portál MPSV. *Zaměstnanost, statistiky*. [online] Poslední revize 29.4.2010 [cit. 2010-08-20]. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/casove_rady>

⁷⁸ FACTUM INVENIO. *Šetření mezi obyvateli Ústeckého kraje*. [online] Poslední revize 20.5.2010 [cit. 2010-08-20]. Dostupné z:

<http://www.factum.cz/396_ustecko-trapi-predevsim-nezamestnanost?PHPSESSID=6e4f01471f8c85672c0d9809276208f5>

⁷⁹ MCKENZIE, Roderick D. The ecological approach. In *The City*. Chicago: The University of Chicago Press, 1967.

⁸⁰ BURGESS, Ernest W. The growth of the city. In *The City*. Chicago: The University of Chicago Press, 1967.

v oblastech panelových sídlišť, naopak nejmenší je v oblasti staré zástavby ve čtvrti Zahražany.⁸¹ To jen dokazuje, že části města, ve kterých žije obyvatelstvo již delší dobu a které můžeme v současném Mostě označit za nejpůvodnější, jsou nejbezpečnější i z toho důvodu, že k nim má obyvatelstvo vybudovaný silnější vztah, než k anonymním panelovým sídlištím. Dalším negativem panelové zástavby je kromě anonymity také jejich rozlehlost a již zmiňovaný prázdný prostor. Právě zástavba, kde ulice jsou široké a holé, je ideálním místem nejrůznějších zločinů. Hlavní roli v bezpečnosti daného místa hraje i míra používání veřejného prostoru a cest. Jak bylo řečeno, kvůli tomu, že je Most městem vystavěným naráz a bez dlouhodobé zkušenosti, mnoho ulic či parků se nepodařilo „oživit“ stálou přítomností obyvatel a ty se tak stávají opuštěným a nebezpečným místem, kde se zločinu daří. Aby však veřejný prostor mohl být považován za bezpečný, musí být dána jasná hranice, která ho odděluje od prostoru soukromého. Tato podmínka však na sídlištích panelového typu splněna není. Sídlíšní komplexy se často neřídí ani další zásadou bezpečnosti – orientací domu do ulice čelní stranou, nikoliv boční stěnou.⁸² Nehledě na fakt, že u panelového domu je obtížné určit, která jeho strana je vlastně hlavní. Oproti tomu čtvrť Zahražany je místem, kde se vyskytují především klasické domky se předzahrádkou – těmi je jasně vymezen prostor veřejný a soukromý, orientace domků je čelní stranou do ulice a cesty jsou střeženy majiteli domů, kteří se navzájem znají.

Podoba městského plánu však není jediným faktorem, který hraje roli ve výši kriminality. Neméně významný je pocit ztráty domova a absence dlouhodobých vazeb na dané místo. Míře, v jaké toto vykořenění proběhlo na Mostecku, se věnuje jedna z dalších částí této kapitoly.

7.3 Ne/spokojenost mosteckých obyvatel

Přes všechny problémy je život v Ústeckém regionu a na Mostecku hodnocen samotnými obyvateli pozitivně. Více než polovina obyvatel uvádí, že v kraji žije ráda. Přispívá k tomu možná i rozšířený názor, podle kterého se zde v posledních letech výrazně zlepšilo životní prostředí a rekultivace krajiny. Více než polovina obyvatel Ústeckého regionu ovšem také souhlasí s pokračováním těžby a prolomením těžebních limitů. Zajímavé však je, že se jedná převážně o onu spokojenou část obyvatelstva. Ta s pokračováním těžby souhlasí zejména z toho důvodu, že se obává možného zvýšení nezaměstnanosti, které by omezení

⁸¹ ŠOLTYSOVÁ, V. *V mosteckých sídlištích bují kriminalita*. [online] Poslední revize 06.5.2010 [cit. 2010-08-20]. Dostupné z: <http://www.homerlive.cz/zpravodajstvi/vmosteckych_sidlistich_buji_kriminalita.html>

⁸² JACOBSONOVÁ, Jane. *Smrt a život amerických velkoměst*. Praha: Odeon, 1975.

těžby provázelo. Na druhé straně těchto statistik ale stojí fakt, že dvěma pětina obyvatel je lhostejné, kde žijí a jedna pětina by se z kraje nejraději ihned odstěhovala.⁸³ Dohromady tvoří tyto dvě části poměrně vysoký počet obyvatel. Můžeme se tak ptát, co těmto lidem schází? Jednou z možných příčin jejich lhostejnosti a nespokojenosti může být právě výrazná proměna životního stylu, ke kterému došlo po roce 1989. Hlavní funkcí nového Mostu se mělo stát pohodlné bydlení doplněné o kvalitní služby. Jelikož tu však většina obyvatel žila z důvodů zajištěné práce, stala se z Mostu velmi rychle jedna velká socialistická ubytovna. Bydlení znamenalo přečkat doma v obýváku dobu mezi dvěma pracovními směnami. V panelovém bytě s teplou vodou, ústředním topením a barevnou televizí. K nákupům sloužilo místní středisko, pro občasnou potřebu kultury byla zbudována oddechová centra a kulturní domy. Město však nikdy skutečně kulturně a společensky nežilo. Jinak by totiž bez větších změn muselo překlenout společenské proměny v porevolučních letech. Namísto toho se však stále víc stává místem, kde jsou mladí lidé nespokojení a práci a zábavu odcházejí hledat mimo rodné město. Ve chvíli, kdy zmizel dostatek práce, Most nedisponuje jinými nástroji, kterými by město udržel při životě. Zůstávají jen ti, co zde mohou pracovat. Což se na jednu stranu jeví jako logické. Když se ale těchto lidí začneme ptát, cosi nás nutně zarazí. Možná nádech určité rezignovanosti na jejich životní styl. Mostečané vlastní auta, domy a byty i dostatek finančních prostředků. Na dotaz, co je v Mostě nového a co dělají ve volném čase, však reagují vesměs stejně – nejčastější odpovědi se shodují, že ve městě se nic neděje, společenský život je nudný a když chce Mostečan za zážitkem, musí dojet do jiného města, třeba do Prahy.

7.4 Vytržení z kořenů – dlouhodobý problém

Problém ztráty pocitu domova a sounáležitosti s krajem a městem není v případě Mostu pouze otázkou zboření a přemístění starého města. Místo své původní a dlouhodobé obyvatelstvo ztratilo již po druhé světové válce. Od 12. století přicházelo ve velké míře na pozvání panovníků a velmožů do českého pohraničí německé obyvatelstvo. Po skončení války tak byly ve 40. letech 20. století vyhnány téměř tři miliony českých Němců. Vysídlení německého obyvatelstva, které si zde během několika staletí již vytvořilo skutečný domov, bylo následováno umístěnkami českého obyvatelstva do pohraničního prostoru. Pro tyto lidi však pravý domov zůstal někde jinde, v jejich rodišti a to přesto, že často v pohraničí prožili

⁸³ FACTUM INVENIO. *Šetření mezi obyvateli Ústeckého kraje*. [online] Poslední revize 20.5.2010 [cit. 2010-08-20]. Dostupné z:

<http://www.factum.cz/396_ustecko-trapi-predevsim-nezamestnanost?PHPSESSID=6e4f01471f8c85672c0d9809276208f5 >

převážnou část života. Do vysídlených domů přicházelo především obyvatelstvo ze slabších sociálních vrstev, které hledalo práci a novou příležitost na zvýšení svého sociálního statusu.⁸⁴ Dá se předpokládat, že tito lidé už od začátku byli nezakotvení, jinak by do nové krajiny nepřišli. Pohraničí se stalo dobytou zemí, která stvořila nový druh lidí – obyvatel, které ke krajině nic nevážalo, neměli zvláštní potřebu budovat neformální vztahy a jejich hlavním cílem bylo zbohatnout nebo si alespoň zajistit lepší životní úroveň. V případě Mostu se všechny tyto faktory ještě znásobily. Obyvatelstvu, které si vytvořilo vztah k historickému městu, bylo jejich sídlo zničeno a uměle zbudováno nové. Do nového města přicházelo ještě víc než dřív mnoho mladých lidí s jasnou vyhlídkou – získat na svou dobu komfortní bydlení a pracovní příležitost. Spolu s nezakotveností se mezi obyvatele Mostu dostal i faktor soutěživosti, potřeba z místa vytěžit co nejvíc. Tak vznikl kraj, kterému se přezdívá divoký sever a který má dodnes svá vlastní pravidla. Nezbyvá, než se ptát, kolik lidí ze současného obyvatelstva Mostu považuje město za svůj skutečný domov?

7.5 Kdo je v Mostě doma?

Odpověď na tuto otázku by měly zodpovědět rozhovory se ženami tří generací. První z nich se narodila v obci blízko starého Mostu, která podlehla těžbě ještě dřív, než celé město. Domov jí tak byl zbourán několikrát. Druhá žena, její dcera, se už narodila ve starém městě a do nového Mostu byla s rodinou přestěhována na začátku studií střední školy. Zástupkyně třetí generace je rodačka z nového města Most. Každá z těchto žen měla a má ke starému a novému městu jiný vztah, každá z nich vnímala zboření města a přesun do nového Mostu jiným způsobem.

Rozhovory měly za úkol objasnit, jak tyto ženy prožívaly likvidaci starého města, jak na něj vzpomínají, co pro ně znamená jeho odkaz dnes a zda se jim v novém Mostě podařilo nalézt nový domov. Kompletní přepisy jednotlivých rozhovorů tvoří druhou přílohu této práce.

7.5.1 Výsledky rozhovorů

Likvidace starého Mostu nebyla jediným bořením, které v Mostecké oblasti nastalo. Těžbě podlehla i řada obcí v okolí samotného města. Mnoho lidí tak, stejně jako zástupkyně nejstarší generace, přišlo o své domovy několikrát. Stěhovali se podle toho, jak velela postupující těžba. Pro tuto nejstarší generaci byly ale doly i těžební činnost součástí jejich

⁸⁴ JEDERMANN, František. *Ztracené dějiny*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1991. ISBN 80-85241-09-9

života. Dětství prožili v okolí šachet, kde si hráli a kolem kterých chodili do školy. Těžba uhlí jim výrazně zasáhla do života, až když začalo mizet město Most. Obě pamětnice starého města se shodují, že oznámení o likvidaci a celý přesun do nového města, probíhaly rychle a pod tlakem. Nikdo se na nic neptal a nikdo nic nevysvětloval, protestovat se nikdo neodvážil a všichni se museli co nejrychleji podřídít. Společně s místy, kde tito lidé trávili dětství a mládí, zmizely i jejich domy, byty a spousta domácího vybavení. Ať už nuceně nebo omylem a následkem spěchu. Zásadním argumentem pro přemístění obyvatel do nového města, byla nevyhovující hygienická situace starého Mostu a stav jednotlivých budov. Pamětníci však popírají, že by stěhování chápali jako přesun za větším komfortem. Ano, měli sice najednou teplou vodu a ústřední topení, ale také byty mnohem menší, než ty staré. V panelové zástavbě, kde sousedé jsou spíš na obtíž.

Také celkový stav města před zbořením byl víc následkem neochoty investovat do oprav, než zubu času. Nehledě na fakt, že představitelům minulého režimu se hodilo zavřít církevní budovy pod záminkou, že ohrožují návštěvníky. Dnes už nikdo nezjistí, zda to skutečně byla pravda.

Čím déle uplynulo od likvidace Mostu, tím méně si jeho původní obyvatelé pamatují podobu města. Přestože tu žili své každodenní životy, dnes už se neodváží s jistotou tvrdit, která cesta vedla, kudy nebo kde byly jaké obchody. Stále však vzpomínají, o starém městě se jim zdá a přitom se do něj nemohou vrátit. Kdyby mohli, zachránili by ho celé nebo alespoň mnohem víc budov. V novém městě si nikdy tak úplně nezvykli. Vždycky ho brali spíše jako ubytovnu, noclehárnu, jedno velké sídliště. Pamětnice starého Mostu také rozporuplně vnímají přesunuté památky, hlavně děkanský kostel. I kvůli svému umístění je pro ně spíš připomínkou špatného osudu města, než památkou na slávu Mostu.

Přesto však tyto dvě generace v Mostě zůstaly. Možná hlavně ze zvyku, z důvodů rodiny a pracovních závazků. K městu je ale přeci jen cosi poutalo, vazba na původní město ještě úplně nezmizela. K novému Mostu si tyto generace těsný vztah nevytvořily, udržely je v něm ale vzpomínky na město staré.

Nejmladší generace, která se už narodila v novém Mostě, zná staré město jen z fotek a vyprávění. Sebepodrobnější dokumentace ale nepomůže vytvořit si přesnou představu o jeho podobě. Osud starého města berou mladí Mostečané jako historii, která se udála, a i když zničení starého města nebylo správné, nedá se na tom už nic změnit. Možná i proto pro ně staré památky z Mostu nemají hlubší význam. Jsou jen jakýmsi architektonickým oživením v jinak kompletně panelovém městě.

Na rozdíl od dvou předchozích generací nemá však tato generace k Mostu téměř vůbec žádný vztah. Je pro ně sice místem, kde se narodili, kde mají rodinu a možná i přátele, přesto však přiznávají, že na město jako takovém nezáleží. Domov je tam, kde jsou jejich blízcí. Samotné město Most domovem není. Nenabízí dostatek podnětů k životu a není pulzujícím organismem.

7.5.2 Závěr

Odpověď na úvodní otázku tak zatím zůstává nezodpovězena. Generace našich prarodičů a rodičů nový Most jako svůj domov nechápou, protože jejich domov už neexistuje. Ve městě je přesto alespoň určitá návaznost na něj dokázala udržet. Ani mladá generace mosteckých rodáků město jako svůj domov nepocituje. A to je mnohem překvapivější, protože staré město tito lidé nepoznali. Jejich rodištěm je nová zástavba. Proti skutečnému naplnění jejích funkcí však svědčí fakt, že mladí se z Mostu stěhují a nemají potřebu se do svého města vracet. Předpoklad, že by se mladší a mladší jedinci měli cítit s městem víc a víc spjatí, se zatím nenaplnuje. Snad se jednoho dne zrodí generace, pro kterou bude Most opět domovem.

8. Závěr

V případě Mostu se slovíčko nový rozhodně nevztahuje jen k samotnému městu. Vlivem rozsáhlé těžební činnosti došlo ke kompletnímu rozrušení a přeměně celé mostecké oblasti. Historický Most i celá jeho okolní krajina byly vymazány z map a přetvořeny do zbrusu nového celku.

Nové město vyrostlo v krajinném prostředí, které bylo původními obyvateli zhodnoceno jako méně strategicky výhodné. Svým přesunem se Most navrátil do prostoru, který byl našimi předky zavržen a změněn. Tvůrci nového města se museli vypořádat nejen s tímto problémem, ale i s jasně vymezeným prostorem, na kterém město mohlo vzniknout. Množství dolů a poškozené krajiny v okolí nedávalo příliš možností pro tvarování nového sídelního útvaru. Krajina se tak stala spíše limitujícím než tvůrčím faktorem. Přírodní okolí Mostu vznikalo mnohem později, než samotné město. Tvoří ho prakticky jen rozsáhlé rekultivace. Povětšinou rekreační plochy a areály tu vytvářejí jakousi přírodu po přírodě, krajinu druhého řádu. Je otázkou, zda se vůbec někdy kvalitou vyrovná původnímu přírodnímu reliéfu. S druhořadou zelení a bez původní paměťové struktury celého prostoru to jistě nebude snadné.

Přirozený rozvoj urbánních sídel obvykle velmi dobře zachycuje kontinuální vývoj společnosti, jejích preferencí, ideologií a hodnot. Zároveň demonstruje vztah člověka ke krajinným hodnotám a schopnost koexistovat s nimi v rovnováze. Pro Most však více než jinde na našem území platí, že se stal zviditelněním jediné moci a ideologického období. Město vzniklo náraz, bez dlouhodobé zkušenosti dané historickým vývojem. Stalo se otiskem jediné doby, obrazem přecenění vlivu průmyslu a technologií, důrazu na pohodlí a ztráty respektu k přírodnímu prostředí.

Mentální mapu města stejně jako míru a způsob užívání jednotlivých částí a objektů si lidé utvářejí až skutečným a každodenním žitím ve městě samém. Dlouhá historie a kontinuální tradice města obvykle předurčuje další stavební zásahy. Tyto zásahy však vycházejí ze zkušenosti a tradice, jejich výsledkem je proto skutečné funkční zhodnocení. Pouze tímto přirozeným postupem lze docílit pocitu přítomnosti *genia loci*. Nové město Most se i přes vcelku promyšlené výchozí plány dosud nepodařilo proměnit v živoucí organismus. Absence historických částí, které obvykle pomáhají uchovávat vzpomínky na doby minulé, zapříčinila, že z nového Mostu vzniklo podivné ne-město. Oživit ho nedokáže ani několik zachovaných či přesunutých památek z původního města. Navrátit těmto objektům jejich původní historickou hodnotu, spočívající v komplexnosti městského celku, už bohužel nelze.

Navždy tak budou především symbolem ztracených kulturních hodnot dnes již neexistujícího města.

Součástí naší kulturní identity je vždy prostředí, ve kterém jsme strávili dětství. Bez této minulosti ztrácíme své kořeny. Skutečný pocit domova vychází ze zážitků v mládí. Generace našich rodičů a prarodičů o tento pocit nenávratně přišla. Generace narozená v novém Mostě si ho dokázala vytvořit i mezi panely. Přesto jí však cosi schází – pocit kořenů, touha navrátit se a zůstat. Vazba na zničené město, která původní skupinu obyvatel v Mostě udržela, v případě současné generace zmizela a nepodařilo se ji dosud nahradit silnějším vztahem k městu novému.

Možná však na podobu a vývoj nového Mostu existuje ještě odlišný úhel pohledu. Pokud připustíme možnost, že pokrok a pohodlí jsou pro současnou společnost potřebné, jeví se jako logické, že na každém území a v každém státě musí existovat místa, která toto pohodlí zajišťují. Oblast Mostecka patří už po dlouhá desetiletí mezi opory českého průmyslu. Uhlí zde vytěžené pomáhá vyhřívat celou republiku. Mostecko bylo obětováno ve prospěch komfortu jiných krajů. Není tak z tohoto hlediska nový Most a jeho okolí vlastně naopak příkladem správné rekultivace a nejlepší možné podoby města v daných podmínkách?

Město Most se zatím stále nachází ve výchozí pozici, v bodě nula. V souvislosti s jeho výstavbou zde několikrát padlo slovo experiment. Most i celé jeho okolí je skutečně možné považovat za experiment, avšak stále nedokončený. Pokud někdy budou známy jeho finální výsledky, možná nám mohou pomoci zodpovědět předchozí otázku, tedy zda je pro člověka důležitější věda a technologie, nebo příroda a tradice.

9. Použité zdroje

BENEŠ, Jaromír – BRŮNA, Vladimír. *Archeologie a krajinná ekologie*. Most: Nadace Projekt Sever, 1994.

BLAŽÍČEK, O. *Slovník památkové péče*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, 1962.

Cahiers du Ceres. *Antologie francouzských společenských věd: Město*. č. 10. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1996. ISBN 80-901759-7-X

CÍLEK, Václav. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-042-7

DAY, Christopher. *Duch a místo*. Šlapanice: Era, 2004. ISBN 80-865517-95-0

DRAHORÁDOVÁ, H. *Sbírka soudobé dokumentace okres Most. Novinové výstřižky z let 1960-1969, 1970-1979, 1980-1989, 1990-1999*. Most: Státní okresní archiv v Mostě, 2002.

FACTUM INVENIO. *Šetření mezi obyvateli Ústeckého kraje*. [online] Poslední revize 20. 5. 2010 [cit. 2010-08-20]. Dostupné z: <http://www.factum.cz/396_ustecko-trapi-predevsim-nezamestnanost?PHPSESSID=6e4f01471f8c85672c0d9809276208f5>

FUCHS, Bohuslav. *Nové zónování – urbanistická tvorba životního prostředí z hlediska sídelního a krajinného*. Praha: Academia, 1967.

HADAČ, Emil. *Krajina a lidé*. Praha: Academia, 1982.

HÁJEK, Pavel. *Česká krajina a baroko*. Praha: Malá Skála, 2003. ISBN 80-902777-6-4

HÁJEK, Pavel. *Krajina zevnitř*. Praha: Malá Skála, 2002. ISBN 80-902777-8-0

Integrovaný portál MPSV. *Zaměstnanost, statistiky*. [online] Poslední revize 29. 4. 2010 [cit. 2010-08-20]. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/casove_rady>

- JACOBISOVÁ, Jane. *Smrt a život amerických velkoměst*. Praha: Odeon, 1975.
- JEDERMANN, František. *Ztracené dějiny*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1991. ISBN 80-85241-09-9
- KLÁPŠTĚ, J. *Gotický kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mostě*. Praha: Propagační tvorba; Ústí nad Labem: Památkový ústav, 1992. ISBN 80-85386-05-4
- KLÁPŠTĚ, J. – SLAVÍČEK, A. – VELÍMSKÝ, T. *Archeologický výzkum města Mostu 1970/1975*. Most: Archeologický ústav, 1976.
- KREJČÍ, Václav. *Most: zánik a vznik města. Z deníku architekta Václava Krejčího*. Most: AA 2000, 2008. ISBN 978-80-254-3157-3
- KRIER, Léon. *Architektura: volba nebo osud*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0012-7
- MANNLOVÁ-RAKOVÁ, H. Počátky, vývoj a proměny města Mostu. In *Most 1932/1982*. Most: Městský národní výbor; Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1982. Část 2. s. 88-144.
- NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: k fenomenologii architektury*. Praha: Odeon, 1994. ISBN 80-207-0241-5
- Oficiální stránky města Mostu. *Počet obyvatel a jeho změny*. [online] Poslední revize 9. 4. 2010 [cit. 2010-08-15]. Dostupné z: <
http://www.mumost.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=9959&id=4616&p1=1194 >
- PARK, Robert E. *The City*. Chicago: The University of Chicago Press, 1967.
- POKORNÁ, L. *Města ČSFR. Most*. Praha: ČTK Pressfoto, 1991. ISBN 80-7046-012-1
- POKORNÁ, L. Starý Most na pohlednicích. In *Starý Most na pohlednicích a razítkách pošty*. Most: Klub filatelistů, Městský úřad, Okresní muzeum, 1990. Část 3. s. 18-22.

Průvodce po rekultivačních akcích, Báňské projekty Teplice [online]. [cit. 2010-08-11]. Dostupné z: <<http://www.ecmost.cz/index.php>>.

ŠÝKOROVÁ, J. *Zmizelé domovy*. Most: Okresní muzeum v Mostě; Státní okresní archiv v Mostě, 2002.

ŠEVČÍK, Oldřich. *Architektura, historie, umění. Kulturně-civilizační vývoj v Evropě od antiky do počátku 19. století*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0345-9

ŠOLTYSOVÁ, V. *V mosteckých sídlištích bují kriminalita*. [online] Poslední revize 06. 5. 2010 [cit. 2010-08-20]. Dostupné z: <http://www.homerlive.cz/zpravodajstvi/vmosteckych_sidlistich_buji_kriminalita.html>

ŠTÝS, Stanislav. *Historie rekultivací* [online]. [cit. 2010-08-11]. Dostupné z: <<http://www.ecmost.cz/index.php>>.

ŠTÝS, S. – HELEŠICOVÁ, L. *Proměny měsíční krajiny*. Praha: Bílý slon 1992. ISBN 80-901291-0-2

TROJNOVÁ, P. *Památky ve městě* [online]. Poslední revize 20. 11. 2009 [cit. 2010-08-10]. Dostupné z: <http://www.mesto-most.cz/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=9959&id_ktg=1497&p1=1229>.

VEJRAŽKA, Z. Mostecká kasárna v proměnách doby a jejich úloha v architektuře současného města. In *Mostecko, Litvínovsko, Lounsko, Žatecko v historických studiích. Sborník učitelských prací z kurzů univerzitních extenzí v Mostě*. Most: Okresní muzeum, Dialog; Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2002. Část 8. s. 130-148. ISBN 80-85843-39-0.

VINTER, V. *Stručný slovník památkové péče*. Ústí nad Labem: Krajské středisko památkové péče a ochrany přírody, 1983.

ŽÁK, Ladislav. *Obytná krajina*. Praha: S.V.U. Mánes – Svoboda, 1947.

Resumé

Základním účelem zbudování každého lidského obydlí je bezpečné a pohodlné usídlení člověka v krajině. Mezi krajinou a sídlem tak vzniká pevný vztah, který neustále podléhá vzájemnému ovlivňování. Podoba lidského sídla vychází vždy z přírodních podmínek a způsob osídlení naopak neustále vnáší nové otisky do krajiny. Takto těsná vazba se formuje v průběhu věků a vytváří paměť krajiny i doby. Tam, kde je krajina rozrušena a přetvořena ve stejné míře, v jaké k tomu došlo na Mostecku, se vědomí historické kontinuity zásadně vytrácí. Těžba uhlí přinesla Mostu nejprve bohatství a slávu, později se stala příčinou jeho zániku. Ztráta krajiny tak nebyla jedinou drastickou změnou, která město a jeho obyvatele ovlivnila. Desetitisíce lidí byly v průběhu krátké doby nuceni opustit místo, ve kterém se narodili, vyrostli a kde prožívali důležité okamžiky svého života. Pod příslibem pohodlí a zlepšení životní úrovně byli přesazeni do zbrusu nového městského útvaru. Bez možnosti, aby se jednou mohli do svého skutečného domova vrátit. Historické město, které se utvářelo dlouhým a přirozeným vývojem, kde systém ulic, náměstí a budov měl svou logiku a *genia loci*, zmizelo během pár let navždy ze světa. Místo něj vyrostlo město nové. V krajinném prostoru, který naši předci považovali za méně vhodný a v podobě, která se stala obrazem jediného dějinného období. Nový Most v sobě navždy ponese ideologii doby, jejímž základem byl pokrok, rychlost a přecenění průmyslu. Přestože z architektonického hlediska se jednalo o ojedinělý počín a velkou výzvu, až na drobné výjimky se nepodařilo stvořit kompaktní a živoucí celek. Bez vědomí historické tradice se obyvatelé se svým městem nedokážou identifikovat. Nepomáhá jim k tomu ani několik památek zachráněných a přemístěných ze starého města. Jejich putování bylo často strastiplné a Mostečané tuto stopu dávno ztratili. Stejně jako své kořeny.

Město Most prožilo svůj kompletní restart. Dalo by se předpokládat, že čím více generací se tu narodí, tím těsnější budou mít k novému městu vztah. Namísto toho se však děje pravý opak. Populace města stárne a zmenšuje se. Mladí lidé si o historii Mostu pamatují čím dál méně a ze svého rodiště odchází. Pouze včasným odhalením chyb z minulosti a změnou v aktuálním přístupu má současné město šanci stát se znovu žijícím organismem. V budoucnu ho pak možná začnou jeho obyvatelé opět označovat jako domov.

Resume

The basic purpose of building of each human residence is a safe and comfortable settlement of the man in a landscape. Consequently, a firm relation is established between the landscape and the settlement; nonetheless, it is subject to constant changes as the two influence each other. The form of the human settlement is always based on natural conditions and the shape of the settlement simultaneously creates new imprints on the landscape. This tight connection is formed during the history and creates a memory of the landscape and the era. Where the landscape is modified and disrupted to the same degree as in the Most area, the awareness of continuity basically disappears. Coal mining in the area of the city of Most brought at first richness and fame to the city, but eventually became the reason of its downfall. The loss of the landscape was consequently not the only drastic change that had influenced the city and its inhabitants. Tens of thousands of people were forced to leave in very short period of time the place they were born, grew up in and experienced all the important moments of their lives. With the promise of comfort and increased living standards, they were moved to a brand new urban unit, without a possibility to eventually return to their real home. The historic city, which had been formed during a long and natural process of development and where the system of streets, squares and buildings had its logic and genius loci, disappeared in few short years forever. A new urban unit grew up instead of the old city, in a landscape area once considered less suitable by our ancestors and in a form which became a mirror of a single historic era. The new city of Most will always and forever embody the ideology of an era based on progress, speed and overestimation of industry. Even though from the architectonic point of view it was a unique and difficult challenge, with few minor exceptions, the project of creating a compact and lively complex failed. The inhabitants are unable to identify with their city without the awareness of a historic tradition. Not even the few memorials saved and relocated from the old city help, as their transfer resembles almost a pilgrimage and the inhabitants of the city lost the connection long ago, just as they lost their roots.

The city of Most experienced a complete restart. It seems logical to expect that the more generations are born here, the closer relation they will feel towards the new city. However, the complete opposite is happening. The population is growing older and decreases. The young gradually remember less and less history of the city, and keep leaving their birthplace. The only chance for the city to become a living organism again is to detect the past errors and change the actual approach as soon as possible. That way, it may be considered home for its inhabitants in the future.

10. Přílohy

Příloha č. 1: Dotazník - Most a jeho památky

Víte, jaká byla předchozí umístění kašny z náměstí?

Které z těchto umístění je podle vás nejlepší a proč?

Víte, jaká byla předchozí umístění morového sloupu z náměstí?

Které z těchto umístění je podle vás nejlepší a proč?

Co pro vás morový sloup jako takový symbolizuje?

Jaký je podle vás rozdíl v současném umístění děkanského kostela oproti původní lokaci ve starém Mostě?

Navštívil/a jste již děkanský kostel?

Pokud ano, navštěvujete ho pravidelně? Jak často a při jaké příležitosti?

Považujete jeho nové umístění ve městě za dobře zvolené? Proč?

Jak je podle vás upraveno okolí děkanského kostela? Co v jeho okolí nejsilněji vnímáte?

Považujete mostecká kasárna za historickou památku?

Vadilo by vám jejich zboření?

Jaké je podle vás jejich ideální využití?

Považujete Hněvín za historickou památku?

Co pro vás znamená?

Jak často ho navštěvujete?

Víte, kde se v Mostě nachází kostel sv. Ducha?

Navštívil/a jste ho již někdy?

Víte, jaké památky byly původně přemístěny do obce Vtelno?

Jak často navštěvujete Vtelno?

Navštívil/a jste již někdy mostecké Muzeum?

Víte, jaká instituce zde byla za dob starého Mostu?

Má podle vás Most historickou část? Pokud ano, kde?

Pokud za vámi přijede návštěva, co jí v Mostě ukazujete?

Uved'te prosím svůj věk a nejvyšší dosažené vzdělání.

Příloha č. 2: Přepisy rozhovorů s obyvateli Mostu

Rozhovor č. 1

Žila jste v Mostě od narození?

Ne, narodila jsem se ve vesnici Střimice, poblíž Mostu. Když dneska někomu vysvětluji, odkud pocházím, mladá generace už vůbec neví, že takové místo existovalo. Byla to moje rodná obec, prožila jsem tam krásné dětství.

Když jste byla malá, už se vědělo, že Střimice budou kvůli těžbě zbourány?

Myslím, že ano. Všude kolem vesnice se těžilo. Když jsme chodili do Mostu pěšky do školy, procházeli jsme kolem šachet. Často jsme si tam hráli na schovávanou nebo se všelijak strašili, hlavně v zimě, když byla tma. Za šera to bylo opravdu ponuré a tajemné, z šachet se kouřilo... Ve Střimicích jsme dokonce měli šachtu skoro hned za domem, těžba tam postupovala opravdu rychle. Už v dětství jsme se kvůli tomu stěhovali se starých Střimic do nových. Stará část byla kvůli těžbě zbourána ještě v době, kdy jsme tam bydleli.

Kdy jste se ze Střimic vystěhovala?

Se sestrou jsme hned na začátku války, v roce 1939, odešly do Prahy. Šly jsme jen s jedním kufríkem. Bylo mi 15 let. Rodiče v tu dobu ještě stále bydleli ve Střimicích. Během války jsem za nimi ale vůbec nemohla jezdit. Ani do Mostu.

Kdy jste se pak za rodiči vrátila?

Hned jak skončila válka, v roce 1945. To už jsem se za nimi vracela do Mostu. Němci rodiče vystěhovali ze statku do bytu v Mostě. Jednoho dne přijeli s nákladňákem a okamžitě rodiče naložili. V tom zmatku se ztratila spousta věcí, včetně většiny rodinných fotografií nebo dokladů. Ten byt, do kterého rodiče nastěhovali, byl ve zničené okrajové části Mostu, u starého nádraží, kde bydleli nejhorší nájemníci. Byla to hrůza, jen dvě malé místnosti, všude tam táhlo, každý tam mohl vlézt. Když jsem se vrátila do Mostu a viděla jsem, v jak hrozných podmínkách rodiče žijí, hned jsem zažádala o byt. Dostala jsem pěkný byt v Palackého ulici, kde jsme potom všichni bydleli až do likvidace starého města.

Do Střimic jste se po válce ještě podívala?

Střimice jsem už neviděla. Neměla jsem už odvahu jet se tam podívat. Když jsem se po válce vrátila do Mostu, ještě část z nich stála. Ale já už jsem nechtěla vidět, v jakém jsou stavu.

V jakém stavu byl Most po válce?

Samozřejmě byl hodně zničený. Za války byl bombardovaný kvůli blízké chemičce. Ale že by po válce nastaly nějaké velké opravy, to se říct nedá. Spíš se odklidil nepořádek a to bylo všechno. Postupem času to víc a víc vypadalo, že se všichni připravují na to, jak pod Mostem budou těžit.

A jak to v Mostě vypadalo v posledních letech před zbořením?

Město bylo čím dál víc zničené, spousta budov byla uzavřených. Třeba klášter na druhém náměstí, ten byl myslím poškozený nálety za války a pak už se do něj nesmělo. Zavřený byl i kostel na třetím náměstí. Chodili jsme jen do děkanského kostela a otevřený byl ještě kostelík svatého Václava.

Kdy jste se dozvěděli o tom, že se starý Most bude likvidovat?

To už si dnes tak přesně nepamatuji. Bylo to najednou a rychle, nikdo s námi o ničem nediskutoval. Neexistovalo nějaké písemné vyrozumění. Vystěhovali jsme se prakticky okamžitě. Možná, jsme udělali chybu, že jsme si víc věcí z té doby nezaznamenali. Celé to probíhalo v takovém zvláštním zmatku.

Jak probíhal přesun do nového města?

Pracovala jsem v obchodě s gramodeskami na I. náměstí a jak těžba rychle postupovala, měli jsme v posledních týdnech šachtu kousek do obchodu. Čekali jsme na to, až nám dají obchod v novém Mostě. Dostali jsme také nový byt ve čtrnáctipatrovém činžáku. Měla jsem známou na správném místě, tak jsem si mohla vybrat, který byt se mi v domě nejvíc líbí. Nastěhovali jsme se v roce 1967. Most v tu dobu připomínal spíš staveniště, nebyl zdaleka hotový.

Vníмали jste stěhování do nového Mostu jako cestu za větším komfortem?

Ani ne. Je pravda, že mnoho domů ve starém Mostě bylo ve špatném stavu. Ale náš dům byl postaven někdy v průběhu druhé světové války, takže patřil k těm novějším a byl v dobrém stavu. Byt byl veliký, měli jsme krásná kachlová kamna. Bydlení bylo lepší, než to v paneláku a sousedské vztahy také. Je pravda, že ze svého současného bytu v desátém patře mám krásný výhled. Vidím ale i přesně do míst, kde dřív stával Most a Střimice.

Co je pro vás nejsilnější vzpomínka na staré město?

Most byl krásné staré město. Během svatováclavských slavností bývaly ve městě velké trhy. Na I. náměstí se prodával med a sladkosti, na II. náměstí látky a na III. náměstí hrnce a nádobí. Jinak se pravidelné trhy konaly každou sobotu kolem kašny na II. náměstí. Chodívala jsem tam s maminkou pro jídlo i pro zvířata, kupovaly jsme tam třeba malá housátka.

Pamatujete si dnes ještě přesně podobu starého města?

Už moc ne. Spíš matně. Vždycky když teď vidím staré fotky, mám problém vzpomenout si, kde to vlastně bylo. Samozřejmě si pamatuji, kde byla jednotlivá náměstí a jaké ulice kolem nich vedly, kde byly jaké kostely nebo budovy. Ale jaká byla přesná podoba města, to už dnes nevím.

Jaký máte vztah k novému Mostu?

K novému Mostu už jsem nikdy neměla žádný vztah. Jedině ke starým čtvrtím, na Zahražanech a kolem gymnázia. Bývala to dřív část starého Mostu, kde bydlela honorace. Byly tam krásné vily, spousta z nich byla také zbourána. Dochovalo se jich jen pár. Ale aspoň nějakého ducha tahle oblast má. Nové město se mi nelíbí, nemá žádný střed, je to jedno velké sídliště. Náměstí není náměstím v pravém slova smyslu.

Líbí se vám v přesto něco v novém Mostě?

Povedené je nové divadlo. A taky tržnice mi vzdáleně připomíná staré město.

Jakou budovu ze starého města byste ještě zachovala?

Asi divadlo, to byla krásná budova a byla ho velká škoda.

Byla jste v děkanském kostele od jeho přesunu? Jak se vám líbí jeho nové umístění?

Samozřejmě jsem tam byla. Okolí je teď docela hezky upravené. Ale kostel by se víc hodil do centra města, takhle je dost oddělený.

Jaký je to pocit, když se už nemůžete do starého Mostu vrátit?

Smutný. Často se mi dnes o Mostě zdá. Ale jednak si už přesně nepamatuji, jak to tam vypadalo a sny jsou navíc samy o sobě zmatené, takže dnes už nevím, jaká byla realita. Ale vzpomínám pořád, třeba na naši zahradu a park.

Co pro vás představuje domov?

Když mluvím o tom, že jsem z Mostu, mám na mysli staré město, ne to nové. A domov byly samozřejmě i Střimice. Ale za život už jsem prožila tolik změn, že dneska už je těžké něco hodnotit. Člověk si ale vždycky těžko zvykal.

Kam byste se šla podívat, kdybyste se mohla do starého Mostu vrátit?

Do centra města kolem náměstí, kde bylo spousta obchodů. Prošla bych si uličky, abych si oživila, jak to tam vlastně přesně vypadalo.

Rozhovor č. 2

Jak dlouho žijete v Mostě?

Ve starém Mostě jsem se narodila a v novém Mostě žiji dosud. Jen během šesti let mého vysokoškolského studia jsem většinu času trávila v Praze. Ale skoro každý víkend jsem jezdila do Mostu za rodiči.

Kdy jste se poprvé dozvěděla o likvidaci starého Mostu?

To už dnes nevím úplně přesně. Někdy v průběhu 60. let se o tom začalo v Mostě šeptat. Uprostřed naší ulice se najednou objevila vrtná sonda. Pamatuji se, že to byl krásný slunečný den, já jsem šla z hudebky, v ruce svou oblíbenou kabelku... Moc jsem doufala, že se to nakonec nikdy nestane. Mohl to být tak rok 1965.

Jak probíhalo stěhování ze starého do nového města?

Bylo to celé velmi rychlé, pod nátlakem. Většina našeho nábytku se do nového mrňavého bytu nevešla. Mučili jsme se promýšlením nad plánkem nového bytu. Spousta dnes cenných věcí se vyhodila, nebo se při stěhování ztratila.

Pamatujete si dnes ještě přesně celý městský plán starého Mostu?

Přesně už určitě ne a to dokonce ani místa, kde jsem jako dítě opakovaně chodila. Na výstavě fotek starého města jsem se nedávno dokonce s maminkou dohadovala, kde tekla smradlavá řeka Běla – jestli před poštou nebo až za ní. Jak jsme zjistily, bylo tam nejspíš ještě jedno malé rameno řeky. Je spousta míst, kam jsem ve starém městě ani nepřišla. Některá nebyla příliš bezpečná, vzhledem k asociálnímu obyvatelstvu, které tam bylo nastěhováno.

Takže nemůžete říct, že byste i dnes ve starém městě všude trefila?

To souvisí právě s tím, že ne všude v Mostě jsem chodila. Ale myslím, že kdybych město prošla celé, asi bych nakonec trefila. To město nebylo zase tak veliké a hlavně bylo naprosto logicky a přesně uspořádané.

Co se vám ze starého Mostu nejvíc vybavuje, co je nejsilnější vzpomínka?

Nejvíce asi pohled z malého tátova pokojíku s klavírem do naší zahrady, s Hněvínem v pozadí a s kýčovitým úplňkem nad hradem. Nebo letní ráno se zpívajícími ptáky a probouzejícím se kohoutem, vonící kytky v zahradě, ovocné stromy a taky nádherné kaštiny v parku. Potom

také staré divadlo, malba černouška lízajícího zmrzlinu na čínžáku v uličce ke kostelu a děkanský kostel, ještě s původním vybavením a starými lavicemi.

Jak vypadalo město v posledních letech, těsně před zbouráním?

Bylo smutné a zničené, plné krys. Byly tu celé ulice cíleně vybydlované většinou Romy, kteří se tím nenaučili žít v normálních bytech, a pak se to po nich chtělo v Chanově. Vzpomínám si ale na jednu malou „cikánskou“ uličku, kudy jsem si krátila cestu do hudebky. Malými domky připomínala Zlatou uličku v Praze. Venku kojily matky své děti, ale nikdy tam nebyly na ulici odpadky, jako je to dnes na sídlištích. Jinak už v mém dětství byly zavřené a přímo zabedněné domy s krásnými mozaikami na fasádě, které byly v blízkosti nádraží. Prý tam vybuchl plyn. Vedla tudy zkratka k nádraží, ale měla jsem zakázáno tím místem chodit, takže tuhle cestu si už přesně nevybavím. Taky byly zavřené některé kostely. Třeba nad III. náměstím nebo domy kolem kostela na II. náměstí. Údajně byly poškozené a nebezpečné. Město se již několik let cíleně neopravovalo.

Vníмали jste stěhování do nového města jako cestu k většímu komfortu a pohodlí?

Nemyslím si to. To, že se můžeme koupat každý den, bylo jen malou záplatou a radostí v té ztrátě domova. Ústřední topení je sice pohodlné, ale když v zimních měsících vypadne nebo se topí jen podle kalendáře, tak to určitě nevynahradí to příjemné teplo kachlových kamen v naší kuchyni. V zimě jsme netopili ve všech pokojích a koupali jsme se jen jednou týdně, ale nakonec to bylo i ekologičtější, než dnešní plýtvání vodou a energií. V domě jsme měli velkou pohodlnou prádelnu, vedle v ulici úžasný mandl, kde to krásně vonělo...

Kolik let vám bylo, když jste se přestěhovali do nového města a bytu?

Bylo to v roce 1967, takže to mi bylo 14 let. Pozitivní vzpomínky mám na první Silvestr v novém bytě. Křičeli jsme z balkónu v 10. patře věžáku hesla jako sláva a svoboda. Ta naděje politických změn zmírňovala bolest ze stěhování. Navíc jsem v tu dobu ještě chodila do školy ve starém městě. Ještě existovalo i hlavní náměstí, byla jsem ještě v kině Mír na Angelice.

Jaké pak bylo pozorovat mizející město?

Byla jsem tou dobou ještě mladá, začala jsem chodit na gymnázium. Na II. náměstí se točil válečný film. Měla jsem zlost a bylo mi to líto. Ale pořád tu byla naděje na politické změny. Pak přišla sovětská okupace, definitivní odstřely i zbytku naší ulice. Odstřelení našeho domu

jsem neviděla, přesto se mi o tom dodnes zdá. Pamatuji se, jaké tam byly nádherné žulové dlažby, kachlová kamna, v kuchyni starodávné umyvadlo s mosazným kohoutkem a všechno se to sesunulo do prachu. Ne kvůli živelné pohromě, ale kvůli zvlášti člověka. Byl to zločin na městě i na lidech.

Jak se vám žilo a žije v novém Mostě? Je život v novém městě pohodlnější?

Nikdy jsem si nezvykla. Co je pohodlného na domě, kde od rána duní hudba nebo vrtačka od sousedů a venku křičí děti na nahluchlé maminky? Jediná vymoženost je teplá voda a i ta občas teče rezavá. Do práce a z práce chodím raději s přivřenýma očima, abych neviděla odpadky a psí výkaly. Ani v chátrajícím městě lidé neodhazovali věci volně po ulicích. Duch města to nedovoloval. Tím myslím vzniká vztah k rodné obci, ne nějakým teoretizováním při hodinách ve škole.

Když se řekne domov, je to pro vás starý nebo nový Most?

Domov je rozhodně starý zbouraný Most. Nové město je jen jakási noclehárna. Domov je bolest.

Co se podle vás mělo ještě zachránit ze starého města?

Všechno, ale to je marná otázka. Ze starého Mostu zbyly například historické budovy kasáren a také se nikdo nemá k tomu, aby je opravil. Ti samí lidé, kteří dnes v okolních obcích zase kvůli uhlí slibují lidem lepší bydlení, si raději kupují nová auta a létají si po světě.

Je přesto něco, co se vám v novém městě líbí, co se podle vás povedlo?

Možná budova divadla. Potom nově opravované domy ve starší části, kolem původního gymnázia. Tady vznikají hezké byty, ještě většinou v cihlové zástavbě. Město ale stejně není vyvážené, nepůsobí jako celek. Je to jako živý organismus kontra nový robot.

Jak se vám líbí nové umístění děkanského kostela?

To místo na mě odjakživa působilo neživě. Vymřelé místo a na něm mrtvý kostel, zcela oddělený od města. Nelíbí se mi tam.

Kolikrát jste byla v kostele od jeho přesunu?

Jako malá jsem do děkanského kostela chodila s tátou každou neděli, pak jen občas, hlavně kolem Vánoc a Velikonoc nebo jen tak po cestě ze školy. Kostel byl volně otevřený, nekradlo

se tam. Po přestěhování jsem v něm byla několikrát na koncertě a na sympoziu řezbářů při kostele. Víc než dvacetkrát to určitě nebylo.

Jaký je to pocit, když se nemůžete vrátit do města, kde jste tolik let žila?

Jsem vlastně celoživotním emigrantem, ale i ten měl malou naději, že se domů jednou vrátí. Já a ostatní, co se tady narodili, ji nemáme. Je to celoživotní bolest a noční můra. Jako když máte pocit žízně a nemůžete se napít.

Kdybyste se najednou do starého Mostu mohla vrátit, kam byste jako první šla?

Do naší Palackého ulice, do našeho domu. Podívat se do zahrady, pak přes Cidlinu a na palouček. Taky přes Sluneční lázně na Hněvín, podívat se na celé město, že to byl jen ošklivý sen, že ho zbourali. Do děkanského kostela, do kostelíka svatého Václava, do hudebky... a vlastně všude.

Rozhovor č. 3

Pocházejí tvoji rodiče ze starého Mostu?

Ano, maminka se ve starém Mostě narodila. Tatínek nepochází přímo z Mostu, ale z jedné nedaleké obce. Nicméně ve starém městě dost dlouho dobu žil.

Co ti o starém Mostě doma vyprávěli?

Rodiče často vzpomínají na centrum města, jednotlivá náměstí a cesty, kterými chodili. Také se občas dohadují, kde byl jaký krámeček nebo kino. Už si to samozřejmě nepamatují úplně přesně, takže těžko říct, kdo z nich má pravdu.

Je něco, co si dokážeš s podobou starého města spojit?

Vzhledem k tomu, že nejsem pamětník, je těžké udělat si nějakou konkrétní představu, jak asi celé město vypadalo. Samozřejmě znám staré fotky. Doma máme několik knížek a také se v Mostě často pořádají výstavy na tohle téma. Ale spíš jsou to jednotlivé pohledy a útržky. Vím, jak vypadalo divadlo, některé kostely nebo náměstí, ale kudy se šlo z jedné ulice do druhé, samozřejmě netuším. I když mi to rodiče nebo prarodiče občas popisují a zároveň existuje řada vyobrazení městského plánu třeba na internetu, celou podobu města bych dohromady nedala.

Jaký máš vztah k památkám, které byly zachráněny ze starého Mostu? Co pro tebe znamenají?

Musím říct, že žádný zvláštní vztah k nim nepociťuji. Jsou to spíš takové připomínky toho, že tu kdysi bylo ještě nějaké jiné město a už tu není. Na druhou stranu jsou mi ale tyhle historické objekty nebo části města určitě bližší a sympatičtější, než socialistická výstavba ve zbytku města.

Chodíš do přesunutého děkanského kostela? Jak se ti líbí jeho umístění?

Chodím tam většinou o Vánocích, na koncert nebo na půlnoční mši. Jinak je to samozřejmě oblíbená atrakce, kam vodíme naše rodinné návštěvy. Okolí kostela je docela hezky upravené, je to příjemné místo na procházky a dýchá tam alespoň trochu historická atmosféra. Také se mi líbí pohled od kostela směrem k Hněvínu, na muzeum a starou zástavbu na Zahražanech. Na druhou stranu je pravda, že kostel je od města dost odříznutý, takže to není takový ten typický kostelík na náměstí. Za větrného počasí celé jeho okolí působí jak na konci světa.

Myslíš, že se mělo ze starého města zachránit víc budov nebo objektů?

To asi nebylo možné. Jednak technicky a navíc si nemyslím, že by někdo za minulého režimu měl zájem zachraňovat třeba další církevní památky. Ale asi je škoda, že nebylo zachráněno staré divadlo. Podle vyprávění to byla krásná budova.

Ty sama ses tedy narodila už v novém Mostě?

Ano, narodila jsem se tu v roce 1985, takže už jsem dítě sídliště.

Jak se ti žilo a žije v novém Mostě?

Jako malá jsem moc neřešila, jak město vypadá. Všichni moji kamarádi bydleli prakticky ve stejných bytech jako já, takže jsem necítila žádné rozdíly. Chodili jsme do stejných školek a škol, venku jsme si hráli na pískovištích a sídlištních prolézačkách. Po škole jsem chodila na různé kroužky. Jít s kamarády ven znamenalo procházet se po městě a vysedávat na lavičkách. Když jsem chtěla do přírody, jezdili jsme s rodiči na výlety. Teprve někdy koncem základní školy a na gymnáziu jsem si začala uvědomovat, že městu něco chybí a že tu asi nebudu chtít zůstat.

A považuješ Most za svůj domov?

Určitě ho považuji za svoje rodiště. Je fakt, že u rodičů to bude vždycky domov, ať budou bydlet kdekoliv. Takže na samotném městě až tak nezáleží. Navíc už v Mostě nemám skoro žádné přátele, ti už většinou také odešli do jiných měst. Pro mě už je doma někde jinde. Neměla jsem žádný zvláštní problém z Mostu odejít.

Proč ses rozhodla z města odstěhovat?

To vyplynulo docela automaticky. Odešla jsem studovat na vysokou školu a už v průběhu studia jsem věděla, že se nechci vracet zpátky. Těch důvodů je spousta – pracovní příležitosti, kulturní a společenský život, už zmiňovaní přátelé...

Jak se ti nové město Most líbí z architektonického hlediska?

Je to docela hrůza, především komerční výstavba kolem obchodního domu Prior v centru města. Nejruznější přílepky hlavních budov podle mě centrum dost hyzdí.

Je tu něco, co se podle tebe povedlo?

Nové náměstí se mi docela líbí, i když bylo vystavěné dost pozdě. Jinak asi jako každý Mostečan mám ráda novou budovu divadla, ta je myslím architektonicky povedená. A docela se mi líbí, jak se v posledních letech opravují staré obytné domy pod gymnáziem. Co je v Mostě asi nejlepší, jsou různá sportoviště na místě bývalých rekultivací, třeba dráhy na kolečkové brusle.

Je něco, co ti v novém Mostě oproti jiným městům schází?

Samozřejmě, nějaké historické centrum, alespoň náměstí se starými domy a kostelem. Čím jsem starší, tím divnější mi připadá, že celé město je nové a v podstatě panelové. Hodně velkou část atmosféry podle mě také dělá řeka, kterou tu v centru nemáme. A chybí velký přírodní park nebo zoo.

Jak z hlediska svojí generace vnímáš, že nemáš šanci podívat se do starého města?

Až tolik to neprožívám. Prostě to byl určitý historický vývoj, i když netvrdím, že správný. Ale chápu, že pro generaci mých rodičů nebo prarodičů je to těžké. Já sama jsem sice neměla problém město opustit a stačí mi zajet sem jen občas. Nicméně pořád se můžu kdykoliv vrátit nebo jet na návštěvu. Kdybych se sem už nikdy nemohla podívat, bylo by to divné. Vždycky je lepší mít alespoň možnost, než ji nemít.

Co by tě na starém Mostě nejvíc zajímalo, kam by ses šla podívat?

Asi staré město jako celek, jednotlivá náměstí a budovy a samozřejmě divadlo, o kterém jsem už mluvila.